

T.C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TASAVVUF TARİHİ BİLİM DALI

**ANNEMARIE SCHİMMEL'İN HAYATI, ESERLERİ, TASAVVUF VE
MUTASAVVIFLAR HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
PROF. DR. İBRAHİM DÜZEN

Hazırlayan
FATMA PADAK

ŞANLIURFA-2007

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ANNEMARIE SCHİMMELE'İN HAYATI VE ESERLERİ

1- HAYATI

a) Doğumu ve Çocukluğu.....	3
b) Gençlik Yılları ve Tahsil Hayatı.....	4
c) Hocaları.....	5
d) Evliliği.....	6
e) Bulunduğu Görevler.....	6
f) Aldığı Ödüller.....	7
g) Vefatı.....	8
2 – KİŞİLİĞİ	9
3 – ESERLERİ.....	11
a) Kitapları.....	11
b) Makaleleri, Önsöz ve Giriş yazdığı Eserler	21

İKİNCİ BÖLÜM

ANNEMARIE SCHİMMELE'İN TASAVVUF HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

1- Tasavvufun Tarifi ve Kökeni.....	30
2- Tasavvufun Kaynağı.....	32
3- Haller ve Makamlar	34
a) Tevbe.....	36
b) Tevekkül.....	37
c) Fakr.....	38
e) Sabır.....	39
f) Şükür.....	40

g) Rıza.....	41
h) Havf ve Recâ.....	41
i) Muhabbet	43
4- Fena-Beka.....	44
5- Dua	45
6- Zikir.....	48
7- Sema.....	49
8- Hz. Peygamber'e Hürmet.....	51
9- Şeyh – Mürid İlişkisi.....	55
10- Veliler ve Kerametler.....	58
11- Sufilerin Şeytana Bakışı.....	62
12- Tasavvufta Kadının Yeri.....	64

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SCHİMMEL'İN BAZI MUTASAVVIFLAR HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

1- Hallac-ı Mansur.....	70
2- Gazzali.....	73
3- Muhyiddin İbnü'l Arabî.....	75
4- Mevlana Celaleddin Rumî.....	79

SONUÇ.....	85
------------	----

KAYNAKLAR.....	87
----------------	----

ÖZET.....	93
-----------	----

KISALTMALAR

age	: adı geçen eser
agm	: adı geçen makale
ags	: adı geçen sözlük
AÜBE	: Ankara Üniversitesi Basımevi
Ben rüzgârım	: Ben Rüzgârım Sen Ateş
Bkz.	: bakınız
c.	: cilt
çev.	: çeviren
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
El luma	: el- Luma, İslam Tasavvufu,
Er-Risale	: Kuşeyri Risalesi
FKE	: Fakülte Kitabevi
Haz.	: hazırlayan
İslam	: İslam'ın Mistik Boyutları
Keşf	: Keşfü'l- Mahcub
Mat.	: Matbaası
neşr.	: neşriyat
neşr. haz.	: neşre hazırlayan
Ruhum	: Ruhum Bir Kadındır
s.	: sayfa
sa.	: sayı
sad.	: sadeleştiren
ss.	: sayfaları arası
Tanrı	: Tanrının Yeryüzündeki İşaretleri
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
Terc.	: Tercüme eden
vd.	: ve devamı
yay.	: yayınları
yay. haz.	: yayına hazırlayan

ÖNSÖZ

Tasavvuf hiçbir zaman güncelliğini kaybetmeyen, Müslümanlar kadar yabancıların da ilgi gösterdiği önemli bir bilim dalıdır. Batılı araştırmacılar tasavvufu ilgili özellikle XIX. Yüzyıldan itibaren önemli çalışmalarda bulunmuşlardır. Onların tasavvufa yaklaşımı genelde birbirinden farklı olmuştur. Tasavvufu eleştirenler olduğu gibi, onu, önyargılarından uzak bir şekilde inceleyip Batı'ya olduğu gibi aktaran araştırmacılar da mevcuttur. Bu araştırmacıların eserleri sayesinde tasavvuf ve tasavvuf kültürünü oluşturan önemli şahsiyetler Batı'da daha iyi tanınmaya başlanmıştır.

Engin bilgisi ve objektif kişiliğiyle tasavvuf tarihine önemli katkılarda bulunan, Doğu ve Batı kültürünü en güzel şekilde hem hayatında hem de eserlerinde birleştiren Annemarie Schimmel, son dönemlerde adından sıkça söz ettiren bir bilim adamıdır. Tezimizin amacı dünya kültürüne önemli katkıları bulunan bu büyük insanın hayatını, eserlerini, tasavvufa ve önemli tasavvufi şahsiyetlere bakış açısını incelemektir.

Bu çalışmayı hazırlarken benden yardımlarını esirgemeyen muhterem hocam Prof. Dr. İbrahim Düzen'e, araştırmanın başından itibaren bana yol gösteren, destek veren değerli hocam Dr. Hüseyin Kurt'a, kaynaklar hususunda önemli yardımları bulunan Dr. Hüseyin Akpınar hocama ve bize her zaman güvenip maddi manevi her türlü destekte bulunan Yrd. Doç. Dr. İbrahim Hakkı İnal ve Yrd. Doç. Dr. Rıfat Atay hocalarıma teşekkür ederim.

Fatma PADAK

Şanlıurfa- 2007

GİRİŞ

Ömrü boyunca ilim ve irfan yolunda hiç durmadan, bıkmadan çalışan ve arkasında ölümsüz eserler bırakan Annemarie Schimmel, son dönemlerde adından sıkça söz ettiren bir mütefekkidir. Doğu ve Batı kültürü arasında mekik dokuyup, çalışmalarıyla iki kültürü birleştiren Schimmel, edebiyat ve dinler tarihine ilgi duymuşsa da, tasavvuf tarihçiliğinde karar kılmış, tasavvufun zorlu yollarında engin bilgisi ve çalışma azmi ile hiç korkmadan cesaretle yürümüştür.

“Annemarie Schimmel’in Hayatı, Eserleri, Tasavvuf ve Mutasavvıflar Hakkındaki Görüşleri “ adlı yüksek lisans tezimiz Schimmel’in bitmek bilmeyen çalışma azmini, içindeki mistik havayı, dervişlere ve Mevlana’ya olan hayranlığını anlamak amacıyla hazırlanmıştır. Çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Schimmel’in hayatı ve eserleri, ikinci bölümde Schimmel’in tasavvufla ilgili görüşleri ve son bölümde tasavvuf tarihinde önemli etkileri bulunan bazı mutasavvıflar hakkındaki görüşleri yer almaktadır.

Yüzü aşkın kitabı ve birçok makalesi bulunan Schimmel, eserlerinin çoğunu farklı dillerde kaleme almıştır. Biz bu çalışmayı konumuzla ilgili onun temel eserlerinden faydalanarak hazırladık. Özellikle, eserlerinden birçoğunun kaynağı kabul edilen, *İslamın Mistik Boyutları* adlı eseri çalışmamızda sıkça başvurduğumuz bir kaynaktır.

Tezimizin ikinci ve üçüncü bölümünü hazırlarken tasavvuf tarihinde önemli yeri olan ve Schimmel’in üzerinde en çok durduğu konuları seçtik. Konularla ilgili önce genel bir bilgi verdik, daha sonra Schimmel’in bu konularla ilgili düşüncelerine değindik.

Tezimiz sonuç, kaynaklar ve kısa bir özetle sona ermektedir.

Bu çalışmanın İslam tasavvuf tarihine önemli katkıları bulunan ve tasavvufun Batı’da daha çok sevilmesine vesile olan kültür otoritesi Schimmel’in düşüncelerine bir nebze de olsa açıklık getirmesini ümid ediyoruz.

BİRİNCİ BÖLÜM

ANNEMARIE SCHIMMEL'İN HAYATI VE ESERLERİ

Çok genç yaşlarda İslam kültürü ve sanatına ilgi duyan ve bu alanda önemli çalışmaları bulunan ünlü oryantalist Annemarie Schimmel, son yüzyılın üretken bilim adamlarındandır. Onun diğer oryantalistlerden farkı, İslam kültürünü kendi içinden ve önyargılardan uzak bir şekilde tanınması ve Batı'ya olduğu gibi aktarmasıdır. Bu bölümde Onun hayatı, kişiliği ve eserleri ele alınacaktır.

1- HAYATI

a) Doğumu ve Çocukluğu

İslam bilimleri ve tasavvuf alanında önemli çalışmaları bulunan oryantalist Annemarie Schimmel, 7 Nisan 1922 yılında, Almanya'nın Erfurt kentinde Protestan bir ailenin kızı olarak dünyaya geldi.¹ Babası posta memuru Paul Schimmel, annesi Anna Schimmel nêe ulfers'ti².

Schimmel'in 'Şark'la ilk tanışıklığı, yedi yaşındayken, felsefi ve mistik konulara ilgisi olan babası Paul'un, hasta yatağında kendisine camı sıkılmasını diye getirdiği masal kitabındaki "**Padmanaba ve Hasan**" isimli bir şark masalıyla başladı. Masala göre Şam diyarından bir genç Hindistan taraflarında bilge bir derviş ile karşılaşır ve bu bilge zatla sırlı bir âleme yolculuk yaptıktan sonra, içinde âlemlerin sultanı ve hâkimler hâkiminin

---

¹ Schimmel, *A Life of Learning*, Washington DC (American Council of Learned Societies) 1993, s.1; Nimetullah Akın, "Annemarie Schimmel", *İslamiyat*, c.7, sa.1, Ocak –Mart 2004, s.171; Şule Bilman, "Ukbaya Kayan Yıldız: Annemarie Schimmel", *Tasavvuf Dergisi*, sa.11; Temmuz –Aralık 2003, s.499; Senail Özkan, "Vefeyat", *İslami Araştırmalar Dergisi*, sa.9, 2003, s.153; Mahmut Erol Kılıç, "Annemarie Schimmel vefat etti" *Toplumsal Tarih*, Nisan- 2003, s.51.

² Şule Bilman, *agm*, s.499; Senail Özkan, *agm*, s.153.

yattığı bir katafalk bulunan geniş bir salona gelirler. Katafalkın üstünde asılı levhada şu vecize yer almaktadır: ”İnsanlar uykudadır, öldüklerinde uyanırlar” daha sonra hadis olduğunu öğrendiği bu vecize Schimmel’in çocuk dünyasında bir kapı aralar.³ Kendisi bu hatırasını anlatırken şöyle der:

“Masalı okurken adeta kendimden geçmişim. O derviş tıpkı masaldaki çocuk gibi beni aldı; bilmediğim asla tahayyül edemediğim âlemlere götürdü. ‘Şark’la ilk temasım, ona ilk aşkı, ona hasret ve iştihakım bu masalla başlar.”⁴

b) Gençlik Yılları ve Tahsil Hayatı

Schimmel 1937 yılından itibaren özel olarak bir öğretmenden Arapça öğrenmeye başladı. 24 Şubat 1939’da geçtiği lise mezuniyeti imtihanından sonra altı aylık stajını yaptı ve Berlin Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde Arapça, Farsça, Türkçe ve İslam sanatları dersi okudu. 20 Kasım 1941 tarihinde *Die Stellung des Kalifen und Quadis im spät-mamlukischen Ägypten* (Geç Dönem Mısır Memluklerinde Halife ve Kadıların Durumu) isimli teziyle 19 yaşında doktorasını tamamladı. II. Dünya savaşı sırasında, bir yandan dış işlerinde tercümanlık yaparken, diğer yandan da kendi ilmi çalışmalarını sürdürdü.⁵

Mezuniyetinin ardından (1941) Alman Dış işleri Bakanlığı’nda, Türkçe telgrafların çevirisi işine başlayan Schimmel, 4 yıl sonra ikinci Dünya Savaşının ardından Amerikalıların oluşturduğu gözaltı kampına gönderildi. Buradakilerle birlikte küçük bir kamp üniversitesi açarak, İslam dersleri verdiği sırada kampa gelip kendisiyle tanışan, ünlü din bilimcisi ve dönemin Marburg Üniversitesi Teoloji Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Friedrich Heiler’in (1902–1995) teklifi üzerine 1946 yılında Marburg Üniversitesine geçerek *Die Structur der Militärschicht unter den späten Mamluken* (Geç Dönem Memluklerinde Asker Sınıfının Yapısı) isimli doçentlik tezini verdi.

Genç bir akademisyen olarak Arapça, Farsça, Türkçe ve İslam Tarihi dersleri okuturken, bir yandan Doğu’nun mistik şiir ve metinlerine ilgi duyarak, bunlardan bir kısmını Almanca’ya tercüme etmeye çalıştı. Diğer yandan Marburg Üniversitesi Teoloji Fakültesi’nin, Dinler Tarihi Doktoru unvanını almak üzere *Studien Zum Begriff der*

³ Schimmel, *age*, s.2; Şule Bilman, *agm*, s.500; Nimetullah Akın, *agm*, s.171.

⁴ Nezihe Arar, “Muradına Eren Dilber”, *Resimli Hayat Mecmuası*, 1955, s.38.

⁵ Schimmel, *age*, ss.2- 3; Şule Bilman, *agm*, s.500; Nimetullah Akın, *agm*, ss.171- 172; Senail Özkan, *agm*, s.154.

Mystischen Liebe in der Früh – islamischen Mystik (Erken Dönem İslam Tasavvufunda Mistik Sevgi Kavramı Üzerine Araştırmalar) isimli ikinci bir doktora tezini hazırlayıp sundu.⁶

1952 yılında Arapça ve Farsça el yazmalarını incelemek ve bunlara ilgili araştırmalar yapmak için geldiği İstanbul'da ibadet ve ayrıca sufi İbn Hafif üzerinde çalıştı ve dönüşte Marburg Üniversitesi'nde Profesör unvanını aldı.(1953)⁷

c) Hocaları

1- **Ernest Kühnel**: 1930lu yıllarda Berlin Üniversitesi'nde İslam Sanatları profesörü olan Kühnel, Schimmel'e öğrenimi sırasında özellikle Arap dünyası ve İslam sanatı konusunda önemli katkılarda bulunmuştur.

2- **Hans Heinrich Schaefer**: Schimmel'in Farsça hocasıdır.

3- **Richard Hartmann**: *Im neuen Anatolien* isimli eseri ile 1926- 27 yıllarındaki Türkiye'yi ve özellikle de Anadolu ve Konya'yı çok güzel bir şekilde anlatan Hartmann Türkiye'ye ilk gelen oryantalistlerden biridir.

4- **Helmut Ritter**: Ritter ile Schimmel'in ilk tanışmaları 1942 yılına rastlar. Schimmel İbn İyas Tarihi'nin indeksini tesbit etmek için İstanbul'a gitmek ister. 1928 yılından beri Türkiye'de yazma eserleri inceleyen Ritter bunu duyunca sevinir ve onu yanında asistan olarak çalışması için İstanbul'a davet eder. Ritter'le çalışmanın zorluğunu düşünerek bu davete icabet etmeyen Schimmel, savaş esnasında Ritter ailesinin sağlık durumu ile ilgili İstanbul'a bilgi gönderir ve savaş sonrası dönemde de Helmut Ritter'in Frankfurt Üniversitesi'nde verdiği yaz seminerlerini takip eder. Ritter yazma eserlerin tesbit ve tahkiki, folklor ve mistisizm ve özellikle de Feriduddin Attar üzerine uzmandı.

5- **Annemarie von Gabain**: Schimmel'in Türkoloji hocasıdır.

6- **Fritz Meier**: Filoloji konusundaki titizliliği ve İslam bilimlerine vukufiyeti ile çok önemli bir şahsiyettir. Helmut Ritter'den yazma eserleri katalog haline getirme konusunda tecrübeler edinen Meier, aynı zamanda bir tasavvuf uzmanıydı.⁸

⁶ Nimetullah Akın, *agm*, s.173; Mahmut Erol Kılıç, *agm*, s.51.

⁷ Nimetullah Akın, *agm*, s.173.

⁸ Schimmel, *age*, s.3; Nimetullah Akın, *agm*, s.172'deki dipnotlardan alınmıştır.

d) Evliliği

Schimmel, 18 Mayıs 1955 tarihinde, aralarında o dönemin Diyanet İşleri Başkanı Eyüp Sabri Hayırlıoğlu, pek çok bürokrat ve akademisyenin de bulunduğu bir nikâh merasimiyle, Ziraat Vekâleti Devlet Çiftlikleri Umumu Müdürlüğü Yapı İşleri Uzmanı Baş Mühendis Osman Tarı'yla evlendi. Bu evlilikle birlikte Türk tabiiyetine geçti.

Schimmel, Ankara'daki Türk dostlarının kendisine “Cemile” adını takmalarından çok memnun olur. Artık o, Türk dostlarının Cemile Tarı' sıdır. Ne var ki Schimmel'in mutlu bir şekilde başlayan evliliği sadece üç yıl sürdü.⁹

e) Bulunduğu Görevler

Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde Dinler Tarihi derslerini okutmak üzere, 1954 tarihinde, Hilmi Ziya Ülken başkanlığında, Bedi Ziya Egemen, Şakir Sabri Ansay, Suut Kemal Yetkin ile Tayyip Okıç'ten meydana gelen fakülte kurulunun onayıyla, kendisine profesörlük kadrosu verilen Schimmel, aynı zamanda bu fakültede Dinler Tarihi Kürsüsü'nün kurulmasına öncülük etti. Burada verdiği dersler, fakülte tarafından 1955 senesinde Dinler Tarihine Giriş adıyla neşredildi.¹⁰Uzun süren Türkiye ikametini iyi değerlendiren Schimmel, 18 yaşından beri meşgul olduğu ve araştırdığı Mevlana'nın yaşadığı Konya'yı gezdi, hem de başta Samiha Ayverdi ve Rifai Tarikatı çevresi olmak üzere birçok dost edindi.¹¹

1959 yılında ülkesine dönen Schimmel, 1961'den itibaren Bonn Üniversitesi'nde Arap Dili ve İslamiyat dersleri vermeye başlamış, bu görevi sırasında bir yandan da “Fikrun ve Fen” adlı derginin editörlüğü üstlenmişti.¹²

1967 yılında Amerika'dan bir davet aldı. Harvard Üniversitesi, Hint alt kıtası İslam kültürü kürsüsünün başına geçirmek istiyordu. Bu teklifi kabul eden Schimmel, 1970'te bu kürsüde kadrolu profesör oldu. Böylece Türkiye'yle başlayan Doğu tecrübelerine, bu kürsünün etkisiyle bundan sonra her yıl seyahatte bulunduğu Hint alt kıtası da eklenmiş oldu.¹³

---

⁹Mahmut Erol Kılıç, *agm*, s.52.

¹⁰Schimmel, *age*, s.8; Şule Bilman, *agm*, s.502; Mahmut Erol Kılıç, *agm*, ss.51–52; Nimetullah Akın, *agm*, s.173; Senail Özkan, *agm*, s.159.

¹¹Nimetullah Akın, *agm*, s.173; Senail Özkan, *agm*, s.157.

¹²Schimmel, *age*, s.10; Senail Özkan, *agm*, s.161.

¹³Schimmel, *age*, ss.10–11; Mahmut Erol Kılıç, *agm*, s.53; Nimetullah Akın, *agm*, s.173.

Uzun yıllar Milletlerarası Dinler Tarihi Cemiyeti'nin başkanlığını da yürüten Schimmel, Newyork şehir müzesinde İslamî hat ve hattatlık konularında uzman olarak çalıştı ve Londra'da İslam Enstitüsü'nde dersler verdi.¹⁴

Artık yavaş yavaş bilimsel alanda olgunluk dönemini yaşayan ve yaptığı çalışmalarla dünyanın dört bir yanında takdir toplayan Schimmel, Bonn Üniversitesi Felsefe Fakültesinde onursal profesör unvanı ile onore edildikten sonra (1990), Edinburgh Üniversitesinde Gifford Lectures'e davet edildi(1992). Bu program çerçevesinde “*Deciphering the Signs of God: A Phenomenological Approach to Islam*” (Allahın Ayetleri: İslam'a Fenomenolojik Bir Yaklaşım) isimli çalışmasını okutarak, Seyyid Hüseyin Nasr'dan sonra burada İslam üzerine ders veren ikinci kişi oldu.¹⁵

Doğumunun 75. yılı münasebeti ile Bonn Üniversitesi'nin de 7 Nisan 1997'de onuruna bir Hint-Müslüman Kültürü (Indo-Muslimische Kultur) kürsüsü açması üzerine, Schimmel emekliliğinden sonra da, vefatına kadar burada ders vermeye devam etti.¹⁶

1992 yılında, resmi kurumlardaki faaliyetlerini bırakan Schimmel, resmen emekli olmuş ise de ilmi tetkiklerden ve araştırmalardan bir an bile uzak kalmamış, sağlığı ve şartları nispetinde hayatının son dönemlerine kadar ilmi çalışma ve seyahatlerine devam etmiştir.¹⁷

f) Aldığı Ödüller

Schimmel, ömrü boyunca yaptığı akademik çalışmalar çerçevesinde çeşitli ülkeler tarafından çok sayıda fahri unvan, nişan ve akademi üyeliği ile taltif edilmiştir. Bu ödüller arasında Türkiye Yazarlar Birliğinin 1995 Üstün Hizmet ödülü, Türkiye Tanıtma Vakfı madalyası, TÖMER çeviri ödülü, Selçuk Üniversitesi tarafından kendisine verilen fahri doktora unvanı bulunmaktadır. 1996 yılında liyakat nişanına layık görülmüş ve ödülünü 18 Aralık 1996 tarihinde Cumhurbaşkanlığı Köşkünde düzenlenen bir törenle almıştır. Aralarında İslamabat / Pakistan, Uppsala /İsveç, Tahran / İran olmak üzere dünyanın çeşitli üniversitelerinden birçok fahri doktora unvanı, Darmstad dil ve edebiyat akademisi çevirmen ödülü, Levidella-vida madalyası, Pakistan devlet madalyası aldığı ödüller arasındadır.¹⁸

¹⁴ Şule Bilman, *agm*, s.502.

¹⁵ Nimetullah Akın, *agm*, ss.173–174.

¹⁶ Nimetullah Akın, *agm*, s.174.

¹⁷ Şule Bilman, *agm*, ss.502–503.

¹⁸ Nimetullah Akın, *agm*, s.174; Şule Bilman, *agm*, s.504.

Aldığı ödüller içerisinde onun için en anlamlısı 1995 yılında Alman Yayıncılar Birliği Barış Ödülü (friendspreis des deutschen buchhanddels) idi. Ödülün çeşitli nedenlerden dolayı Schimmel'e verilmesine tepki gösteren bazı çevrelere Alman Cumhurbaşkanı Herzog şu cevabı verdi: " Ben geçmişte ve günümüzde İslami hareketlerin bu kadar çeşitli olduğunu Schimmel'in eserlerinden öğrendim."¹⁹

Çalışmalarındaki özveri ve hoşgörülü yaklaşımı, İslam dünyasında da kendisine ayrı bir değer verilmesine yol açmış ve içerisinde Almanya Müslümanları Merkez Konseyinin de (zentralrat der muslime in deutschland) bulunduğu birçok İslami kuruluş onu şeref üyesi olarak meclislerine almıştır.²⁰

Pakistan'ın medarı iftihar, büyük düşünürü Muhammed İkbal'e dair yaklaşımı ve onu dünyaya tanıtan eserlerinden dolayı, başkent Lahor'un büyük caddesine " *Hıyabanı Annemarie Schimmel*" adı verilmiştir.²¹ Son olarak Heidelberg Bilimler Akademisinin (Heidelberger akademie der wissanchaften) aday göstermesiyle, Nisan 2001 yılında Pforzheim doğumlu ünlü hümanist Johannes Reuchlin adına düzenlenen Reuchlin ödülünü almıştır.²²

g) Vefatı

İlim ve irfanı hayatıyla özdeşleştiren Schimmel 26 Ocak 2003 tarihinde Almanya'nın Bonn kentinde vefat etti. Vefat haberini öğrenmek dünyanın her tarafından pek çok insanı üzdü. Hayatını dinler ve kültürler arasındaki uzlaşma ve yakınlaşmaya adanmış Schimmel'in bu çabasının tezahürleri cenaze merasiminde de görüldü. Nitekim Bonn'da yapılan merasimde her dinden ve dünyanın birçok yerinden çok sayıda seveni bulunuyordu. Alman yurttaşları dışında, bu ülkedeki Türk dernek temsilcilerinin de yer aldığı Müslüman kuruluşlar da törene katıldı.²³

---

¹⁹ Nimetullah Akın, *agm*, s.174; Şule Bilman, *agm*, ss.504–505.

²⁰ Nimetullah Akın, *agm*, s.174.

²¹ Şule Bilman, *agm*, s.504.

²² Nimetullah Akın, *agm*, s.174.

²³ Şule Bilman, *agm*, s.504.

2 – KİŞİLİĞİ

Ömrü boyunca ilim ve irfan yolunda hiç durmadan, bıkmadan çalışan Schimmel arkasında ölümsüz eserler bırakmıştır. Onun bu çalışma azmini, sufilere olan hayranlığını, Mevlana'ya duyduğu sonsuz aşkı anlayabilmek için Schimmel'in ilmi ve tasavvufi kişiliği üzerinde durmak gerekiyor.

Schimmel'in bir akademisyen olarak en önemli özelliği, araştırdığı konuyu bizzat kendi yerinde ve dilinde araştırmasıdır. Kırk yaşından itibaren İslam ülkelerine bir nevi bizim hadis kültürümüzde önemli bir yer tutan ilim seyahatleri yaparak, eserlerinin bir kısmını seyahat esnasında yazdı ve Doğu'yu kendi içinden keşfetti.²⁴

Schimmel, başta Arapça, Farsça, Türkçe, Urduca, Gucarati, Marathi, Keşmiri, Bengali olmak üzere birçok Asya dilini ve lehçesini çok iyi konuşuyordu.²⁵ Sind kültürü hakkında ilk kaynaklardan bilgi edinmek ve bu kültürü kendi dilinden tanımak için Alman Misyoner Ernest Trumpp'un (1828–1885) *Sind Grameri* isimli eserinden Sind dilini çalışmaya başladı ve zamanla kendi sözlüğünü oluşturarak 6 ay gibi bir zamanda Sind dilini öğrendi.²⁶ O, sadece Doğu kültürünü değil aynı zamanda Batı'nın felsefe ve edebiyat geleneklerini de yakından tanıyan biridir.

Çeşitli İslâm ülkelerinde yaşayarak, bu kültürlerin bilginleri ve sanatçıları kadar sıradan insanları ile de yakından temas etmeyi bilimsel çalışmalarının kaçınılmaz bir parçası sayan Schimmel, bu birikimden kazandığı entellektüel donanımı da her zaman sağduyu ile kaynaştırmayı bilmiştir. Her türlü akademik bilgi ve becerisinin harcı bu derin sağduyu olmuştur.

Schimmel'in araştırma konularına bir birey olarak yaklaşımı da pek çok tasavvuf bilgininden farklıdır. O, akademik çevrelerde pek sık rastlanmayan bir alçak gönüllülüğe sahiptir. Schimmel, gerek derslerinde gerekse yazılarında kullandığı bütün dillerde en karmaşık düşünceleri çok açık bir biçimde ve günlük dille ifade etmesini bilmiş, açıklayıcı sözün açıklanan sözden daha saydam olması gerektiğine inanmış, bu ilkeyi başarı ile uygulamıştır. Bilgiyi önce kendisi için, kendisini tatmin edecek bir düzeyde arayıp bulmuş, sonra da bunu yalın bir biçimde aktarmıştır.²⁷

²⁴ Nimetullah Akın, *agm*, s.175.

²⁵ Nimetullah Akın, *agm*, s.174.

²⁶ Nimetullah Akın, *agm*, s.173.

²⁷ Engin Sezer, "İslam Araştırmaları Bilgini Annemarie Schimmel'in Ardından", *Kanat Bilkent Üniversitesi Türk Edebiyat Merkezi Haber Bülteni*, sa.12, Bahar 2003.

Ömrünün baharında ikinci dünya savaşını bütün dehşetiyle yaşayan Annemarie Schimmel, şiirin, sözün, sükûtun ve tasavvufun (mistisizmin) kıymetini yaşayarak idrak etmiş bir bilim adamıdır.²⁸

Gençlik çağında Mevlana Celaleddin Rumi ve Muhammed İkbâl'in şiir ve mistik dünyaları ile tanışan Schimmel, "tatlı su"yun başka diyarlarda olduğunu fark edip, o andan itibaren tasavvufun ipek kanatları üzerinde evvela "iklim-i ruma" gelmiş, Orada İslam kültür coğrafyasını keşfetmeye ve tasavvuf ilmini kesbetmeye başlamıştır. İstanbul ona hem şöhretin hem de Doğu'nun ve İslam dünyasının şiir, sanat, hat, tarih ve tasavvuf kapılarını açmıştır. Hayranı olduğu Mevlana'nın peşinden Konya'ya, Yunus ile Anadolu yollarına, İkbâl ile Pakistan'a gitmiştir. Onun verdiği bilgiler kuru bilgiden uzak, içsel bir yaşayışın sonucu ortaya çıkan ilmi hakikatlerdir. Tasavvufa dıştan değil içten bakabilen Schimmel tüm hayatını ilme, irfana, sanata, dinlerin metafizik hakikatlerine, tasavvufa hasretmiştir.²⁹

Schimmel'in genelde dervişlere hayran olduğu bilinmektedir. Fakat onun Şiraz erenlerine ayrı bir bağlılığı ve muhabbeti vardır. Bunun belgesi hayatının en önemli eseri olan "*İslam'ın Mistik Boyutları*"nın başında yer alan şu iki kelimedir: "Şiraz erenlerine"³⁰

Resmi görevi hangi ülkede olursa olsun Pakistan, İran ve Türkiye ile ilişkisini hiçbir zaman kesmemiştir. Pencap'la Şiraz'la, Konya'yla münasebetlerini hiçbir zaman koparmamıştır. Çünkü Pencap dervişlerine ve İkbâl'e, Şiraz erenlerine ve İbn Hafife, Konya velilerine ve Mevlana'ya âşıktır.³¹

---

²⁸ Senail Özkan, "Suyu Arayan sufi: Annemarie Schimmel", *Tasavvuf Dergisi*, sa.11, Temmuz-Aralık 2003, s.511.

²⁹ Senail Özkan, "Suyu Arayan sufi: Annemarie Schimmel", s.512.

³⁰ Mustafa Kara, "Doğudan Batıya, Batıdan Doğuya Bakan Bir Âlim Prof. Dr. Annemarie Schimmel", *Tasavvuf Dergisi*, sa.11; Temmuz –Aralık 2003, s.491.

³¹ Mustafa Kara, *agm*, s.494.

3 – ESERLERİ

Tasavvuf şiir ve edebiyatının kültürler arası etkileşimde yüklendiği işleve önem veren Schimmel'in eserlerinin ağırlık noktasını klasik dönem tasavvuf metin ve şiirleri oluşturmaktadır. İslam'ı ve tasavvufu yerinde tanımaya çalışan Schimmel, İslam dünyasına birçok seyahat gerçekleştirmiştir. Eserlerinin büyük çoğunluğunu bu seyahatlar esnasında yazmıştır.

Yüzü aşkın kitabı, birçok makale, konferans ve yazıları ile İslam'ı ve Doğu kültürünü ele alan ve bu kültürün farklı birçok dilinden değerli hazineleri Batı dillerine tercüme ederek okunmasını sağlayan Schimmel'in eserleri sayesinde özellikle Batı dünyasında sayısız insan, İslam'ı ve onun sevgiye dönük yüzünü tanıma fırsatı buldu. Çalışma alanı olarak İslam Tasavvufu, Yaşayan İslam Kültürü ve Günümüz Müslüman Halkları konularını seçmiştir.³²

Schimmel'in eserlerini kitapları ve makaleleri, giriş ya da önsöz yazdığı, yayına hazırladığı eserler şeklinde ikiye ayırıp bunları yayın tarihine göre sıraladık.

a) Kitapları

1. *Die Stellung des Kalifen und Qâdls am Ausgang der Memlukenzeit*, (Doktora tezi), Berlin 1942.
2. *Index zur Chronik des Ibn Ijas*, İstanbul 1945.
3. *Yakup Kadri. Flammen und Falter. Ein Derwischroman. Übersetzung aus dem Türkischen*, Gummersbach (Florestan) 1947.
—Köln 1986.
4. *Lied der Rohrflöte. Ghaselen*, Hameln (seifert) 1948.
5. *Die Bildersprache Dschelaladdin Rumis*, Walldorf-Hessen (Verlag für Orientkunde) 1949.
6. *Die Religionen der Erde. Religionsgeschichte im Abriss*, Wiesbaden (Harrassowitz) 1951.
7. *Lyrik des Ostens. Gedichte der Völker Asiens vom Nahen bis zum Fernen Osten*, (Hrsg. Wilhelm Gundert/Annemarie Schimmel/Walter Schubring) , München (Hanser) 1952.

---

³² Nimetullah Akın, *agm*, ss.174–176.

8. *Studien zum Begriff der mystischen Liebe in der frühislamischen Mystik*, (Marburg Üniversitesiinde Yaptığı Doktora Tezi), Heidelberg 1954.
9. *Abu'i-Hasan ad-Dailami. Sirat aş-Şayh al-Kabîr Abü Abdallah Ibn al-Hafif aş-Şirâzî*, Ankara (Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları) 1955.
—Tahran 1992.
10. *Muhammad ikbal. Das Buch der Ewigkeit. Übersetzung aus dem Persischen*, München (Hueber) 1957.
11. *Dinler Tarihine Giriş*, Ankara (Güven Matbaası) 1958.
İstanbul (Kırkambar Yayınları) 1999.
12. *Muhammad Iqbal. Cavidname*, Ankara (Türk Tarih Kurumu Basımevi) 1958.
—*Cavidname. Muhammed İkbâl. Farsçadan Tercüme Annemarie Schimmel*, Ankara (Kültür Bakanlığı Yayınları) 1989/2000. İstanbul (Kırkambar Yayınları) 1999.
13. *Ernest Trumpp. A Brief Account of his Life and Work*, Karachi (The Pakistan-German Forum) 1961.
—*Ernest Trumpp. 1828–1885. Ein kurzer Abriss seines Lebens und Werks*, Karatschi (Pakistan-Deutsches Forum) 1998.
14. *Gabriel's Wing. A Study into the Religious Ideas of Sir Muhammad Iqbal*, Leiden (Leiden) 1963.
15. *Muhammad Iqbal. Botschaft des Osten. (Als Antwort auf Goethes West-Östliche Divan)*.
16. *Übersetzung aus dem Persischen*, Wiesbaden (Harrassowitz) 1963.
17. *Botschaft des Ostens: Ausgewählte Werke / Muhammad Iqbal*. Herausgegeben von Annemarie Schimmel, Tübingen/Basel 1977.
18. *Maulana Dschelaladdin Rumi. Aus dem Diwan. Übersetzung aus dem Persischen*, Stuttgart (Reclam) 1964.
19. *Pakistan: Ein Schloss mit Tausend Toren*, Zürich 1965.
20. *Friedrich Rückert: Übersetzungen persischer Poesie*. Ausgewählt und eingeleitet von Annemarie Schimmel, Wiesbaden 1966.
21. *Weltpoesie ist Weltversöhnung*, Schweinfurt 1967.
—Würzburg 1996.
22. *Arabische Sprachlehre*, 2.Bde. Heidelberg 1968.
—*Modern Arapça Grameri*, çev. Ekrem Sarıkçıoğlu, İstanbul 1982.

15. unveräderte Auflage, Heiderberg 1983.

23. *Al-Halladsch: Märtyrer der Gottesliebe. Leben und Legende. Übersetzungen aus dem Arabischen, Persischen, Türkischen, Sindhi, Siraiki, und Urdu*, Köln (Hegner) 1968.

Sind Halk Şiirinde Hallac-ı Mansur, Çev. Sofi Huri İbrahim Bin Edhem, İstanbul (Redhouse yayınevi) 1969.

24. *Persischer Psalter / Muhammed İqbal. Übersetzungen aus dem Persischen, Urdu und Englischen*, Köln (Hegner) 1968.

25. *Islamic Calligraphy*, Leiden (Brill) 1970.

Schimmel, bu kitabında, hattatların günlük çalışma rutinleri, kazançları, eğitimleri, çeşitli tarzlarda yazı yazarken yerde farklı oturuş biçimleri, gözleri bozulanların çektikleri sıkıntılar, zaman yönünden gerçekçi olmayan yazı taleplerine cevap verebilmek için bir makine gibi çalışmak zorunda kalmaları gibi ayrıntılar üzerinde durarak bir sanatın dünyasını bütüncül olarak gözlerimizin önüne sermektedir.

26. *Islamic Literatures of India*. (Reihe: A History of Indian Literature, vol. 8, fasc. 1), Wiesbaden (Harrassowitz) 1973.

27. *Sindhi literature*. (Reihe: A history of Indian Literature, vol. 9, fasc. 1), Wiesbaden (Harrassowitz) 1974.

28. *Classical Urdu Literature from the Beginning to Iqbal*. (Reihe: A History of Indian Literature, vol. 8), Wiesbaden (Harrassowitz) 1975.

29. *Su fi Literature*, New York 1975.

30. *Mystical Dimensions of islam*, Chapel Hill 1975.

—*Mystische Dimensionen des islam*, Aalen 1979.

—*Tasavvufun Boyutları*, çev. Ender Gürol, İstanbul (Adam Yayıncılık) 1982.

—*Mystische Dimensionen des islam. Die Geschichte des Sufismus*, Köln 1985.

—*İslamın Mistik Boyutları*, çev. Ergun Kocabıyık, İstanbul (Kabalıcı Yayınları) 2001.

Schimmel'in tasavvufla ilgili en önemli çalışması olan İslamın Mistik Boyutları, tasavvuf tarihini Anadolu'dan, Kuzey Afrika'ya, Arap yarımadasından, İran ve Uzakdoğu'ya kadar geniş bir coğrafya içinde ele almaktadır. Yazar, tasavvuf konusunda yazılmış diğer kitaplardan farklı olarak, ele aldığı konuları gerek Arap, Fars, Urdu ve Türk edebiyatından yaptığı alıntılarla, gerekse Müslüman Doğu'da, özellikle de Türkiye ve Pakistan'daki çok sayıda dostla birlikte yaşanmış kişisel deneyimlerinden verdiği

örneklerle zenginleştirip renklendirmekte; böylece metni kuru, teorik bir ders kitabı olmaktan kurtarmaktadır.

Schimmel okuyucunun tasavvuf hakkındaki merakını gidermekle kalmıyor, aynı zamanda benliklerini büyük sıkıntılara ve acılara katlanarak dönüştürmeye çalışan ve böylece yollarını kendi iç ışıklarıyla aydınlatan Hakikat yolcusu sûfilerin kimi zaman hüznü, kimi zaman düşündürücü kimi zaman da tuhaf hikâyesini de anlatmaktadır.

Bazı sûfiler, tasavvufi deneyimi dille ifade etmenin imkânsızlığını vurgulamak için sözcükler kıyıda fazla açılmaz demişlerse de, Schimmel, sözcükten kayıklarla bütün dinlerin içine aktığı mistisizm okyanusuna cesaretle açılmaktadır.

31. *Pain and Grace. A Study of Two Mystical Writers of 18. Century Müslim India*, Leiden (Brill) 1976

32. *From Sanai to Maulana and Iqbal*, Kabul 1977.

33. *Denn Dein ist das Reich: Gebere aus dem islam. ausgewählt und übersetzt von Annemarie Schimmel*, Freiburg (Herder) 1978.

34. *We Believe in One God: The Eexperience of God in Christianity and islam*, New York 1979.

34. *Ich bin Wind und Du bist Feuer. Leben und Werk des Grossen Mystikers*, Köln, Düsseldorf (Diederichs) 1978.

—*I Am Wind, You Are Fire. The Life and Work of Rumi*, Boston 1992.

Ben Rüzgârım Sen Ateş Mevlâna Celâleddîn Rumî'nin Hayatı ve Eserleri, çev. Senail Özkan, İstanbul (Ötüken Yayınları) 1999.

Bu eserde Schimmel, Mevlana'nın semboller dünyasına seyahat ederek onun dünya görüşünü, aşk anlayışını, şiire bakışını ve dua hakkındaki ince fikirlerini kendi şairane üslubuyla sunmaktadır. Kitap baştan sona Mevlana'nın kullandığı mecaz ve espirilerle adeta bir dantel gibi dokunmuştur. Schimmel'in bu kitabı, Mevlana'nın bildiğimiz veya zannettiğimiz fikirlerini yeni mana boyutlarıyla önümüze açmaktadır. Bu eser Mevlana'yı farklı bir bakış açısıyla tanımak isteyenler için vazgeçilmez bir kılavuzdur.

35. *Triumphal Sun. A Study of the Works of Jalaloddin Rumî*, London 1978.

“Zafer Güneşi: Celâleddin Rumî'nin Yapıtları Üzerine Bir Çalışma” çeşitli imge ve simgelerden yola çıkarak Mevlâna'nın tasavvufunu 13. yüzyıl Konya'sı içinde bir kültürel bütün olarak ele alır.

—*Al-Shams al-Munta'irah. Dirâsât Âthâr al-Shâ'ir al-Islâmial-Kabl Jalal al-Din al-Rûm'ı, tarjamah: 'Isa 'Ali 'Âkiib, Tahran 2000–2001.*

36. *A Dance of Sparks: Imagery of Fire in Ghalib's Ppoetry*, Neu Dehli (Ghalib Academy) 1979.

37. *İslam in the Indian Subcontinent* (Handbuch der Orientalistik: Abt. 2, Indien: Bd. 4, Religionen, Abschnitt 3), Leiden 1980.

38. *Mârchen aus Pakistan. Übersetzung aus dem Sindhi*, Düsseldorf/Köln (Diederichs) 1980. 1981

39. *German Contributions to the Study of Pakistani Linguistics*, Hamburg 1981.

40. *Und Muhammad ist Sein Prophet. Die Verehrung des Propheten in der islamischen Frömmigkeit*, Düsseldorf/Köln (Diederichs) 1981.

And Muhammad is His Messenger. The Veneration of the Prophet in islamic Piety, Chapel Hill / London (The Universty of North Carolina Press) 1985.

Schimmel bu eserde, İslam ülkelerinde Hz. Peygamber'e duyulan saygı ve sevgiyi ve Müslümanların mütevazi ve samimi dini yaşantılarını ele almıştır.

41. *Aspects of Mevlâna*, Ankara 1981.

42. *Türkische Gedichte vom 13.Jahrhundert bis in unsere Zeit.* (Übersetzt von Annemarie Schimmel), Ankara 1981.

43. "As Through a Veil: Mystical Poetry in islam. Lectures on the History of Religions", *American Councili of Leamed Societies* (New York), 12 (1982).

— *As Through aVeil. Mystical Poetry in islam*, New York (Columbia Universty Press) 1982.

44. *Gârten der Erkenntnis. Texte aus der islamischen Mystik. Texte aus der islamischen Mystik. Übersetzung aus dem Arabischen, Persischen, Türkischen, Urdu und Sindhi*, Düsseldorf (Diederichs Gelbe Reihe 37 islam) 1982.

45. *Gârten der Erkenntnis. Das Buch der vierzig Su fi Meister*, München 1991.

İslam in India and Pakistan, Leiden (Brill) 1982.

46. *Makli Hill: A Center of islamic Culture in Sindh*, Karachi 1983.

47. *Anvari's Divan: A Pocket Book for Akbar; a Divan of AuhaduddÎn Anvari, Copied for the Mughal Emperor Jalaluddin Akbar (reg. 1556 – 1605) at Lahore in A. H. 996/A.D. 1588; Now in the Fogg Art Museum of Harvard University, New York (Metropolitan Museum of Art) 1983.*

48. *Calligraphy and islamic Culture*, New York (New York University Press) 1984.
49. *Das Mysterium der Zahl. Zahlensymbolik im Kulturvergleich.* (Überarbeitung der ersten Ausgabe von Franz Cari Endres), Köln (diederichs) 1984
50. *Sterne und Blume. Die Bilderv/elt der persischen Poesie*, Wiesbaden (Harrassowitz) 1984.
51. *The Mystery of Numbers*, Oxford 1993-
—*Sayıların Esrarı*, çev. Mehmed Temelli, İstanbul (Mitos Yayınlan) 1997
Sayıların Gizemi, çev. Mustafa Küpüşoğlu, İstanbul (Kabalıcı Yayınevi) 1998.
- Edebiyattan folklorla, kişisel batıl inançlara dek sayılar günlük hayatımızda çok belirgin rol oynarlar. Annemarie Schimmel bu kitabında, ilk zamanlardan beri sayıların nasıl anlam ve gizem kazandıklarının izini sürmektedir. Sayı sistemlerinin kökenlerine dair verdiği bilgiler, hem bilgilendirici, hem de eğlendirici, sayıların büyüleyiciliğinin matematiğin gelişimine koşut olarak nasıl arttığını göstermektedir. Ama Sayıların Gizemi'nin asıl konusu sayı sembolizmidir. Schimmel, sayı sembolizminin kaynaklarını açıkladıktan sonra, 1'den 10000'e kadar anlamlarını Hint, Çin, Kızıldereli, Aztek, Türk ve Batı kültüründen örneklerle göstermekte, İncil'den Shakespeare kadar sayıların nasıl eril - dişil, kötü - iyi, uğurlu - uğursuz olarak düşünüldüğünü örneklemektedir.
52. *Muhammad ibn Ahmad ibn Iyas: Alltagsnotizen eines ägyptischen Bürgers.* (Aus den Arabischen übersetzt und bearbeitet), Stuttgart (thienemann) 1985.
53. Robert Irving. *Der arabische Nachtmahr oder die Geschichte der 1001 Nacht.* (übersetzung aus dem Englischen von Annemarie Schimmel), Köln (Diederichs) 1985.
54. *Liebe zu dem Einen. Texte aus der mystischen Tradition des indischen Islam.* Ausgewählt, aus dem persischen, arabischen, urdu und sindhi. (übersetzt und eingeleitet von Annemarie Schimmel), Einsiedeln / Zürich 1986.
55. *Aus dem Diwan. Unesco-Sammlung Repräsentativer Werke Asiatische Reihe / Maulana Dschelaladdin Rumi.* (Aus dem Persischen übertragen und eingeleitet von Annemarie Schimmel), Stuttgart (Philipp Reclam) 1986
56. *Friedrich Rückert. Lebensbild und Einführung in sein werk*, Freiburg (Herder) 1987.
57. *İbn ata_Allah Bedrängnisse sind Teppiche voller Gnaden*, (übersetzt und eingeleitet von Annemarie Schimmel), Freiburg (Herder) 1987.
58. *Nimm eine Rose und nene sie Lieder. Poesie der islamischen Völker*, Köln/London/New York 1987.

- Frankfurt / Frankfurt (Insel) 1995.
59. *Maulana Dschelaladdin Rumi. Von Allem und von Einem / fihi mafih'in Almanca çevirisi.*(Aus dem persischen und arabischen von Annemarie Schimmel) München 1988.
60. *İslamic names*, Edinburgh 1989.
61. *Die orientalische Katze*, Köln (Diederichs) 1983
 —*Die orientalische Katze. Geschichten, Gedichte, Sprüche Lieder und Weisheiten*, Köln 1989.
62. Muhammad Iqbal: prophetischer poet und philosoph, München (Diederichs) 1989.
63. Von Ali bis zahra: Namen und Namengebung in der islamischen Welt, München 1989.
64. *Wanderungen mit junus Emre*, Köln (Önel) 1989.
 —**Yunus Emre ile Yollarda**, çev. Senail Özkan, İstanbul (Ötüken Yayınları) 1999.
 Yunus Emre'nin hayatı ve eserleri konusunda bir incelemedir.
65. *Was hat ein Auge und einen Kopf? 300 türkische Volksrätsel*, Köln (Önel) 1990.
66. *Die Religion des islam. Eine Einführung*, Stuttgart (Reclam) 1990.
67. *Mein Bruder ismail. Erinnerungen an die Türkei*, Köln (Önel) 1990.
 Schimmel'in Türkiye'de yaşadığı günlerini anlatan bu eserdeki İstanbul tasviri, İstanbul üzerine yazılmış güzel bir anlatımdır.
68. *Yunus Emre. Ausgevvahlte Gedichte*, Köln (Önel) 1991.
69. *Die Rose*, Bad Neuheim-Steinfurth, (Rosenmuseum Steinfurth) 1991.
70. *Look! This Is Love: Poems of Rumi*, Boston (Shambala) 1991.
71. *Herr Demirci heisst "Schmidt": türkische Namen und ihre Bedeutung*, Köln (Önel) 1992.
72. *İslam: An Introduction*, New York 1992.
73. *Rumi's World: The life and Work ofthe Great Sufi Poet*, Boston (Shambhala) 1992
74. *Gewänder Gottes*, Tübingen (Mohr) 1993.
75. *A Life of Leaming*, Waschington DC (American Council of Learned Societies) 1993
76. *Make a Shield from Wisdom: Selected Verses from Nasir-I Khusraw's Divan.* Übersetzung aus dem Persischen, London/New York (Kegan Paul International) 1993.
77. *Rumi: Sieh! Das ist Liebe - Gedichte*, Basel (Sphinx) 1993–1994.

78. *Berge, Wüsten, Heiligtümer, Meine Reisen in Pakistan und Indien*, München (C.H-Beck) 1994.

79. *Deciphering the Signs of God. A Phenomenological Approach to islam*, Edinburgh (Edin-burgh Universty Press) 1994.

— *Die Zeichen Gottes. Die religiöse Welt des Islams*, München (C.H. Beck) 1995.

—*Tanrı'nın Yeryüzündeki İşaretleri*, çev. Ekrem Demirli, Kabalcı yay. İstanbul 2004.

Annemarie Schimmel bu kitabında, bir ömür boyu süren çalışmalarının sonunda kazandığı deneyimlerini anlatıyor. Bilindiği gibi Kur'an, insanları "Tanrı'nın işaretlerine", ufuklarda ve kendi nefeslerindeki "işaretlere" bakmaya teşvik eder. Schimmel bu ana doğrultuda, taşlar, bitkiler, hayvanlar gibi doğal işaretleri ve bunların dinsel ve simgesel dildeki kullanımlarını başlangıç noktası olarak ele alıyor; ardından kutsal zaman ve mekân, ayinsel davranışlar, ibadet biçimleri, kutsal birey ve toplum gibi görece anlamı daha kapalı ayetlere geçiyor; sonunda, bireyin Tanrı'nın gizemine verdiği cevabın araştırılmasıyla çalışmasını bitiriyor.

Hem orijinal kaynaklara ve hem de çağdaş çalışmaların yanı sıra, yazarın kendi deneyimlerine de dayanması açısından bu eser, İslam görüngübilim üzerine yoğunlaşan müstesna bir eserdir.

80. *Das Mathnavi: ausgewählte Geschichten von Dschelaluddin Rumi*. (Aus dem, Persischen von Annemarie Schimmel), Basel 1994. *Das Thema des Weges und der Reise im islam*, Opladen 1994.

81. *Terres d'Islam - Aux sources de l'Orient musulman*, Paris (Maisonneuve & Larose) 1994.

—*Die Welt des islam. Zu den Quellen des muslimischen Orients. Eine Reise nachInnen*, Düsseldorf / Solothurn 1995.

82. *Weisheit des islam*, Stuttgart (Reclam) 1994.

83. *Meine Seele ist eine Frau: Das Weibliche im islam*, München (Kösel) 1995

84. *My Soul is a Women*, translator: Susan H. Ray, New York 1997.

Ruhum Bir Kadındır, çev. Ömer Enis Akbulut, İstanbul (İz Yayıncılık) 2001.

85. *West-östliche Annäherungen - Europa in der Begegnung mit der islamischen Welt*, Stuttgart / Berlin / Köln 1995.

86. *Das Buch der Welt: Wirklichkeit und Metapher im islam*, Würzburg 1996.
87. *Die schönsten Gedichte aus Pakistan und Indien: Islamische Lyrik aus tausend Jahren*, München (C.H. Beck) 1996.
88. *İslam. A Need for Understanding*, Birmingham (Centre for the Study of islam and Christian-Muslim Reflections) 1996.
89. *Jesus und Maria in der islamischen Mystik*, München (Kösel) 1996.
90. *Rosenduft und Sâbelglanz. Islamische Kunst und Kultur der Mogulzeit*. (Ausstellungskata-log. Jürgen W. Frembgen (Hrsg.), unter anderem mit einem Beitrag von Annemarie Schimmel über Sufi-Dichtung), München 1996
91. *Die drei Versprechen des Sperlings. Die schönsten Tierlegenden aus der islamischen Welt*, München (C.H. Beck) 1997.
92. *Muhammad Iqbal - zwischen Poesie, Philosophie und Politik*. (Publikation eines Vortrages vom 29. Januar 1997 im Haus der Patriotischen Gesellschaft in Hamburg), Hamburg (Der Übersee-Club e.V.) 1997.
93. *Asrâr al-ishq al-Mubdi_ fi Kitâbât Muhammad Iqbâl: Secrets of Creative Love, in the Work of Muhammad Iqbal*, arabisch/English, London 1998.
94. *Die Träume des Kalifen: Träume und ihre Deutung in der islamischen Kultur*, München (C.H. Beck) 1998.
95. *Kompass islam*, Hannover 1998.
96. *Wiederholte Spiegelungen. Gedichte*, Köln (Önel) 1998.
97. *Gesang und Ekstase: Sufi-Texte des indischen islam*, München 1999.
98. *İm Namen Allahs, des Alibannherzigen: Der islam*, München 1999.
99. *Çağın Mevlanası Muhammed İkbâl*, çev. Senail Özkan, İstanbul (Kırkambar Yayınları) 2000.
- Bu eser peygamberane şair ve filozof Muhammed İkbâl hakkında yazılmış kitaplardan birisidir. İkbâl'in felsefesini, şiirini, sanatını, dünya görüşünü hakkında anlatmak için onunla aynı dili yani aşkın dilini konuşmak lazım gelir. Şüphesiz bu konuda en büyük otorite müellif Prof. Dr. Annemarie Schimmel'dır. Zira Schimmel hem Batı'nın kültür, şiir, felsefe ve mistik dünyasına hakkında vakıftır, hem de Doğu'nun şiir, sanat ve tasavvuf felsefesi geleneğini bütün incelikleriyle bilmektedir.
100. *İm Reich der GroBmoguln. Geschichte, Kunst, Kultur*, München 2000.
101. *Sufismus. Eine Einfühmng in die islamische Mystik*, München 2000.

102. *The Family of Earth*, (Northword Press) 2001.
103. *Kleine Paradiese. Blumen und Gärten im islam*, Reihe: Herder-Spektrum, Bd. 5192, Freiburg / Basel / Wien (Herder) 2001.
104. *Rumi Meister der Spiritualität*, (Reihe: Herder-Spektrum 5093), Freiburg (Herder) 2001.
105. *Das Islamische Jahr. Zeiten und Feste*, C.H.Beck, München 2001.
106. *İslam und Europa: kulturelle Brücken*, Reihe: Schriften des Collegium Europaeum Jenense 26, Jena und Erlangen 2002.
107. *Auf den Spuren der Muslime. Mein Leben zwischen den Kulturen*, Freiburg (Herder) 2002.
108. *Morgenland und Abendland Mein West-östliches Leben*, München (C.H.Beck) 2002.

Schimmel tarafından yazılan otobiyografidir.

b) Makaleleri, Önsöz ve Giriş yazdığı Eserler

1. "Kalif und Qâdî im spâtmittelalterlichen Ägypten", *Die Welt des Islams* (Leiden), 24 (1942), ss. 1–128.
2. "Zur Geschichte der mystischen Liebe im islam", *Die Welt des Orients* (Stuttgart), 1947, ss. 495–499.
3. "Einsetzungsurkunden mamlukischer Emire", *Die Welt des Orients* (Stuttgart), 1/4 (1949), ss. 302–306.
4. *Das Geisterhaus. Türkische und ägyptische Novellen*, (Annemarie Schimmel/Otto~Spî~ es/Hans Joachim Kissling), Kevelaer 1949.
5. "'Ich folge der religion der Liebe.' Gedanken zur Toleranzidee in der islâmischen Mystik", *Ökümenische Einheit* (München/Basel), 2 (1951), ss. 46–53.
6. *Ibn Chaldun. Ausgewählte Abschnitte aus der muqaddima. Aus dem Arabischen*, Tübingen (Mohr) 1951.
7. *Pakistan Miscellany*, (Annemarie Schimmel/Ahmed Chagla/William Banks/R.E. Mortimer Wheeler/Leslie Alcock/M.A. Shakur/M. Shamsuddin Ahmed/M. Arshad Husain/Prof. A.S. Bokhari), Karachi 1952.
8. *Alman Gözüyle Divan Edebiyatı*, Ankara (Türk Tarih Kurumu Basımevi) 1953.
9. "XIII: Asırda İslam Dini ile Hıristiyanlık Arasındaki Münasebetler", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (Ankara), II/IV (1953), s. 71–82.
10. "Müslümanlıkta Mutasavvifâne Dua ve Niyazın Bazı Safhaları", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (Ankara), II/II-III (1953), s. 209–217.
11. "Raymundus Lullus und seine Auseinandersetzung mit dem islam", *Eine heilige Kirche* (München), 4 (1953/54), s. 64–76.
12. "Din'de Sembol'ün Fonksiyonu Nedir?", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (Ankara), III/III-IV (1954), s. 67–73.
13. "Garbın Mevlâna Görüşü", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (Ankara), III/III-IV, (1954), s. 27–29.
14. "'Numen' International Review for the History of Religions", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (Ankara), III/III-IV (1954), s. 119–122.

15. "Semâ-i Semavî", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (Ankara), III/III-IV (1954), s. 19–25.
16. "Wörterbuch der Religionen", (Annemarie Schimmel/Alfred Bertholet), *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (Ankara), III/III-IV (1954), s. 122.
17. "Zur Erinnerung an Yahya Kemal Beyatlı", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam İlimleri Enstitüsü Dergisi* (Ankara), 1 (1954), 145–158.
18. "Zur Biographie des Abü Abdallah Ibn Chafif as-Sîrâzî", *Die Welt des Orients* (Stuttgart), 2 (1954–59), s. 193–199.
19. "Roma'daki Beynelmîlel Din Bilginleri Kongresi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (Ankara), IV/I-II (1955), s. 16–22.
20. "Zur Anthropologie des islam", *Anthropologie religieuse*, Suppl. zu *Numen* Leiden, 2 (1955), s. 140–154.
21. "Der Beitrag der islamischen Mystik zur Einheit der Religionen", *Gemeinschaft und Politik* (Bad Godesberg) 5 (1957), s. 47–52.
22. "Der Beitrag der islamischen Mystik zur Einheit der Religionen", *Zeitschrift für Politik und Geopolitik* (Heidelberg) 28/12 (1957), ss. 47–52.
23. *Kleine Schriften Marburgischer Dozentin. Das Gelübde im türkischen Volksglauben*, Marburg (Universitätsbibliothek Marburg, Signatur Nummer: VIII C 1) 1959.
24. *Die Religionen der Menschheit in Vergangenheit und Gegenwart*, (Friedrich Heiler/Kurt Goldammer/Franz Hesse/Günter Lanczkowski/Kathe Neumann/Annemarie Schimmel), Stuttgart 1959.
25. "Schriftsymbolik im islam", *Aus der Welt der islamischen Kunst. Festschrift Ernst Kühnel*, Berlin 1959, s. 244–254.
26. *Zur Erinnerung an Yahya Kemal Beyatlı*, İstanbul (Osman Yalçın Matbaası) 1959.
Aspetti spirituali dell' islam, Roma (Istituto Per La Collaborazione Culturale) 1960.
27. "İslam und Katholizismus", *Materialdienst des Konfessionskundlichen Instituts* (Bensheim), 12 (1961), ss. 1–6.
28. "Zum christlich-muslimischen Dialog", *Kairos* (Salzburg), 4 (1962), s. 56–57. 1963
29. *Die Kulturen der asiatischen Großreiche und Russlands*, (Albert Schaefer (Hrsg.), Die Beiträge: Ernst Waldschmidt [Indien]/Walter Donat [Japan]/Hans O. H. Stange [China]/Annemarie Schimmel [Islam]/Werner Markert [Rußland], Stuttgart 1963.

30. *Mevlana Celalettin Rumi'nin Şark ve Garpta Tesirleri*, Ankara (Gutenberg Matbaası) 1963.
31. "Die islamische Kultur", *Die Kulturen der asiatischen GroBreiche und RuBlands*, Stuttgart 1963, ss. 69–94.
32. "Some Glimpses of the Religious Life in Egypt During the Later Mamluk Period", *Islamic Studies* (Oxford), 4 (1965), s. 353–392.
33. "Der islam in unserer Zeit", *Die Herausforderung des islam*. Hrsg. von R. Italiaander, Göttingen 1965, s. 11–39.
34. "Übersetzungen orientalischer Poesie", *Übersetzen. Vorträge und Beitrag zum Internationalen KongrelB literarischer Übersetzer in Hamburg 1965*, Rolf Italiaander (Hrsg.), Frankfurt a. M. 1965, s. 90–99.
35. "Der islam und sein Verhältnis zu anderen Religionen" *Die Gefährdung der Religionen*, Hrsg. von Rolf Italiaander, Kassel 1966, s. 102–115.
36. *Die Verwandlungen des Abu-Seid von Serug: 24 Makamen/Hariri*. (Aus dem Arabischen übertragen von Friedrich Rückert, Herausgegeben von Annemarie Schimmel), Stuttgart 1966.
37. *Iranische Kunst in deutschen Museen*. (Mit einem Vorwort von Annemarie Schimmel. Hanna Erdmann (Hrsg), Wiesbaden 1967.
38. *Mystik und Yoga der Sikh-Meister. Mohan Singh*. (Mit einer Einführung von Annemarie Schimmel), Zürich 1967.
39. "Sufismus und Heiligenverehrung im Spätmittelalterlichen Ägypten", Erwin Gräf (Hrsg.), festshrift für Werner Caskel zum siebzisten Geburtstag am 5.Mä 1966. Gewidmet von Freunden und Schülern, Leiden 1968, ss.274–289.
40. "İbn Chaldun", *Zeitschrift für Kulturaustausch* (Stuttgart), 19 (1969), ss. 113–117
41. *John Donne. Nacktes denkendes Herz. Übersetzung aus dem Englischen*, Köln (Hegner) 1969.
42. *Zum tausendsten Geburtstag Kairos*, Hamburg 1969.
43. *Pakistan. Das Land und seine Menschen. Geschichte, Kultur, Staat und Wirtschaft*, Tübingen 1970.
44. "İslam", *Historia Religiorum*, 2. Leiden 1971, s. 125–210.
- Mirza Asadullah Ghalib. Woge der Rose - Woge des Weins. Übersetzungen aus dem Persischen und Urdu-Divan*, Zürich (Verlag der Arche) 1971.

45. "Nur ein störrisches Pferd", *Ex Orbe religionum Studia Geo Widengren oblata 2*, Leiden 1972, ss. 98–107.
46. *Aus dem goldenen Becher. Türkischer Lyrik vom Mittelalter bis heute*, İstanbul (Milli Eğitim Basımevi) 1973.
—*Aus dem goldenen Becher: Türkische Gedichte aus sieben Jahrhunderten*. Übertragen von Annemarie Schimmel Köln / İstanbul 1993.
47. "Die neue tschechische Koranübersetzung. (Mit einem Überblick über die neuesten tschechischen orientalistischen Arbeiten.)", *Die Welt des Orients*, 7 (1973/74), ss. 154–162.
48. "Die Aneignung arabischer Literatur in der deutschen Klassik und Romantik", *Araber und Deutsche, Begegnungen in einem Jahrtausend*, Friedrich H. Kochwasser/Hans Roemer (Hrsg.) Tübingen (Erdmann) 1974, ss. 133–158.
49. "Ein unbekanntes Werk Joseph von Hammer Purgstalls", *Die Welt des Islam* (Leiden), N.S. 15 (1974), s. 129–145.
50. *Der Koran, übertragen von Max Henning*. (Einleitung und Anmerkungen von Annemarie Schimmel), Stuttgart; verbesserte Auflagen 1980, 1982, 1990, 1991.
51. "The Ornament of the Saints. The Religious Situations in Iran in the Pre-Safavid Times", *Studies on Isfahan*, (Chestnut Hill/Philadelphia), 1974, 88–111.
52. *Zwei Abhandlungen zur Mystik und Magie des Islams von Josef Hammer-Purgstall*. (Hrsg. von Annemarie Schimmel), Wien 1974.
53. "A Spring Day in Konya. According to Jalâl al-Dîn Rûmî", *The Scholar and the Saint* (New York), 1975, s. 255–273.
54. "Ein Osten. Der nie alt wird. Rilke aus der Sicht einer Orientalistin", *Rilke heute. Beziehungen und Wirkungen*, I.H. Solbrig / J.W. Strock (Hrsg.), Frankfurt 1975, ss. 83–206.
55. "Der Prophet Muhammad als Zentrum der religiösen Lebens im Islam", *Glauben an einen Gott*, Walter Strolz und Abduljavad Falaturi (Hrsg.), Freiburg 1975, ss. 7–84.
56. "Schöpfungsglaube und Gerichtsgedanke im Koran und in mystisch-poetischer Deutung", *Glauben an einen Gott*, Walter Strolz und Abduljavad Falaturi (Hrsg.), Freiburg 1975, ss. 203–237.
57. *Spiegel der Wolke. Zeitgenössische arabische Lyrik*. (ausgewählt, eingeleitet und übersetzt von Annemarie Schimmel), Tübingen, Basel 1975.

58. "Der islam im Rahmen der monotheistischen Weltreligionen", *islam und Abendland*, Hrsg. von Andre Mercer, Bern, Frankfurt 1976, s. 9–29.
59. "Islamische Kalligraphie und ihr Einfluß auf die moderne Malerei in Pakistan" *Pakistan. Das Land und seine Menschen*, M. Usman Malik und Annemarie Schimmel (Hrsg.)Tübingen 1976.
60. "Mystische Motive in der modernen islamischen Dichtung", *Wege in die Zukunft. Festschrift für Anton Antweiler*, Leiden 1976, ss. 216–228.
61. "Zur Verwendung des halladj-Motivs in der indo-persischen Poesie", *Melanges Henry Cor-bin*, Teheran 1977, ss. 425–447.
62. "Die and Become. Sacrifice in the Poems of Rumi" *Parabola Magazin* (New York), 3/2 (1978).
63. "Ritual of Rebirth", *Parabola Magazin* (New York), 4/2 (1979), ss. 88–90.
64. *Die Religionen der Menschheit: islam, I-III*. (Band 3: Annemarie Schimmel u. a. Islamische Kultur; Zeitgenössische Strömungen/Volksfrömmigkeit), Stuttgart/Berlin/Köln/Mainz 1980–1990.
65. *Der islam im indisehen Subkontinent*, Darmstadt 1983; 1992; 1995.
66. "Die Schriftarten und ihr kalligraphischer Gebrauch", *Grundriß der arabischen Philologie I*, W. Fischer (Hrsg.), Wiesbaden 1982, 198–209.
67. "Women in Mystical islam", *Women Studies International Forum* (Oxford), 5/2, (1982), ss. 145–151.
68. "Der islam. 1. Muhammed und die Botschaft Allah's", *Indo-Asia* (Tübingen), 25/1 (1983), ss. 57–64.
70. *Unendliche Suche. Geschichten des Schah Abdul Latif von Sind*, München (New-Age-Ver-lag) 1983.
71. *Al-Halladsch - Oh Leute, rettet mich vor Gott. Übersetzung aus dem Arabischen, Persischen, Türkischen, Urdu und Sindhi*, Freiburg (Herder) 1985.
72. "Das Hallaj-Motiv in der modernen islamischen Literatur", *der Islam im Spiegel zeitgenössischer Literatur der islamischen Welt*, Hrsg. Von J. C. Bürgel, Leiden 1985, ss. 165–181
73. "Islamische Heilige", *Nahe der Nabe des Rades. Die Heligen in den Weltreligionen*, Martin Kämpchen/Gertrud. Sartory(Hrsg), Freiburg 1985, ss. 274–289.

74. Rückert zu Ehren. Zwischen Orient und Okzident, (Annemarie Schimmel / Johann Christoph Bürgel / Erich Mende), Schweinfurt 1985.
75. Texte zum Nachdenken. Al-Halladsch, Freiburg 1985.
76. "Islamische mystik und religiöse Identität", Zeitschrift für Missionswissenschaften und Religionswissenschaften (Münster), 70 (1986), ss. 232–239.
77. "Karbala and the Imam Husayn in Persian and Indo-Muslim Literature", Al-serat (London), 12 (1986).
78. Pearls from the Indus: Studies in Sindhi Culture, Jamshoro (Sindhi Adabi Board) 1986.
- Lahore. The city within, Singapore 1986.
- "Sufismus", Grundriss der arabischen Philologie 2, Helmut Gätje (Hrsg.), Wiesbaden 1987, ss. 338–357.
79. Friedrich Rückert. (Ausgewählte Werke. Herausgegeben von Annemarie Schimmel, 2 Bände), Frankfurt am Main (Insel) 1988.
80. "Mystical poetry in Islam the case of Rumi, Maulana Jalaladin", Religion and Literature (univ. Notre Dame), 20/1 (1988), ss. 67–80.
81. "Man of Light or Superman. A problem of Islamic Mystical Anthropology", Diagonos (Providence), 146 (1989), ss. 124–140.
82. Mesnevi, Özgün Litografi Dizgisi, Ergin İnan (Hazırlayan) / Annemarie Schimmel (Metin), Ankara 1989
83. *Die smaragdene Vision. Der Licht-Mensch in persischen Sufismus*, (Übersetzung aus dem Französischen von Henry Corbin: L'homme de lumière dans le soufisme iranien), München (Diederichs) 1989.
84. "Alman Gözüyle Divan Edebiyatı", *Polemik* (İstanbul), 5 (1992), ss. 27–30.
85. "Islamic Calligraphy, Rivolta, B.", *Metropolitan Museum Of Art Bulletin* (New York), 50/1 (1992), ss. 3–56.
86. *Mishkin Qalam: XIX Century Artist and Calligrapher (1826–1912)*, Müqin Aman Allah / Annemarie Schimmel (Hrsg.), Landegg 1992.
87. *A Two-Coloured Brocade: The Imagery of Persian Poetry*, New York 1992.
- Deine Wille geschehe*, Kandern 1992.

88. *Charles Le Gai Eaton. Der islam und die Bestimmung des Menschen.* (Mit einem Vorwort von Annemarie Schimmel. Aus dem Englischen übersetzt von Eva-Liselotte Schmid), München 1994.
89. *Gott ist schön und Er liebt die Schönheit. God Is Beautiful and He loves Beauty,* Bern 1994.
90. *John Renard. All the King's Falcons. Rumi on Prophets and Revelation.,* (Foreword by Annemarie Schimmel) State University of New York 1994.
91. "Meine Barmherzigkeit ist größer als Mein Zorn. Gedanken zum islamischen Gottesbild", *Lebendiges Zeugnis* (Paderborn), 49 (1994), ss. 110–119.
92. *Nightingales Under the Snow, Poems,* London (Khaniqahi Nimetullahi Publication) 1994.
93. *Rabi'a the Mystic & her Fellow-Saints in islam: Being the Life and Teachings of Rabi'a al-Adawiyya Al-QaySiyya of Basra Together with Some Account of the Place of the Women Saints in islam.* (By Margaret Smith. With a new introduction by Annemarie Schimmel), Felinfach/Llancerch (Faksimile Druck) 1994.
96. "Sun at Midnight, Despair and Trust in the Islamic Mystical Tradition", *Diagonos* (Providence), 165 (1994), ss. 1–25.
97. "Die Transzendenzerfahrung in der islamischen Mystik", *Christentum in der Begegnung, der islam als Anfrage an christliche Theologie und Philosophie, Studien 1 zur Religionstheologie,* Andreas Bsteh (Hrsg.), St. Gabriel, Mödling 1994, ss. 211–222.
98. "Der Weg des Menschen vor Gott. Irdisches Glück und paradische Vollendung", *Christentum in der Begegnung. Der islam als Anfrage an christliche Theologie und Philosophie. Studien 1 zur Religionstheologie,* Andreas Bsteh (Hrsg.), St. Gabriel, Mödling 1994, ss. 401–412.
99. *Die Marchen der Weltliteratur. Marchen aus Pakistan.* (Aus dem Sindhi übersetzt und hrsg. von Annemarie Schimmel) , München 1995.
100. *Vom Duft der Heiligkeit,* Bad Nauheim-Steinfurth, Rosenmuseum Steinfurth 1995.
101. *L'incendie de l'ame: l'aventure spirituelle de Rumî,* traduit de l'anglais par: Sylvie Carte-ron, Paris (Albin Michel) 1998.
102. *Die Reise nach Mekka. Eine deutsche Frau erzählt von ihrer Pilgrfahrt ins Herz des islam.* (Hagar Spohr: Mit einem Geleitwort von Annemarie Schimmel), Bendorf 1998.

103. *Panorama of India. Photographs by Jaroslav Poncar.* (Texts by Annemarie Schimmel) Neu Denli 1998.
104. *Sufi Heirs of the Prophet: The Indian Naqshbandiyya and the Rise of the Meditating Sufi Shaykh, Studies in Comparative Religion,* Chapel Hill 1998.
105. *The Secrets of Creative Love: the Work of Muhammad Iqbal,* Wimbledon (Al Furqan Islamic Heritage Foundation) 1998.
106. "Über die Mystik im Zeitalter der Kreuzzüge" *Marc-Edouard Enay (Hrsg.): Die Kreuzzüge. ihre Zeit und Folgen. Mit Beitrügen von Joao Aguiar; Monika Dahncke; Udo Reinhold Jeck; Annemarie Schimmel nebst beschreibendem Katalog.,* Verlag im Orient-Antiquariat, Hamburg 1998.
107. "in memoriam Fritz Meier, *Die Welt des Islam* (Leiden/Brill), 39/2 (1999), ss. 144–148.
108. *Farid-ad-Din Attar. Vogelgespräche und andere klassische Texte* (Vorgestellt von Annemarie Schimmel), München 1999–2000
109. *The Poets' Geography,* London 2000.
110. *Vielfalt der Religionen,* (Lutherisches Verlagshaus) 2002
111. "Weltpoesie. Übersetzung als Völkerverständigung" (Muriel Mirak-Weißbach (Hrsg.), *Ibykus* (Wiesbaden), 80/3 (2002)).³³

---

³³ Nimetullah Akın, *agm*, ss.176–186; Şule Bilman, *agm*, ss.505–509.

İKİNCİ BÖLÜM

ANNEMARIE SCHİMMEL'İN TASAVVUF HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

İslam kültürünün ve manevi hayatımızın bir parçası olan tasavvufu sadece Müslümanlar değil Batılılar da ilgilenmişlerdir. Özellikle XIX. yüzyıldan itibaren oryantalistlerin tasavvuf alanında çok önemli çalışmaları olmuştur. Batılılar tasavvufu iki açıdan ele almışlardır: Birincisi kendi değerlerine ters gelen veya garip buldukları konulardır. İkinci olarak da sömürgeci güç olarak kendi güçlerine karşı tasavvufun oluşturduğu tehlike boyutunu ele almışlardır.³⁴ Çoğu oryantalist, tasavvufun hakikati konusunda önyargılarından kurtulamamış, tasavvufun kaynağı olarak yabancı din ve felsefelerini görmüş, tasavvufun İslam'dan ayrı bir ilim olduğunu ispat etmeye çalışmışlardır.³⁵ Fakat onlardan daha farklı düşünen bazı ılımlı oryantalistler de vardır ki onların düştüğü hataya düşmemişler, önyargılardan uzak bir şekilde hareket etmişlerdir. Tasavvuf alanında önemli çalışmaları bulunan Annemarie Schimmel de bunlardan biridir. Bu bölümde Schimmel'in tasavvufun tarifi ve kökeni, tasavvufun kaynağı, tasavvuf yolunun temel ilkeleri, sufilerin şeytana bakışı, Hz. Peygamber'e hürmet, tasavvufta kadının konumu ile ilgili görüşlerine yer verilecektir.

---

³⁴ Süleyman Derin, "Müsteşriklerin Tasavvufa Bakış Açısı ve Bu Sahada Yaptıkları Araştırmalar", *Oryantalizmi Yeniden Okumak: Batıda İslam Araştırmaları Sempozyumu*, DİB yay. Ankara 2003, ss.469–470.

³⁵ Bazı ünlü oryantalistlerin tasavvufa dair eserleri için bkz. Arbery, *An introduction to the History of Sufism* (Londra, 1942), *Sufism An Account of the Mystics of İslam*, Londra, 1950; Friedrich August Deofidus Tholuck, *Susismus, sive Theosophia Persarum pantehistica* (Berlin 1821); Reynold A. Nicholson, *The Mystic Of İslam* (1914: yeni edisyon 1962); Louis Massignon, "Tasavvuf", *İA*, c.XII/I, (MEB yay.), İstanbul 1979; Margert Smith, *Studies in Early Mysticim in the Near and Middle East*, (Oxford, 1996); Tor Andrae, *Der Ursprung des İslams und das Christentum*, (Uppsala, 1926).

1- Tasavvufun Tarifi ve Kökeni

Tasavvuf çok tartışılan, hakkında sayısız araştırma yapılan ve güncelliğini hiçbir zaman kaybetmeyen bir ilimdir. Tasavvufun tarifi konusunda tam bir görüş birliği sağlanamamıştır. Çünkü tasavvuf manevi tecrübelerle dayanan bir ilimdir. Böyle olunca da her mutasavvıf, tasavvufu, yaşadığı manevi tecrübelerle, bulunduğu makamlara ve içinde bulunduğu zamana göre tarif etmiştir.³⁶ Tasavvuf, Allah'ın ahlakı ile ahlaklanmaktır, edeptir, Hakk'a boyun eğmektir³⁷ vs. Tasavvufun tariflerini çoğaltmak mümkündür; fakat biz bunlarla yetineceğiz.

Tasavvuf ve sufi kelimelerinin nereden geldiği, hangi kökten türetildiği konusunda da farklı görüşler vardır. Sufiler yün elbise giydikleri, Allah'ın huzurunda ilk safta durdukları, Ashab-ı suffayı dost bildikleri veya masivadan yüz çevirdikleri için bu ismi aldıkları, bulanıklığın zıddı olan duruluk anlamına gelen safa'dan hareketle bu ismin kendilerine verildiği belirtilmiştir.³⁸ Sufi kelimesinin hikmet manasına gelen Yunanca sofos kelimesinden geldiğini söyleyenler de vardır.³⁹

Schimmel *İslam'ın Mistik Boyutları* adlı eserinin önsözünde tasavvuf veya İslam gizemciliği hakkında yazı yazmanın olanaksız olduğunu, daha ilk adımda insanın karşısına sıra dağlar çıktığını belirtmektedir.⁴⁰ Bu nedendir ki, tasavvufun kimi temel özelliklerini tarif edip açıklamak, herkesi tatmin eden bir sonuç vermeyecektir. Mevcut Doğu ve Batı kaynakları basılı ve yazma eserler olarak sayılamayacak kadar çoktur. Sırf bu açıdan bile tam bir açıklama yapmak mümkün olmayacaktır.⁴¹

Son yıllarda, tasavvuf ve İslam'da manevi hayat üzerine birçok kitap yayımlandığını hatırlatan Schimmel, tasavvuf engin ve çok yönlü bir olgu olduğu için hiç kimsenin onu bütünüyle tanımlamayı göze alamadığını iddia etmektedir. Bu durumu, Mevlana'nın

³⁶ Ebul A'la Afifi, *Tasavvuf; İslam'da Manevi Hayat*, çev. Ekrem Dumanlı, Abdullah Kartal, İz yay. İstanbul 1996, s.36; Süleyman Ateş, *İslam Tasavvufu*, Elif mat. Ank.1972, s.8; Hasan Kamil Yılmaz, *Ana hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar neşr. İstanbul 2000, s.28; Hayrani Altıntaş, *Tasavvuf Tarihi*, AÜBE, Ankara 1986, s.5; Abdulhakim Yüce, *Tasavvuf ve Bid'at*, Nil yay. İstanbul 2000, s.51; Necmettin Bardakçı, *Sosyo kültürel Hayatta Tasavvuf*, FKE yay. Isparta 2000, s.12.

³⁷ Mehmet Ali Ayni, *Tasavvuf Tarihi*, Kitabevi, sad. H.Rahmi Yananlı, İstanbul 2000, s.206.

³⁸ Abdülkerim Kuşeyri, *Kuşeyri Risalesi*, haz. Süleyman Uludağ, İstanbul 1991, s.450; Hucviri, *Keşfü'l Mahcub* Hakikat Bilgisi, haz. Süleyman Uludağ, İstanbul 1982, s.111.

³⁹ Ömer Ferit Kam, *Vahdet-i Vücut*, sad. Ethem Cebecioğlu, Dib yay, Ankara 2003, s.63; Tasavvufun çeşitli tanımları ve hangi kökten türetildiği ile ilgili görüşler için bkz. Serrac, *el- Luma İslam Tasavvufu*, çev. Hasan Kamil Yılmaz, Altınoluk yay, İstanbul 1996, ss.20–23; Kuşeyri, *er- Risale*, ss.450–455; Hucviri, *Keşf*, ss.111–124; İbn Haldun, *Tasavvufun Mahiyeti*, *Şifau's Sail*, haz. Süleyman Uludağ, dergâh yay. İstanbul 1998, ss.79–100; kronolojik sıraya göre mutasavvıfların tasavvuf tanımları için bkz. Ebul A'la Afifi, *age*, ss.39–52.

⁴⁰ Schimmel, *İslamın Mistik Boyutları*, çev. Ergun Kocabıyık, kabalcı yay. İstanbul 1999, s. 13.

⁴¹ Schimmel, *İslam*, s.13.

ünlü körlük hikâyesindeki, file dokunup da elleri hayvanın neresine değerse tanımlarını ona göre yapan körlere benzeten Schimmel'e göre, İslam gizemciliğinin genel olarak kabul edilen adıyla tasavvufta da böyle bir durum söz konusudur. Anlamına kısmen de olsa yaklaşabilmek için öncelikle gizemcilik [mistisizm (mysticism)] sözcüğünün ne anlama geldiğini araştırmak gerekir. Gizemciliğin, sıradan yollarla veya zihinsel çabayla erişilemeyecek bazı gizemler içerdiği, “gözleri kapamak” anlamına gelen Grekçe myein, gizemci [mistik (mystic)] ve gizem [mystery] sözcükleriyle ortak bir köke sahip olmasından anlaşılabilir. Gizemciliğe “Bütün dinlerin içinden akan büyük manevi nehir” denmiştir. Gizemcilik en geniş anlamıyla, hikmet, ışık, aşk veya yokluk diye isimlendirilen- tek hakikatin bilincine varmak olarak tanımlanabilir⁴²

Schimmel, gizemciliği “mutlak aşkı” olarak tanımlamaktadır. Çünkü ona göre gerçek gizemciliği kaba zahitlikten [zühd-i Barid] ayıran güç aşktır. İlahi aşk, talibi, Allah'ın onu sınamak ve ruhunu arıtmak için göndereceği bütün ıstıraplara ve belalara katlanmaya hatta onlardan zevk almaya götürür. Bu aşk, tasavvuf ehlinin kalbini “avını kapıp götüren şahin” gibi Allah'ın huzuruna çıkarır, böylece onu, zamanın içinde yaratılanların tümünden ayırmış olur.⁴³

Schimmel, tasavvuf olgusuna yaklaşımların çeşitli olduğunu belirtmektedir. Ona göre, tasavvufî deneyimi çözümlmek, sözcüklerle bu deneyimin derinliklerine inilemeyeceği için neredeyse imkânsızdır. En iyi ruhbilimsel çözümlmeler bile sınırlıdır. Sufilerin dediği gibi sözcükler kıyıda fazla açılmaz. Ona göre, tasavvuf, belirli yapıların çözümlenmesiyle daha kolay anlaşılacaktır.⁴⁴

Schimmel, tasavvufla ilgili genel açıklamalar yaptıktan sonra, sufilerin ‘tasavvuf’ sözcüğü hakkında neler söyledikleri ve bu kavramı nasıl yorumladıkları üzerinde durmuş, konuyu ilk mutasavvıflardan ve tasavvuf klasiklerinden alıntılar yaparak incelemiştir. Schimmel, mutasavvıfların görüşlerini vermeden önce tasavvufî metinlerde karşılaşılan bazı sorunlar üzerinde durmuştur. Schimmel'e göre birinci sorun; tasavvufî metinleri yorumlarken, derin teolojik ya da felsefî anlamlar verdiğimiz çoğu sözün, açık göndermeleri olan sözcük oyunları içermesidir.⁴⁵

---

⁴² Schimmel, *İslam*, ss.19- 20.

⁴³ Schimmel, *İslam*, s. 20.

⁴⁴ Schimmel, *İslam*, s. 23.

⁴⁵ Schimmel, *İslam*, s.28.

Schimmel'e göre tasavvuftaki batınî dilin hiçbir zaman gözden kaçırılmaması gereken bir yönü, Arapların sözcüklerle oynama eğiliminin olmasıdır. Üç harfli köklere dayanan Arap dilinin yapısı, neredeyse matematiksel kurallarla sayısız sözcük türetmeye elverişlidir. Dilin bu sonsuz olanaklarıyla oynamaktan zevk alma eğilimi, Arap şairlerinin ve düzyazı yazarlarının üslubunu büyük ölçüde etkilemiştir. Sufi deyişlerinin çoğunda benzer bir amaçla dille oynandığı görülür; yazar tek bir kökten çeşitli anlamlar türetir, kafiyeden hoşlanır, güçlü ritmik örüntüleri sever. Ancak bu tarifler başka dillere tercüme edildiğinde asli güzelliğini ve kafiyelerini kaybetmektedir. Schimmel'in değindiği bir başka sorun pek çok sufi yazarın, bazı belirli tasavvufi halleri anlatmak için genellikle üçlü sınıflandırmalar oluşturmaya düşkün olmalarıdır.⁴⁶

Schimmel, tasavvufi metinlerde karşılaşılan sıkıntılara değindikten sonra, tasavvuf tanımlarının ilk döneme kadar uzandığını, bu yüzden tasavvufu, daha sonraki dönemlerde ortaya çıkan teosofik tasavvufu bir tutmanın hatalı bir tutum olduğunu söylemektedir.⁴⁷

Schimmel, tasavvuf ve suf kelimelerinin birçok anlamı olduğunu, ilk Müslüman zahitlerin ayırıcı özelliği olan kaba yün giysiye işaret eden 'yün' anlamındaki sūf kelimesinden türetildiğini kabul etmektedir.⁴⁸ Bu sözcüğün Yunanca 'bilge' anlamına gelen sophos sözcüğünden türemiş olmasının ise, filolojik açıdan olanaksız olduğunu belirtmektedir.⁴⁹

Tasavvuf ve sufi kelimelerinin kökeni ile ilgili bilgi verdikten sonra Schimmel, sufilerin tasavvufu nasıl anladıkları üzerinde durmaktadır.⁵⁰ Ona göre, gelişim döneminde, tasavvufun temel anlamı, İslam'ın içselleştirilmesi, İslam'ın temel sırrı olan tevhidin, yani Allah'ın Birliği inancının bireysel olarak deneyimlenmesiydi.⁵¹

2- Tasavvufun Kaynağı

Tasavvufun İslamîliği veya gayri İslamîliği konusunda araştırmacılar farklı görüşlere sahiptirler. Tasavvuf ve İslam'ın temel prensipleri arasında herhangi bir çelişki olmamasına rağmen bazı araştırmacılar tasavvufu Hint mistisizmine, bir kısmı

---

⁴⁶ Schimmel, *İslam*, s.29.

⁴⁷ Schimmel, *İslam*, s.29.

⁴⁸ Schimmel, *İslam*, s.30, *Ben Rüzgârım Sen Ateş Mevlana Celeddin Rumi, Büyük Mutasavvufun Hayatı ve Eseri*, çev. Senail Özkan, ötüken yay, İstanbul. 2003, s.11.

⁴⁹ Schimmel, *İslam*, s.30.

⁵⁰ Schimmel, *İslam*, ss.30-32.

⁵¹ Schimmel, *İslam*, s.33.

Hıristiyan ruhbanlığına veya İran kültürüne, diğer bir kısmı da Yeni Eflatunculuğa dayandırmaya çalışmıştır.⁵² Tasavvufa ilgili çalışma yapan çoğu müsteşrik bu iddialarda bulunurken, sufiler tasavvufun kaynağının Kur'an ve sünnet olduğunu söylemektedirler. Schimmel, Batı'da tasavvufa yaklaşımların çeşitli olduğunu, önde gelen Batılı araştırmacıların tasavvufun kaynağı ile ilgili farklı görüşler öne sürdüğünü belirtmektedir.⁵³ Schimmel'in söylediğine göre, önceleri Nicholson Yeni Plâtonculuk etkisinden bahsetmiş; fakat daha sonra ilk züht hareketinin, İslam'daki kökenleriyle rahatça açıklanabileceğini kavramıştır. Schimmel, sufiliğin ilk biçiminin "İslam'ın kendi ürünü" olduğunu, tasavvufun kaynağı olarak ileri sürülen diğer din ve felsefelerin ancak dolaylı etkilerinin olabileceğini kabul etmektedir.⁵⁴ Ona göre tasavvufun başlangıcı Hz. Peygamber'e kadar uzanır, ilhamını ise Kur'an'dan alır. Kur'an, her Müslüman için özellikle de mutasavvıflar için "tek başvuru kaynağı", ilimlerinin temel kitabı" olmuştur. Dünyevî ve uhrevî işlerle ilgili her şeyin Kur'an'da bulunduğunu söyleyen Schimmel, mutasavvıfların Kur'an ilimlerinin geliştirilmesinde rollerinin büyük olduğunu belirtmektedir.⁵⁵

Tüm tasavvufi öğretilerin kaynağının Kur'an olduğunu hatırlatan Schimmel, sufilerin Kur'an'da kötülüğü emreden nefsten (nef-si emare), Allah'la huzur içinde bulunan nefse (nefs-i mutmaine) kadar insan ruhunun türlü mertebelerini bulduklarını, Kur'an'da yer alan Allah'ın doksan dokuz isminin tasavvuf kuramlarının ibadet hayatında önemli rol oynadığını belirtmektedir. Kur'an, yalnız Allah ve ahiretten söz etmez. Kur'an, aynı zamanda, toplumun gündelik ve ahlâki yaşamını da düzenler.⁵⁶

Tasavvufun başlangıcının Hz. Peygamber'e kadar uzandığını söyleyen Schimmel, Hz. Muhammed'in tasavvufun manevi zincirinin ilk halkası, mirac olayının ise, tasavvuf ehli için Allah'ın huzuruna manevi yükselişin ilk örneği olduğunu belirtmektedir. Sufiler, çeşitli hal ve makamları kendilerine göre yorumlarken, Hz. Peygamber'e kadar uzanan ya da en azından Hz. Peygamber'e atfedilen hadislerden

---

⁵² Ebul A'la Afifi, *age*, ss.56–60; Erol Güngör, *İslam Tasavvufunun Meseleleri*, ötüken yay. İstanbul 1987, ss.49–63; Mehmet Necmettin Bardakçı, *age*, s.20. Bazı ünlü oryantalistlerin tasavvuf hakkındaki görüşleri için bkz. Süleyman Derin, *agm*, ss.479–485.

⁵³ Schimmel, *İslam*, ss.23–26.

⁵⁴ Schimmel, *İslam*, s.26.

⁵⁵ Schimmel, *İslam*, s.40.

⁵⁶ Schimmel, *İslam*, ss.40–41.

yararlanmışlardır. Ona göre İslam'daki dolayısıyla tasavvuftaki her eğilim hadislerde kendine bir dayanak arayıp bulmuştur.⁵⁷

Schimmel'e göre Hz. Peygamberin ashabından bazıları tasavvufun manevi ataları arasında yer alır. Massignon'un "sosyalist sözcüğü henüz yokken o sosyalistti" diye bahsettiği Ebu Zer el-Gifari, hiçbir şeyi olmayan, kendini tamamıyla Allah'a vermiş, Allah'ın tükenmez zenginliklerinde nasiplenen gerçek fakirin ilk örneği olarak görülür. Selman-ı Farisi manevi evlatlığın ve tasavvufi biatın örneği olmuş, Arap dünyasını İran geleneğiyle birleştirmiştir. Yemen'de yaşayıp ölen, ömrü boyunca Hz. Peygamber'i hiç görmediği söylenen Veysel Karani, sonraki sufiler için, herhangi bir bağlantı olmaksızın, Peygamber'i tanıyan, ilahi lutfün kılavuzluğuyla ilham alan sufinin ilk örneği olmuştur. Onun Peygamber'le olan bu yakın ilişkisi, bir şeyhi görmeden veya vefat eden bir şeyhten istifade eden üveysi meşrep sufilerin modeli olmuştur.⁵⁸

İman, İslam ve ihsan kelimelerinin anlamları üzerinde duran Schimmel, tasavvuf kitaplarında sıkça geçen ve tasavvufun temelini atan Cibrîl hadisine değinmektedir. Ona göre ihsan kavramının eklenmesiyle, İslam'ın içselleştirilmesi tam olarak gerçekleşir. Çünkü ihsan, insanın hiçbir zaman gaflete dalmaması ve Allah ile olan beraberliğini bir an olsun unutmaması demektir.⁵⁹

Schimmel, tasavvufun kökeni ve kaynağı ile ilgili önyargılarından uzak bir tutum sergilemektedir. Birçok müsteşrik, tasavvuf ve tasavvufun kaynağı ile ilgili sadece yabancı etkilerden söz ederken, O, tasavvufun tanımını yaparken sufilerin görüşlerine önem verip onlar kendilerini nasıl tanıtıyorlarsa o şekilde tanımlamakta, tasavvufun kaynağının Kur'an ve sünnet olduğunu ifade etmektedir.

3- Haller ve Makamlar

İslam kültüründeki çeşitli ilim dallarının kendine has bir terminolojisi vardır. Her ilim dalında olduğu gibi tasavvuf disiplininin de kendine ait kavramları vardır.⁶⁰ Genellikle Kur'an'dan alınan bu kavramlar, tasavvufun hem müntesipleri hem de diğer insanlar tarafından daha iyi anlaşılmasını sağlamaya, ehil olmayan kimselerden de tasavvufi sırları gizlemek amacıyla geliştirilmiştir.⁶¹

⁵⁷ Schimmel, *İslam*, s.42.

⁵⁸ Schimmel, *İslam*, ss.43-44.

⁵⁹ Schimmel, *İslam*, s.44.

⁶⁰ Mehmet Necmettin Bardakçı, *age*, s.64.

⁶¹ Kuşeyri, *er- Risale*, s.179; Hucviri, *Keşf*, s.518.

Makam, terim olarak merhale, konak, menzil ve mertebe anlamlarına gelir.⁶² Tasavvuf ıstılahında ise, kulun ibadet, riyazet ve uzlet gibi konularda tekrar etmek suretiyle kazandığı yer, vasıf haline getirdiği edeb ve ahlakıdır.⁶³

Hal ise kelime olarak, durum, şimdiki zaman içinde bulunulan vakit ve an⁶⁴ anlamlarına gelir. Hal, Allah'ın bir ihsanı, bağış olup ilahi bir mevhibedir. Çalışarak ve gayret sarf ederek elde edilmeyip, kalbe gelen bir manadır. Kulun kastı ve kazanma isteği olmadan kalbe gelen neşe-hüzün, şevk-dert, heybet ve heyecan gibi manalardır.⁶⁵

Schimmel'e göre de makam; insanın belli ölçüde kendi çabasıyla vardığı sonsuz bir mertebedir. Ameller kategorisine dâhildir, haller ise birer lütuftur. Makamlar salikin zühdünde ve ahlaki disiplinde erişeceği çeşitli aşamaları tanımlar. Schimmel, salikten her makamın kendine ait yükümlülüklerini tam olarak yerine getirmesi gerektiğini belirtmektedir. Yani heybet makamında olan biri hala tövbe makamındaymış gibi davranmamalıdır. Salik içinde bulunduğu makamın bütün gereklerini yerine getirmediği sürece o makamı terk edemez. Ona göre, salikin büründüğü haller, o an bulunduğu makama göre değişir; bu yüzden fakr makamındaki bir kişinin kabz hali, şevk makamındaki bir kişinin kabz halinden farklıdır.⁶⁶

Schimmel, mutasavvıf kuramcılarının, bir halin benimsenip bir süre sürdürülüp sürdürülemeyeceği veya bunun gelip geçici bir deneyim olup olmadığından emin olmadıklarını, gerek makamların sınıflandırılmasında, gerekse bazen makamlar bazen haller olarak görülen belirli deneyimlerin tanımlanmasında, farklı yaklaşımlar içinde olduklarını belirtmektedir. Makamların sırasının bile her zaman net olmadığını söyleyen Schimmel, tasavvuf kitaplarının birçok makamdan bahsettiğini, ancak başlıca aşamaların her zaman için tevbe, tevekkül ve fakr olduğunu ifade etmektedir.⁶⁷

---

⁶² Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, marifet yay, İstanbul 1991, s.314, "Makam", *DİA*, c.XXVII, s.410; Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Rehber yay. Ankara 1997, s.484.

⁶³ Serrac, *el- Luma*, s.41, Kuşeyri, *er- Risale*, s.182; Hucviri, *Keşf*, s.289.

⁶⁴ Süleyman Uludağ, *ags*, s.203; Ethem Cebecioğlu, *ags*, s.314.

⁶⁵ Serrac, *el- Luma*, s.41; Kuşeyri, *er- Risale*, s.183; Hucviri, *Keşf*, s.289.

⁶⁶ Schimmel, *İslam*, ss.108-109.

⁶⁷ Schimmel, *İslam*, s.109.

a) Tevbe

Sözlükte tevbe, pişmanlık, nedamet, dönme anlamlarına gelir.⁶⁸ Tasavvufta ise tevbe; kalpteki ısrar düğümünü çözüp Hakk'a dönmek ve Rabb'ın hukukunu gözetmektir.⁶⁹

Mutasavvıflar farklı açılardan tevbeyi kısımlara ayırmışlardır. İnsanların içinde buldukları manevi derecelere göre tevbe üçe ayrılır:⁷⁰

Halkın tevbesi: Günahlardan tevbe etmektir.

Seçkinlerin tevbesi: Gaflet içinde geçen zamandan tövbe etmektir.

Seçkinlerin en üstünlerinin tevbesi: iyilikleri bir an terk etmekten dolayı yapılan tevbedir.

Bazı mutasavvıflar, tevbeyi Kur'an'dan alınan tabirlerle üç kısımda incelemiştir.⁷¹

Tevbe: Allah'ın azabından korkarak günahı terk etmektir. Birinci basamaktır.

“Ey iman edenler! Allah'a içtenlikle tevbe edin.”⁷²

İnabe: Tevbe ile başlayan nefis ile birlikte sırrın da terbiye edilmesidir.

“Azap size gelmeden önce Rabbinize dönün ve O'na teslim olun. Sonra size yardım edilmez.”⁷³

Evbe: Tevbenin en ileri derecesi olup, hakkın rızasını kazanmak ve sadece Ona yönelmektir.

“Ey Muhammed! Onların söylediklerine karşı sabret. Güçlü kulumuz Dâvûd'u hatırla. O, Allah'a çok yönelen bir kimse idi.”⁷⁴

Mürid tevbe edip dünyayı terk edince, eski günahları hatırlayıp hatırlamamasının gerekip gerekmediği sorununun ortaya çıktığını belirten Schimmel, bu konuda mutasavvıfların düşüncelerine yer vermektedir⁷⁵: Sehl Tüsteri tevbe ettikten sonra bile günahların asla unutulmaması gerektiğini savunur.⁷⁶ Çağdaşı Cüneyd ise; gerçek tevbeyi günahların unutulması olarak tanımlamıştır.⁷⁷

⁶⁸Süleyman Uludağ, *ags*, s.486; Ethem Cebecioğlu, *ags*, s.716.

⁶⁹Süleyman Uludağ, *ags*, s.486.

⁷⁰Mehmet Necmettin Bardakçı, *age*, s.66.

⁷¹Hasan Kamil Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.161.

⁷²Tahrim, 8.

⁷³Zümer, 54.

⁷⁴Sa'd, 17.

⁷⁵Schimmel, *İslam*, s.118.

⁷⁶Serrac, *el- Luma*, s.43.

⁷⁷Serrac, *el- Luma*, s.43; Kuşeyri, *er- Risale*, s.182; Hucviri, *Keşf*, s.432.

Manevi yoldaki ilk makam ya da başlangıç noktasının tevbe olduğunu belirten Schimmel, tevbeyi günahlardan uzak durmak, her türlü dünyevî kaygıdan vazgeçmek diye tanımlamaktadır.⁷⁸

İslam tarihinde Allah ile kul arasındaki ilişkinin göstergelerinden biri olan tevbe, mutasavvıflar tarafından tasavvufi düşüncenin temeli kabul edilir. Bu sebeple tevbe günahları siler ve örter.⁷⁹

b) Tevekkül

Sözlükte güvenme, bel bağlama, vekil tayin etme, terk etme, bırakma ve teslim etme anlamlarına gelir. Tasavvufta ise gerekli tüm çabayı sarf ederek her türlü tedbiri aldıktan sonra işi tam bir inançla Allah'a havale etmedir. Allah katında olan şeylere güvenip, halkın sahip olduklarına göz dikmeme de tevekkül olarak isimlendirilir.⁸⁰

Tevekkül kalble ilgili bir hal olduğu için, bedenle çalışıp kazanma tevekküle zıt ve engel değildir. Bu, bedenle kulluğun gereklerini yapmak, kalble Allah'a bağlanmak ve yetecek kadar şeylerle yetinmek şeklinde ifade edilir.⁸¹

En önemli makamlardan biri olan olan tevekkülü Schimmel, Allah'a tam güven ve kendini O'na teslim etmek şeklinde açıklamıştır. Ona göre tevekkülün tanımlanması, kılasik sufi düşüncesinin kavranması açısından merkezi bir önem taşımaktadır. Çok geçmeden tevekkülün, mü'minin bir sıfatı mı yoksa tam imanın bir sonucu mu sorununun ortaya çıktığını belirten Schimmel, mutasavvıfların tanımlarından yola çıkarak gerçek tevhidin tevekkülü gerektirdiğini söylemektedir. Mutlak olan Allah tek faildir; dolayısıyla insan tamamıyla O'na güvenmelidir. Yani ilahi kudret her şeyi kucakladığı için insanın Allah'ın kudretine tam olarak güvenmesi gerekir.⁸²

Schimmel'in de belirttiği gibi, içselleştirilmesi anlamında tevekkül, tevhidi gerçekleştirmek demektir. Çünkü yaratılmış bir varlığa güvenmek ya da ondan korkmak şirk-i hafi 'gizli şirk' olur. Ona göre tevekkülün bu yönü sufi psikolojisinin temel gerçeklerinden biridir. Her duygu ve düşünce, ikincil bir neden olmadan ihlâsla Allah'a

---

⁷⁸ Schimmel, *İslam*, s.117.

⁷⁹ Mehmet Necmettin Bardakçı, *age*, s.67.

⁸⁰ Süleyman Uludağ, *ags*, s.488; Ethem Cebecioğlu, *ags*, s.717; Mehmet Necmettin Bardakçı, *age*, s.82.

⁸¹ Serrac, *el- Luma*, s.50; Kuşeyri, *er- Risale*, ss.303–304.

⁸² Schimmel, *İslam*, ss.124–125.

yöneltilir yöneltilmez, artık ne insanlar, ne de hayvanlar mutasavvıfa kötülük yapamaz. Böylece tevekkül tam bir iç huzuru doğurur.⁸³

Schimmel'e göre, abartılmış bir tevekkül insanı tam bir edilgenlik içine sokabilir. Tasavvuf kitaplarında ilk dönem sufilerin tevekkül anlayışlarını yansıtan birçok menkıbe vardır. Bunlardan bir tanesi Dicleye düşen bir dervişin hikâyesidir. Dervişe “Kurtulmak istiyor musun?” diye sormuşlar “Hayır” demiş; “ölmek mi istiyorsun?” demişler yine “Hayır” demiş. Bu hikâyeyi anlatan Schimmel dervişin kurtulma isteğinde olmamasının nedeninin, onun tevekkül anlayışından kaynaklandığını belirtmektedir.⁸⁴

Schimmel, tevekkülün aşırı yorumlanmasının kuralcı Sünniler ve ılımlı sufiler tarafından kabul edilmediğini, bu abartmaların, önde gelen sufiler tarafından eleştirildiğini ve bu tutumun sünnetin ihlâli sayıldığını belirtmektedir. Hz. Muhammed'in, bedevinin birine “önce deveni bağla, sonra tevekkül et” dediğini hatırlatan Schimmel, zamanla tevekkülün dışsal eylem olmaktan çok manevi bir tutum olarak kabul edilmeye başladığını söylemektedir. Ona göre herkes ilk zahitlerin desteklediği gibi yaşamış olsaydı, İslam imparatorluğunun bütün ekonomik ve toplumsal yapısı çökerdi. Ancak tasavvuf yolunda temel bir makam ve manevi bir güç, ilahi hikmete ve kudrete sarsılmaz bir güven olan tevekkül, bugün bile Müslüman dindarlığının önemli bir unsurudur.⁸⁵

c) Fakr

Kelime olarak yoksulluk, ihtiyaç duyulan şeyin yokluğu anlamına gelen fakr, tasavvufta kulun kendinde bir varlık görememesi, her şeyi Hakk'a irca etmesi, şahsının, amelinin, halinin ve makamının Allah'ın lütfu olduğunu kabul etmesidir.⁸⁶

İlk dönem zahidleri dünyayı kötüleyip fakrı zenginliğe tercih ederken bu konuda fakir sahabileri ve özellikle de ashab-ı suffeyi kendilerine örnek almışlardır.⁸⁷

Tasavvufi hayatın temel tutumunu fakr olduğunu söyleyen Schimmel, Batı'da mutasavvıfların isimlerinin fakir ve derviş olarak bilindiğini belirtmektedir. Hz.

---

⁸³ Schimmel, *İslam*, ss.125–126.

⁸⁴ Schimmel, *İslam*, s.126.

⁸⁵ Schimmel, *İslam*, s.127.

⁸⁶ Süleyman Uludağ, *ags*, s.171; Hasan Kamil Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.177.

⁸⁷ Süleyman Uludağ, “Fakr”, *DİA*, c.XII, s.133.

Peygamber'in "Fakirlik övücüdür" hadisini hatırlatan Schimmel, fakirliğin Hz. Peygamber'in sıfatlarından biri olduğunu ifade etmektedir.⁸⁸

Schimmel'in de belirttiği gibi sufiler zahiri fakirliği tasavvuf yolunun başlangıcında gerekli bir makam olarak görmüşler, çoğu kere de hayatları boyunca bunu korumaya çalışmışlardır. Ona göre manevi anlamdaki fakirlik, servet arzusunun olmayışıdır. Bu, öteki dünya nimetlerine kavuşma isteğinin yokluğunu da içerir. İnsanın ne bu dünya da ne de öbür dünyada kendi için bir dileği yoksa o kişiye gerçek fakir denir. Çünkü bir şeye sahip olmak, o şey tarafından sahip olunmak demektir.⁸⁹

Schimmel, "Her iki dünyada da fakirlik yüz karasıdır" hadisini zikrederek, yukarıda geçen "fakirlik övücüdür" hadisiyle nasıl bağdaştırılacağına sufiler arasında problem teşkil ettiğini belirtmektedir.⁹⁰ Buradaki problem fakir kelimesinin sufiler tarafından yanlış anlaşılmasından kaynaklanmaktadır. Fakirliği iki türlü anlamak gerekir:

Suret fakirliği: Maddi anlamdaki fakirliktir.

Manevi fakirlik: Beşeri sıfatlardan sıyrılıp, kendini bir şeye malik görmemektir. Böyle insanlar sahipsiz mal ve mülke sahip olsalar da, ona gönül bağlamazlar, o mal ve mülkün sahibini düşünüp kendilerini fakir sayarlar.⁹¹ Hz. Peygamber'in "fakirlik övücüdür" hadisi manevi fakirlik anlamındadır. Schimmel'in değindiği "Her iki dünyada da fakirlik yüz karasıdır" hadisinden kasıt maddi anlamdaki fakirliktir.

e) Sabır

Sözlükte birini bir şeyden alıkoymak, hapsedmek, tutmak, dayanmak anlamlarına gelen sabır, nefsi, musibet anında akıl ve şeriatın gerektirdiği ölçüler içerisinde hapsedmektir. Başına gelen elem ve belalara şikâyeti, sızlanmayı sadece Allah için terk etmeye sabır dendiği gibi, Allah'a ibadette devamlı olmaya, isyandan ve nefse haz veren şeylerden kaçınmaya da sabır denir.⁹²

İnsana has ve nefis mücahedesinin en önemli şartı olan sabır, insanın musibetle karşılaştığı ilk anda olur. Bu sebeple belayı rıza ile karşılamak olarak

---

⁸⁸ Schimmel, *İslam*, s.127.

⁸⁹ Schimmel, *İslam*, s.127.

⁹⁰ Schimmel, *İslam*, s.130.

⁹¹ Hasan Kamil Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.177.

⁹² Kuşeyri, *er- Risale*, s.325; Süleyman Uludağ, *ags*, s.408; Ethem Cebecioğlu, *ags*, s.605; Hasan Kamil Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.179.

değerlendirilir.⁹³Mutasavvıflar bela ve musibetlerin Allah'tan geldiğini kabul ettikleri için, başkalarına sızlanmanın bir nevi Allah'ı mahlûkata şikâyet olduğu kanaatindedirler.⁹⁴

Muhasibi'nin "Sabır, ilahi buyrukların okları karşısında kıpırdamadan durmaktır" sözünü hatırlatan Schimmel, tam sabrın Allah'tan gelen her şeyi, bu kaderin en sert darbesi bile olsa kabul etmek olduğunu belirtmektedir. sufilerin sabrı üç kısma ayırdıklarını hatırlatan Schimmel, sabırlı olmaya çalışanlara mütesabbır, belalara katlananlara sabir, her koşul altında sabredenlere sabur denildiğini ifade etmektedir. Ona göre, salikin önünde uçsuz bucaksız çölleri geçmek ve kendisiyle ilahi maşuku arasında taş yürekli sineler gibi yükselen dağları aşmak için sabır gerekir.⁹⁵

f) Şükür

Sabırla birlikte anılan başka bir makam da şükürdür. Kelime olarak şükür, teşekkür, nimeti dile getirme, yapılan iyiliği övme anlamlarına gelir.⁹⁶ Şükür nimeti vereni düşünüp nimetini ikrar ve itiraf ile bu ihsanından dolayı Allah'a hamd etmek ve o nimeti O'nun gösterdiği isikamette kullanmaktır. Şükür, dil, kalp ve bedenle olur. Dille şükür, nimet sahibini itiraf ile hamd; kalb ile şükür, nimeti verenin Allah olduğunu bilmek; beden ile şükür, bedeni Allah'ın yasaklarından korumak ve buyruklarına uymaktır.⁹⁷

Schimmel, şükürün üç dereceye ayrıldığını belirtmektedir: Allah'ın verdiği nimete şükür, vermediği nimete şükür, şükredebilmeye şükür. Ona göre, sıradan bir kişinin bir nimeti aldığı anda şükrettiği zaman takdire şayan görülmesine karşın, sufi dileği gerçekleşmediğinde veya umudu kırıldığında da şükretmelidir.⁹⁸

Schimmel, en yüksek düzeydeki sufilerin şükredebilmeyi insani bir eylem değil, ilahi bir nimet olarak kavradıklarını belirtmektedir. Ona göre en derin anlamıyla şükür, Allah'ın hikmetine ilişkin bir sezgidir. Allah'a şükretme, insana, belayla örtülmüş nimetleri gönül gözüyle görmeyi öğretir.⁹⁹

---

⁹³ Mehmet Necmettin Bardakçı, *age*, s.80.

⁹⁴ Serrac, *el- Luma*, ss.48-49; Kuşeyri, *er- Risale*, ss.324-330.

⁹⁵ Schimmel, *İslam*, s.131.

⁹⁶ Süleyman Uludağ, *ags*, s.460; Ethem Cebecioğlu, *ags*, s.677.

⁹⁷ Hasan Kamil Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.173.

⁹⁸ Schimmel, *İslam*, s.131.

⁹⁹ Schimmel, *İslam*, s.132.

Schimmel, sabır ve şükür kavramlarının tanımlarını verdikten sonra sufiler arasında ortaya çıkan “sabır mı yoksa şükür mü daha üstün” tartışmalarına değinmektedir. Ona göre sabır, manevi yol üzerindeki önemli bir kilometre taşıdır; ama şükür makamına ulaşmış bir kişi zaten ilahi lütufla takdis edilmiştir. O, şükürün sabırdan daha üstün olduğu kabul etmektedir.¹⁰⁰

g) Rıza

Sözlükte, öfke ve gadabın zıddı olup, hoşnut ve memnun olma, sızlanmama, yakınmama anlamlarına gelir. Tasavvufta ise rıza, ilahi hükmün, kaderin tecellilerinin akışı altında kalbin sükûn halinde bulunmasıdır.¹⁰¹

Horasanlı sufiler tarafından makam olarak nitelendirilen rıza, kulun çalışarak elde ettiği şeyler cinsinden olup tevekkülün en son merhalesidir. Iraklı sufilere göre rıza hal sayılmıştır.¹⁰² Kur’an’da rıza makamı övülmüştür:

“Allah onlardan razı olmuş, onlar da Allah’dan razı olmuşlardır. İşte bu büyük başarıdır.”¹⁰³

“Allah’ın rızası ise, bunların hepsinden daha büyüktür.”¹⁰⁴

Schimmel, rıza ile şükürün birbiriyle ilişkili olduğunu belirtmektedir. Ona göre rıza, hayatın tüm acı yanlarına sabırla katlanıp ıstırap çekmek değil, fakir ve bela içinde mutlu olmaktır. Schimmel’e göre tam rıza halindeki mutasavvıf, Allah’ın onun teslimiyetini ve hoşnutluğunu kabul edip etmediğini düşünmemelidir. Kahır olsun lütuf olsun, her ilahi buyruğu itidal ve neşeyle karşılamalıdır.¹⁰⁵

h) Havf ve Recâ

Havf korku, recâ ise ümid demektir.¹⁰⁶ Havf, gelecekte meydana gelmesi beklenen, hoşça gitmeyen bir şey ve olaydan korkarak, kalbin yanması ve rahatsız

---

¹⁰⁰ Schimmel, *İslam*, s.131.

¹⁰¹ Serrac, *el- Luma*, s.52; Kuşeyri, *er- Risale*, s.336; Süleyman Uludağ, *ags*, ss.396–397; Ethem Cebecioğlu, *ags*, s.592; Hasan Kamil Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.175.

¹⁰² Kuşeyri, *er- Risale*, s.336; Süleyman Uludağ, *ags*, s.397; Ethem Cebecioğlu, *ags*, s.593; Hasan Kamil Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, ss.176–177; Mehmet Necmettin Bardakçı, *age*, s.87.

¹⁰³ Maide, 119.

¹⁰⁴ Tevbe, 72.

¹⁰⁵ Schimmel, *İslam*, ss.132–133.

¹⁰⁶ Ethem Cebecioğlu, *ags*, s.333, 589; Hasan Kamil Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.209.

olmasıdır.¹⁰⁷ Gelecekte meydana gelmesi beklenen şey; hoşâ giden ve arzulanâ bir şeyse ona recâ denir.¹⁰⁸ İnsânın Allah'ın azabına veya gazabına maruz kalabileceğini düşünmesi havfa, lütfuna ve nimetine nail olabileceğini düşünmesi recâyâ sebep olur.¹⁰⁹

Schimmel, havf ve recânın makam mı yoksa hal mi olduğu konusunda mutasavvıfların farklı görüşlere sahip olduklarını belirtmektedir. Ona göre psikolojik açıdan bunları makam olarak sınıflandırmak gerekir; çünkü başlangıç aşamasında ve hatta daha sonraki düzeylerinde tasavvufî hayatın asli ve eskiden beri süregelen yönlerine aittirler. Korku duymanın her dindar Müslüman için kaçınılmaz olduğunu söyleyen Schimmel, Kur'an'da sık sık Allah ya da kıyamet günü korkusundan söz edildiğini; O'nda en sofu Müslümanın bile kalbini korkudan titretecek uyarıların olduğunu hatırlatmaktadır. Ona göre umut zorunludur. Umut olmadan hayatı yaşamak imkânsızdır.¹¹⁰

Schimmel'e göre, kâmil mutasavvıflar korkuyu iyi tanımış, hatta korkmaktan dolayı gurur duymuş olsalar bile, zamanla umut korkudan daha güçlü bir hale gelmiştir. Ona göre sufiler Allah'ın yargılamasından veya azabından korkmuyorlardı. Onların korkusu Allah'ın mekrinden (sınamasından) duyulan korkuydu. Tam mutluluk içindeki mutasavvıf bir kez daha dünyevi düşüncelere, gurura ve ikiyüzlülüğe düşüp düşmeyeceği, yüce hedefinden uzaklaşıp uzaklaşmayacağı konusunda onu sınavan Allah'ın, bu yüce hali bir sınama olarak kullanıp kullanmayacağından hiçbir zaman emin olamaz. Buna rağmen Allah'ın iyilik düşündüğü, yani Allah'ın günahkârı bağışlayacağı konusundaki sözüne güven duyma düşüncesi, tasavvufî yaşamda çok daha güçlü olmuştur. "Allah'ın lütfu gazabından önce gelir" hadisini hatırlatan Schimmel, sufilerin bütün ibadet hayatının bu inançtan geldiğini belirtmektedir.¹¹¹

---

¹⁰⁷ Serrac, *el- Luma*, s.58; Kuşeyri, *er- Risale*, s.263; Süleyman Ateş, *İslam Tasavvufu*, s.58; Süleyman Uludağ, *ags*, s.213; Ethem Cebecioğlu, *ags*, s.333; Mustafa Kara, "Havf", *DİA*, c.XVI, s.529; Hasan Kamil Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.210.

¹⁰⁸ Süleyman Ateş, *age*, s.59; Süleyman Uludağ, *ags*, s.391; Hasan Kamil Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.210.

¹⁰⁹ Süleyman Uludağ, *ags*, s.391.

¹¹⁰ Schimmel, *İslam*, s.133.

¹¹¹ Schimmel, *İslam*, s.134.

i) Muhabbet

Sözlükte muhabbet (mahabbet) kelimesinin hub(hubb) kökünden isim olduğu belirtilmekte, hub ise kısaca “buğzun” zıddı olarak tanımlanmaktadır.¹¹² Hubb, saf sevgi ve muhabbettir. Muhabbet de bu halis sevginin ismidir.¹¹³ Sevginin coşkulu şekli ise aşk kelimesiyle ifade edilmektedir.¹¹⁴ Ariflerin en yüce makamlarından birisi olan muhabbet, Allah Teala'nın ihsanı ile müminlerin sıfatı olmuştur. Kur'an-ı Kerim'de muhabbet bir ayette¹¹⁵ hub ise dokuz ayette geçmekte, yetmiş iki yerde aynı kökten isim ve fiiller yer almaktadır. Bu ayetlerde sevginin hem Allah'a hem insana nisbet edildiği görülür. Maide suresi 54. ayette “Ey iman edenler! Sizden kim dininden dönerse, (bilin ki) Allah onların yerine öyle bir topluluk getirir ki, Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler.” ifadesi Allah'la kullar arasındaki karşılıklı sevgiyi vurgulamaktadır.¹¹⁶

Schimmel, tasavvufun başlangıç dönemindeki aşk sorununun fikir ayrılıklarının yaşandığı temel bir nokta olduğunu belirtmektedir. Ona göre, sunilik muhabbeti yalnızca itaat olarak görüyordu. Aşkın çok karmaşık olduğunu söyleyen Schimmel, mutasavvıfların onu sınıflandırmak için farklı terimler kullanıp farklı dereceler oluşturduğunu; fakat hubb, muhabbet, vüdd ve meveddet için yapılan tanımların açık olmadığını iddia etmektedir.¹¹⁷

Schimmel'e göre tasavvufi hallerin çoğunda olduğu gibi kimileri, az ya da çok akli delillerle halktan Hakk'a doğru yükselerek aşka ulaşırken, kimileri de Hakk'ı müşahade içinde yitip giderler.¹¹⁸

İlahi maşuka yaklaşmanın yegâne yolunun sürekli arınma ve Allah'ın sıfatıyla sıfatlanmak¹¹⁹ olduğunu hatırlatan Schimmel, İlahi aşka ulaşan âşığın, takınması gereken tutumundan bahsetmektedir: Maşuk istiyorsa, acı ve ölümün memnuniyetle karşılanması gerekir. Ona göre gerçek âşığın davranışı bu olmalıdır. Çünkü ölüm, kişisel niteliklerin yok olması, ezeli maşuk ile zamanın içinde yaratılan âşık arasındaki perdenin kaldırılması demektir.¹²⁰

¹¹²Süleyman Uludağ, “Muhabbet”, *DİA*, c.XXX, s.386.

¹¹³ Mehmet Necmettin Bardakçı, *age*, s.93.

¹¹⁴Süleyman Uludağ, “Muhabbet”, s.386.

¹¹⁵ Taha, 39.

¹¹⁶Süleyman Uludağ, “Muhabbet”, s.386.

¹¹⁷ Schimmel, *İslam*, s.137.

¹¹⁸ Schimmel, *İslam*, s.138.

¹¹⁹ Schimmel, *İslam*, s.140.

¹²⁰ Schimmel, *İslam*, s.141.

“Ölmeden önce ölünüz” hadisine değinen Schimmel, bu hadisin, sufilere, aşağılık nitelikleri yok etmenin derin anlamı üzerinde uzun uzadıya düşüncelerini ve manevi dirilişin bu hayatta gerçekleştirmeleri imkânını verdiğini söylemektedir. Ölümü, maşuka uzanan bir köprü olarak kabul etmeyi öğrenen âşık, “ruhunu gül gibi gülümseyerek vermelidir”. Ona göre Hallac’ın idama götürülürken, zincire vurulmuş bir halde oynaya zıplaya gitmesinin nedeni budur.¹²¹

Schimmel, Allah ile kul arasındaki ilişki için aşk sözcüğü ilk kez kullanılınca sufilerin çoğunun buna itiraz ettiğini belirtmektedir. Çünkü onlara göre kelimenin kökü, coşkulu, tutkulu şevk kavramını ima ettiği için, kendi kendine yeten Allah böyle bir niteliğe sahip olamaz. İnsanoğlunun da Rabbe bu tür duygularla yaklaşması hoş görülemez.¹²²

Schimmel’e göre aşk, insanoğlunun en hakikî niteliğidir. Allah Âdem’i aşk ile yaratmıştır. Âdem kendinde ilahî sureti taşır ve diğer yaratılmış hiçbir varlık, aşk yolunda onun peşinden gidemez.¹²³

Schimmel, sufilere göre gerçek aşkın, aşağılık duyguları eğitmenin şeriate uygun tek yol olduğunu belirtmektedir. Ona göre zahitliğin kuralları tek başına tamamen olumsuzdur. Bunların aşkla uygulanması gerekir. Ancak bu yöntemle nefis yani şeytan dönüşüme uğratılabilir. ‘Aşkla tevhit’ denilebilecek bu aşamaya ulaşan insan, Allah’ın tecellilerini gönül gözüyle görüp anlar. Allah’ın iradesinin aşkla kabulü, daha yüksek bir birlik içinde özgür irade ve kader muammasını çözüme kavuşturabilecektir.¹²⁴

4- Fena-Beka

Sufilerin kullandıkları terimler arasında fena ve beka kavramları da yer almaktadır. Sözlükte fena, ölme, yok olma, yokluk, hiçlik anlamlarına gelir.¹²⁵ Beka ise fenanın zıddı olup, devamlılık, hayatlılık, ebedilik anlamlarına gelir.¹²⁶ Fena kötü vasıfların gitmesi, beka ise, iyi vasıfların yerleşmesidir.¹²⁷

¹²¹ Schimmel, *İslam*, s.141.

¹²² Schimmel, *İslam*, s.143.

¹²³ Schimmel, *İslam*, s.146.

¹²⁴ Schimmel, *İslam*, s.146.

¹²⁵ Süleyman Uludağ, *ags*, s.175; Ethem Cebecioğlu, *ags*, s.267; Hasan Kamil Yılmaz; *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.214; Muhammed Shafii, “Varoluşsal Vuslat, Benlikten Kurtuluş”, *Sufi Psikolojisi*, yay. Haz. Kemal Sayar, insan yay. İstanbul 2000, s.93.

¹²⁶ Muhammed Shafii, “Varoluşsal Vuslat, Benlikten Kurtuluş”, s.93.

¹²⁷ Kuşeyri, *er- Risale*, s.196; Süleyman Uludağ, *ags*, s.90; Ethem Cebecioğlu, *ags*, s.135; Hasan Kamil Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.214; Mustafa Kara “fena”; *DİA*, c.XII, s.333.

Tasavvuf terminolojisinde bir müridin mürşid gözetiminde tasavvufi eğitimini tamamlamasından sonra ulaştığı noktaya fena ve beka adı verilmiştir.¹²⁸

Schimmel, fenanın gerçek anlamının, tasavvuf konusundaki çalışmalarda tartışmalı konulardan biri olduğunu belirtmektedir. Ona göre bazı bilginlerin, fenayı Hinduizm ya da Budizmdeki nirvana kavramıyla eşanlamlı tutmaları doğru değildir. Çünkü bu, acılarla dolu varoluş döngüsünden kurtulma deneyimi değildir. İslam’da karma düşüncesi yoktur, bireysel ruhun olduğuna inanılır.¹²⁹

Schimmel’e göre, fena ve beka kavramlarının en iyi yorumunu yapan Japon bilgin Toshihiko İzutsu’dur. İzutsu’ya göre fena, “Ben bilincinin tümüyle iptal edilmesi, geriye sadece nesne-özne ikileşmesi öncesindeki mutlak uyanıklık olan saf ve mutlak hakikatin birliğinin kalmasıdır; bu, sufilerin cem’ yani toplama, birleştirme dedikleri bir durumdur. Sufi yalnızca Allah’ın varolduğu, başka hiçbir şeyin olmadığı ana dönme deneyimini yaşar.”¹³⁰

Schimmel, fena sözcüğünün ittihat (birlik) sözcüğüyle karıştırılmaması gerektiğini belirtmektedir. Çünkü ittihat iki bağımsız varlığın varoluşunu gerektirir ve insanın bedenine ilahinin girmesi anlamına gelen hulül olarak kabul edildiği için zındıklık sayılmıştır. Sünni Müslümanlar yalnız Hıristiyanları değil, aynı zamanda Hallac-ı ve aşk tasavvufunu savunanları da hulül anlayışını kabul etmekle suçlamışlardır. Ona göre fena, mutasavvıfın ilahi varlıkta yok olmasıdır.¹³¹

Fenanın en son noktasında bazı sufiler “şathiye” denilen tartışmalı sözler söylerler. Hallac’ın “ene-l Hakk” ve Bayezid’in “kendimi tenzih ederim, şanımlı ne yüce” sözlerine değinen Schimmel, bu sözlerin, tasavvufi deneyimin derinliklerine bir an için de olsa bakmaya olanak sağladığını, bunların hiçbir zaman insanî sözlerle tam olarak ifade edilmediğini belirtmektedir.¹³²

5- Dua

Dua kelimesi çağırma, seslenmek, yardım talep etmek, isteme, yakarış, yalvarış, halini arz etme¹³³ manasındaki da’vet ve da’va kelimeleri gibi masdar olup,

¹²⁸ Mehmet Necmettin Bardakçı, *age*, s.109; Mustafa Kara “fena”, *DİA*, c.XII, s.333.

¹²⁹ Schimmel, *İslam*, s.147.

¹³⁰ Schimmel, *İslam*, s.148.

¹³¹ Schimmel, *İslam*, s.149.

¹³² Schimmel, *İslam*, s.150.

¹³³ Süleyman Uludağ, *ags*, s.145; Ethem Cebecioğlu, *ags*, s.228; Osman Cilacı, “Dua”, *DİA*, c.IX, s.529.

“küçükten büyüğe, aşağıdan yukarıya vaki olan talep ve niyaz” anlamında isim olarak da kullanılır. Allah’ın yüceliği karşısında kulun aczini itiraf etmesini, sevgi ve ta’zim duyguları içinde lutûf ve yardımını dilemesini ifade eder.¹³⁴

Mutasavvıflara göre, en iyi ve kabul edilme ihtimali en fazla olan dua, insanın sıkıntılı durumda ve ihtiyaç halinde içinden geldiği gibi ve dilediği ifade tarzıyla dua etmesidir.¹³⁵

Schimmel, Allah’la yoğun olarak sohbet etme şevkinin kısmen de olsa dua ederek tatmin edildiğini belirtmektedir.¹³⁶ Ona göre dua ve niyaz, insanın en eski, en ibtidaî dini duyularının başlamasından, en yüksek peygamber ve mistiklerin ruhani mertebelerine ulaşıncaya kadar hiçbir mekân, hiçbir zaman tanımadan başvurduğu bir ümit kaynağıdır.¹³⁷ Dua, Allah’la kul arasında samimi bir sohbet, hemen yanıtlanmasa da yaralı bir yüreği teselli eden sevgi dolu bir söyleşi, yani müracaat olarak görülebilir.¹³⁸

Schimmel’e göre, duanın şekilleri bütün dinlerde birbirine benzemektedir. Dünyadaki bütün insanlar, aynı sebeplerden dolayı Allah’a teveccüh etmişler; dünyevî dertler, uhrevî saadet düşünceleri, bütün bu insanları dua ve niyaz etmeye sevk etmiş ve bu şekilde aynı istikamete yönelenler de münacat için hemen hemen aynı kelimeleri kullanmışlardır.¹³⁹

Schimmel’e göre, katı mutasavvıflar diğer dinlerde olduğu gibi İslam’da da dua etmenin caiz olup olmadığı konusunda biraz şüpheli davranmışlardır. Onlara göre ne dua ederek Allah’a ulaşılabilir ne de dua etmeyerek Allah’tan uzaklaşılabilir. Onlar bela içinde sessizce sabretmenin, dua etmekten daha uygun olacağını düşünüyorlardı. Buna rağmen birçok mutasavvıfın, duanın gerekliliğine ve önemine olan inancının tam olduğunu söyleyen Schimmel, çünkü Allah’ın Kur’an’da şöyle buyurduğunu belirtmektedir: “Bana dua edin, duanıza cevap vereyim.”¹⁴⁰ Schimmel dua- kader ilişkisi üzerinde de durup, duanın kaderle bagdaşmazlığı problemine Gazzali’nin “ Kader,

¹³⁴ Osman Cilacı, “Dua”, s.529.

¹³⁵ Süleyman Uludağ, “Dua”, *DİA*, c.IX, s.536.

¹³⁶ Schimmel, *İslam*, s.158.

¹³⁷ Schimmel, “Mevlana ve Niyaz”, *Aşk, Mevlana ve Mistisizm*, yay. Haz. Senail Özkan, Kırkambar Kitaplığı, İstanbul 2002, s.63.

¹³⁸ Schimmel, *İslam*, s.159.

¹³⁹ Schimmel, “Mevlana ve Niyaz”, *Aşk, Mevlana ve Mistisizm*, s.64.

¹⁴⁰ Mü’min, 60

duayla kötülüğü engelleme imkânını içerir, tıpkı kalkanın okları engellemesi gibi birbirilerine karşı çalışırlar” sözüyle açıklık getirmektedir.¹⁴¹

Schimmel, birçok duanın kabul edilmeyişi problemine değinmektedir: Bu konuda Kuşeyri ve başka yazarlar, Allah’ın tıpkı bizim kafesteki kuşların sesini dinlemekten zevk almamız gibi, kendisine yalvaran insanların seslerini dinlemekten hoşlandığını dile getiren bir hadis rivayet ederler.¹⁴²Bu, Allah’ın kendisine yakaran insanların dileklerini derhal yerine getirmeyip, tatlı seslerinden biraz daha zevk almak için onları sıkıntıda tutmasının nedenidir. Ona göre bu, yüksek ilahiyatçı akıl yürütmeye uymayan, kesinlikle son derece insanbiçimci bir açıklamadır.¹⁴³

Schimmel’e göre duanın gerçek değeri, dua eylemiyle teselli bulmaktır, böylece insan iradesi ilahi iradeye uygun hale gelir. Onun da belirttiği gibi her zaman kabul edilecek bir dua başkaları için yapılan duadır.¹⁴⁴Gerçek tasavvufi bir duanın içinde tevekkül, muhabbet ve şevk olmalıdır.¹⁴⁵Schimmel tasavvufi duanın özünün ne soru sormak, ne de rica etmek olduğunu, onun özünün sonsuz övgü ve ibadet olduğunu belirtmektedir.¹⁴⁶Niyazın tesiri için yegâne şart, doğru niyettir ve temiz manadır. İhlâs ile yapılan, fakat kelime bakımından fakir olan bir dua, yalnız ah... ile yapılırsa bile riya ile yapılan uzun ve parlak dualardan daha makbuldür.¹⁴⁷

Dua sırasında ellerin duruşuna dikkat çeken Schimmel, rahmetin akışını çekmek için avuçların gökyüzünü gösterir biçimde yukarıya doğru açıldığını veya daha basit bir yorumla, Allah’ın yalvaran bir kulunun açık ellerine bir şey koymamaktan üzüntü duyacağını düşünülüğünü belirtmektedir.¹⁴⁸

---

¹⁴¹ Schimmel, *İslam*, ss.159–160, “Müslümanlıkta Mutasavvıfane Dua ve Niyazın Bazı Safhaları”, *Aşk, Mevlana ve Mistisizm*, ss.7–8, *Tanrının Yeryüzündeki İşaretleri*, çev. Ekrem Demirli, kabalcı yay, İstanbul 2004, s.195.

¹⁴² Kuşeyri, *er- Risale*, s.433.

¹⁴³ Schimmel, *İslam*, s.162, “Müslümanlıkta Mutasavvıfane Dua ve Niyazın Bazı Safhaları”, *Aşk, Mevlana ve Mistisizm*, s.9, *Tanrı*, s.195.

¹⁴⁴ Schimmel, *İslam*, s.163.

¹⁴⁵ Schimmel, *İslam*, s.164.

¹⁴⁶ Schimmel, *İslam*, s.165.

¹⁴⁷ Schimmel, “Mevlana ve Niyaz”, *Aşk, Mevlana ve Mistisizm*, s.66.

¹⁴⁸ Schimmel, *Tanrı*, s.194.

6- Zikir

Kelime olarak zikir, anmak, hatırlamak, yâd etmek, unutmamak anlamlarına gelir.¹⁴⁹Tasavvuf terminolojisinde zikir, Allah'ı anmak, hatırdan çıkarmamak ve unutmamak şeklinde ifade edilir. Zikir tasavvuf ve tarikat ehli kişilerin belli kelime ve ibareleri çeşitli miktar ve yerlerde edepli bir şekilde ferdi ya da toplu olarak söylemeleridir. Zikrin hakikati, zikreden kişinin kendisinden geçip, Allah'ın dışında her şeyi unumasıdır.¹⁵⁰ “Beni anın Ben de sizi anayım”¹⁵¹ayet-i kerimesinin ifade ettiği gibi, zikir, Allah'la kul arasında müşterek bir eylemdir.¹⁵²

Zikir dilin ve kalbin zikri olmak üzere ikiye ayrılır.¹⁵³ Kişinin sürekli diliyle Allah'ı anması dilin zikridir. Kalbin zikri ise, sevilenin hakikatının kalbde tasavvuru ve bu düşüncede yoğunlaşmasıdır. Zikir, bir diğer sınıflandırmaya göre ise hafi ve cehri kısımlarına ayrılır. Hafi zikir, zikreden sadece kendisinin işitebileceği alçak bir sesle yaptığı zikirdir. Cehri zikir ise; yüksek sesle veya çevrede bulunanların işitebileceği bir şekilde sesli olarak yapılan zikirdir.¹⁵⁴

Schimmel'e göre sufinin kendine özgü ibadeti zikirdir yani Allah'ın hatırlanması veya anılmasıdır. Zikir Allah'a giden yolun en güçlü hatta en önemli direğidir.¹⁵⁵ Çünkü hiç kimse sürekli O'nu anmadan Allah'a ulaşamaz. Ona göre yoğun zikir, manevi yoldaki ilerleyişi kolaylaştıracak olan manevi yoldaki enerjiyi serbest bırakmaktadır. İlk biçimiyle zikrin çekici yanı, her yerde ve her zaman yapılabilmesidir; ne belirli bir namaz vaktiyle ne de ibadet açısından uygun bir yerle sınırlıdır. Allah yarattığı dünyanın her yerinde anılabilir. Schimmel'in de belirttiği gibi zikir aşk yolundaki ilk adımdır; çünkü kişi birisini severse, onun adını sık sık anmaktan, sürekli onu hatırlamaktan hoşlanır. Bu yüzden, içinde Allah sevgisinin ekilmiş olduğu kalp, sürekli zikrin meskeni olacaktır.¹⁵⁶

Telkin-i zikrin, yani zikir sözcüklerinin öğretilmesinin, sülukun en önemli yanlarında biri olduğunu ve bunun daha sonra karmaşık bir sanat olarak geliştirildiğini iddia eden Schimmel, yalnızca manevi bir yol gösterici tarafından uygun bir şekilde

¹⁴⁹ Süleyman Uludağ, *ags*, s.530; Ethem Cebecioğlu, *ags*, s.783; Hasan Kamil Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.162, *Tasavvuf Meseleleri*, Erkam yay, İstanbul 1997, s.99.

¹⁵⁰ Mehmet Necmettin Bardakçı, *age*, s.73.

¹⁵¹ Bakara, 152.

¹⁵² Ebul A'la Afifi, *age*, s.226.

¹⁵³ Kuşeyri, *er- Risale*, s.368.

¹⁵⁴ Süleyman Uludağ, *ags*, s.540; Ethem Cebecioğlu, *ags*, s.784; Mehmet Necmettin Bardakçı, *age*, s.73.

¹⁵⁵ Kuşeyri, *er- Risale*, s.367.

¹⁵⁶ Schimmel, *İslam*, ss.169–170.

telkin edilen ve sürekli olarak onun denetiminde sürdürülen bir zikrin etkili olabildiğini belirtmektedir. Zikir yaşayan bir üstattan öğrenilmemişse salıkların esrarengiz kılavuzu Hızır'dan öğrenilebilir.¹⁵⁷

Schimmel'e göre zikir, mutasavvıfın tüm varlığına nüfuz etmelidir. Öyleki sürekli zikir halindeyken, başka hiçbir şeyi aklına getirmez.¹⁵⁸ Zikir daima kalp aynasını terbiye etmenin bir aracı olarak kabul edilmiştir; bu kalp kolaylıkla dünyevî kaygıların ve düşüncelerin tozuyla örtülebilir; hâlbuki sürekli zikir bu tozu ortadan kaldırır ve kalbi temizler, böylece kalb İlahi ışığı idrak edebilir ve İlahi güzelliği yansıtabilir.¹⁵⁹ Zikrin nedeni ve sonucu olan Allah'a tam güven ve onu kayıtsız şartsız sevmeye, mutasavvıfı bu dünyadan bağımsızlaştırır, hatta onu dünyanın hükümdarı yapar.¹⁶⁰

Schimmel'in de değindiği gibi sufiler, zikrin anlamı üzerinde çok eskiden beri düşünmeye başlamışlardır. Sufiler zikrin üstün niteliklerini manevi alıştırmalar olarak görmüş ve Allah'a götüren yolda ilerlemeye çalışanlara özgü bir ibadet biçimi olarak benimsemişlerdir. Ona göre zikir, ezeli misaka kadar uzanır. İnsan kendisini gerçekten insan yapan ezeli sözlere, zikriyle cevap verir.¹⁶¹

Zikrin çeşitleri üzerinde duran Schimmel, genellikle kalp ile zikrin dil ile yapılan zikirden daha üstün kabul edildiğini; fakat dil ile zikrin hakiki zikre giden yol sayıldığını belirtmektedir.¹⁶²

7- Sema

Sema sözlükte dinleme, işitme ve kulak verme demektir. Tasavvufta ise ilahi ve dini muskiyi dinleme, dinlenen ilahinin ve musikinin tesiriyle coşup dönme, raksetme anlamlarına gelmektedir. Genel anlamda sema Hakk'tan gelen ve insanları Hakk'a çağıran bir mesaj olup iyi niyetle dinleyenleri hedefine ulaştırır.¹⁶³

Sema ilk dönemlerde Kur'an ve ilahi dinlemek ve bunun sonucunda da vecd haline ulaşmak şeklinde anlaşılmıştır.¹⁶⁴ Sahabe, tabiun ve sufiler içinde Kur'an

¹⁵⁷ Schimmel, *İslam*, s.171.

¹⁵⁸ Schimmel, *İslam*, s.173; *Tanrı*, s.197.

¹⁵⁹ Schimmel, *Tanrı*, s.197.

¹⁶⁰ Schimmel, *İslam*, s.173.

¹⁶¹ Schimmel, *İslam*, s.174.

¹⁶² Schimmel, *İslam*, s.173, "Müslümanlıkta Mutasavvıfane Dua ve Niyazın Bazı Safhaları", *Aşk, Mevlana ve Mistisizm*, s.14.

¹⁶³ Süleyman Uludağ, *ags*, s.422; Ethem Cebecioğlu, *ags*, s.629; Hasan Kamil Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.187.

¹⁶⁴ Mehmet Necmettin Bardakçı, *age*, s.60.

okunurken kendinden geçen, ağlayan ve bayılan kimseler olmuştur. Bunlar okunan Kur'an ve ilahi kalp huzuruyla tefekkür ederek dinlemiş, ayetlerdeki incelikleri düşünmüşler ve onun tesiriyle vecde gelip titremeye başlayıp baygınlık geçirmişlerdir.¹⁶⁵

Schimmel sema sorununun, mezhepler arasındaki ayrılıkların en büyük nedeni olduğunu belirtmektedir. Musiki dinlemenin ve sema etmenin, tasavvufi hallerin gerçek ifadesi mi olduğu yoksa ancak Allah tarafından bahşedilebilecek bir hali, insanın kendi çabasıyla caiz olmayan bir şekilde elde etme çabası mı olduğu gibi karmaşık sorunların varlığına dikkat çeken Schimmel, semanın İslam'daki tasavvufi hayatın en yaygın olarak bilinen ifadesi olduğunu söylemektedir. Schimmel'in de belirttiği gibi sema, İslam dünyasında çok eskiden beri uygulanmışsa da Mevlevî tarikatı bu dönüş hareketlerinin kurumlaştırıldığı tek tarikattır.¹⁶⁶

Schimmel'e göre, dans ve dönüş en eski dinsel etkinliklerin tümünde vardır. Dans "mutlak oyundur" ve Greklerde tanrıların hareketi olarak düşünülmüştür. İlkel toplumlarda dans büyüsel bir niteliğe sahipti, yağmur yağdırmak ya da zafer kazanmak için yapılan ayinler genellikle dansla bağlantılıydı. Hıristiyan kilise babaları, dansın vecd haline yol açtığını anlamışlar ve kesin olarak yasaklamışlardır.¹⁶⁷

Semanın dinlerdeki yerine değindikten sonra Schimmel, kaynağının muhtemelen, o anki zihinsel durumlarına uyan güzel bir sesin veya tesadüfî bir sözcüğün cazibesine kapılıp manevi bir yükselme yaşayan mutasavvıflar olduğunu belirtmektedir. Sufilerin musiki dinleyip vecd haline daldıkları semahanelerin, dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısı gibi erken bir tarihte Bağdat'ta açıldığını hatırlatan Schimmel, ehl-i sünnetin buralarda olanlar karşısında utanç duyup öfkelenediklerini çünkü sema sırasında çoğu kez meydana gelen giysilerin yırtılmasının onları rahatsız ettiğini söylemektedir.¹⁶⁸

Schimmel'in de belirttiği gibi kâmil kişiye göre, her ses ilahi bir müziktir; gerçek sufi, her sesin ona maşukundan sevindirici haberler getirdiğini ve her kelimenin

---

¹⁶⁵ Serrac, *el- Luma*, ss.274–275; Gazali, sema ile ilgili kapsamlı bilgi vermektedir. bkz. *İhya-i ulûmid-din*, ter. Ali Arslan, Merve yay, c.II, ss.659–735.

¹⁶⁶ Schimmel, *İslam*, ss.180–181.

¹⁶⁷ Schimmel, *İslam*, s.181, ayrıntılı bilgi için bkz. Schimmel, "Sema-i Semavi", *Aşk, Mevlana ve Mistisizm*, ss.102–114.

¹⁶⁸ Schimmel, *İslam*, s.182.

Allah'ın ifşası olduğunu hisseder.¹⁶⁹ Allah'a yaklaşımı sırasında nefsin hareketlerinin kimi zaman ilahi bir raks olarak betimlendiğini söyleyen Schimmel, bu coşkulu raksın, Mevlana'nın şiirinde en güzel ifadesini bulduğunu belirtmektedir.¹⁷⁰

Schimmel'e göre beden zincirleri coşkulu bir raksla kırıldı mı bir kez, nefis özgürlüğüne kavuşur ve yaratılan her şeyin bu raksa katıldığını idrak eder. Aşkın bahar esintisi ağacı okşayınca, dallar, çiçek tomurcukları ve yıldızlar, her şeyi kuşatan sırrı hareketle dönmeye başlarlar. Sema, bu dünyada ölmek ve ne doğan ne de batan bir güneşin etrafında dönen özgür ruhların sonsuz raksında yeniden dirilmek demektir.¹⁷¹

8- Hz. Peygamber'e Hürmet

Schimmel, çok eskiden beri, Allah'ın elçisi Hz. Muhammed'in, mü'minlerin ideali olduğunu, sözlerinin, hal ve hareketlerinin, dindarlara örnek teşkil ettiğini, giyim-kuşamı, sakal şekli, abdest adabı, hatta tercih ettiği yiyecekler gibi yaşamın dışsal özelliklerinin en ince ayrıntısına varıncaya kadar mü'minlerin O'na benzemeye çalıştıklarını belirtmektedir.¹⁷²

Schimmel'e göre pek çok efsanevi bilginin girişiyle, Hz. Peygamber'in hayat hikâyesine yeni bir boyut eklenmiştir. Hz. Peygamber tek mucizesinin Kur'an'ın sözlerini ümmetine aktarmak olduğunu iddia ederek, efsaneleri reddetmiş ve kişiye tapmayı yasaklamış olmasına rağmen, Hz. Peygamber mucizelerle çevrelendi.¹⁷³ Ceylan onunla konuşuyor, vaaz verirken dayandığı hurma ağacına artık dayanmayınca ağaç inliyor, zehirlenmiş koyun, etini yememesini söylüyor; elini ve ağzını sildiği mendil ocağın ateşinde yanmıyordu.

Schimmel'e göre, Müslümanlar kelime-i şhadetin ikinci cümleciğinde belirtildiği gibi şer'i açıdan İslam inancının sürdürülmesi için Hz. Peygamberin kişiliğinin gerekli olduğunu hissetmişlerdir. Hz. Peygamberin İslam'ın tanımına bir sınır koyduğunu ve imanın diğer biçimlerinden İslam'ı ayırdığını belirten Schimmel, kelime-

¹⁶⁹ Schimmel, *İslam*, s.183.

¹⁷⁰ Schimmel, *İslam*, s.184; Mevlana ve sema için bkz. Schimmel, *Ben Rüzgârım Sen Ateş*, ss.195–205.

¹⁷¹ Schimmel, *İslam*, s.185.

¹⁷² Schimmel, *İslam*, s.213.

¹⁷³ Schimmel, "Müslüman Hayatının ve Düşüncesinin Merkezi Olarak Hz. Muhammed", *Tasavvuf Dergisi*, çev. Zülfikar Durmuş, sa. 9, Temmuz-Aralık 2002, s.401.

i şehadetin yalnızca ilk kısmı dikkate alındığında, İslam'ın kapsamlı bir panteist yorumunun ortaya çıkacağını iddia etmektedir.¹⁷⁴

Schimmel, mü'minin samimiyetle Hz. Peygamber'e karşı sevgi beslediğini; çünkü Peygamber sevgisinin Allah sevgisini doğurduğunu söylemektedir. Onun da ifade ettiği bu düşünce daha sonraları tasavvufta, fena fir-resul kavramıyla ifade edilmiştir. Mutasavvıf, Allah'a giden yolda önce Hz. Peygamber'in temsilcisi olan manevi rehberde fena olmalı, sonra da fena fir-resul, yani Hz. Peygamber'de fena olmalıdır; başaracak olursa fena fillah'a ulaşmayı umabilir.¹⁷⁵

Schimmel, onbirinci ve onikinci yüzyıldan itibaren Hz. Peygamber'e gösterilen derin saygının doğum günü olan rebülevvel ayının onikisinde gerçekleştirilen mevlit kandilinde, belirli bir şekle bürünmüş olduğunu, bu kandilin İslam âleminde hala kutlandığını, kandilin dindar Müslümanların Peygamber sevgisini, şiirler, ilahiler ve münacatlarla göstermek için harika bir fırsat olduğunu belirtmektedir. Ona göre Hz. Peygamber'in lütfu ve yargı günündeki şefaatine duyulan samimi güven, hiçbir yerde Türkiye'dekinden daha güzel ifade edilmemiştir. Bursalı Süleyman Çelebi tarafından yazılan Mevlid-i Şeriften (Vesilet-ün Necat) bahseden Schimmel, onun hala pek çok Türk ailesince çeşitli vesilelerle okunduğunu söylemektedir.¹⁷⁶

Schimmel'in ifadesiyle, Hz. Peygamber kitlelerin kalbinde her şeyden önce şefaattir. Kur'an'da taahhüt edildiği gibi ümmeti için şeaatte bulunacak tek peygamberdir. Hz. Peygamber rahmeten lilalemin "âlemlere rahmet" olarak gönderilmiştir.¹⁷⁷

Schimmel, Hz. Peygamber'in adlarından biri olan ve "seçilmiş" anlamına gelen Mustafa isminin yaygın olduğunu, Türkiye'de erkek çocuklara Muhammed yerine kelimeyi oluşturan sessiz harflerin farklı okunmasıyla elde edilen Mehmet adının verilmesinin, Hz. Peygamber'in mübarek adına gösterilen hürmetin bir parçası olduğunu söylemektedir.¹⁷⁸

Schimmel'e göre Hz. Peygamber'den, Kur'an'da ümmî "okuma yazma bilmeyen" (sure 7: 158) diye söz edilmesinin özel tasavvufi bir anlamı vardır. Çünkü zahiri zihinsel

---

¹⁷⁴ Schimmel, *İslam*, s.213.

¹⁷⁵ Schimmel, *İslam*, s.215, *Tanrı*, s.244, "Müslüman Hayatının ve Düşüncesinin Merkezi Olarak Hz. Muhammed", s.407.

¹⁷⁶ Schimmel, *İslam*, s.215, "Müslüman Hayatının ve Düşüncesinin Merkezi Olarak Hz. Muhammed", s.402.

¹⁷⁷ Schimmel, *İslam*, s.215, "Müslüman Hayatının ve Düşüncesinin Merkezi Olarak Hz. Muhammed", s.400

¹⁷⁸ Schimmel, *İslam*, s.216, "Müslüman Hayatının ve Düşüncesinin Merkezi Olarak Hz. Muhammed", s.405.

başarıyla ve öğrenimle bozulmamış, Meryem'in bakir bedeni kadar saf bir kalbe sahip bir insan, ilahi sözün haznesi olmaya layıktır.¹⁷⁹

Schimmel'e göre tasavvufi tefekkürün ana hedefi, Hz. Muhammed'in gece yolculuğu, felekler arasındaki yükselişi yani miracıdır. İsrâ suresinin girişinde değinilen bu konu, daha sonraki efsanelerde defalarca ele alınmıştır. Tasavvuf ehli, miraç terminolojisini kendi vecdleri sırasında yaşadıklarını uygulamıştır. Bu mutasavvıflardan Bayezid Bistami, gök âlemleri arasındaki tasavvufi yükselişini anlatırken bu imgeyi ilk kez kullanmış ve pek çok kişi onu izlemiştir. Miraç olayının birçok yazarı etkilediğini söyleyen Schimmel, Dante'nin *Divina Commediası* (ilahi komedyası) üzerindeki olası etkilerinin göz ardı edilemeyeceğini belirtmektedir. Muhammed İkbâl de *Cavidname*¹⁸⁰ adlı eserinde bir şeyhin eşliğinde yapılan göksel yolculuk türünü seçmiştir.¹⁸¹

Schimmel, tasavvuf ehlinin üzerinde uzun uzun düşündükleri Necm sûresine değinmektedir. Özellikle "göz şaşmadı"¹⁸² ifadesi tasavvuf ehline göre, Hz. Muhammed'in tüm dikkatini Allah üzerinde toplamasının simgesidir. Schimmel'e göre kıvıltısız ve sarsılmaz bir müşahede içindeki Peygamber, Musa'dan üstündür. Musa, Allah'ı görmek istemişti; ancak Allah'ın yanan bir çalı vasıtasıyla tecellisine bakamayıp bayılmıştı. Aynı suredeki, *kabe kavseyin*¹⁸³, "iki yay uzunluğunda" deyimini, mutasavvıflara göre, kalbin yaklaşabileceği en yüksek kurb (yakınlık) derecesine işaret eder.¹⁸⁴

Schimmel'e göre Peygamberlerin Mührü (Hatemü'l - Enbiya) Hz. Muhammed'le ilgili olarak, O'ndan sonra yeryüzüne bir daha peygamber gelmeyeceği şeklindeki başka bir Kur'an hükmü, genel olarak Müslümanlığı biçimlendirmiş ve sufilere, Peygamber'in kişiliğinin ardındaki gizli sırlar üzerine fikir yürütme konusunda sınırsız imkânlar sağlamıştır.¹⁸⁵

Schimmel, Hz. Peygamber'in sünnetini taklit etmenin, sadık Müslümanlar için bağlayıcı olduğunu, sufilerin uğraşlarından birinin de hadis derlemek olduğunu, birden fazla ünlü sufînin adının hadis ravileri içerisinde geçtiğini belirtmektedir.¹⁸⁶

¹⁷⁹ Schimmel, *İslam*, s.217, "Müslüman Hayatının ve Düşüncesinin Merkezi Olarak Hz. Muhammed", s.397.

¹⁸⁰ Schimmel, bu eseri 1958 yılında Farsça'dan Türkçeye çevirmiş Kültür Bakanlığı yayınlamıştır.

¹⁸¹ Schimmel, *İslam*, s.217. Ayrıntılı bilgi için bkz. Schimmel, *Gabriel's Wing: A study into Religious Ideas of sir Muhammed İkbâl*.

¹⁸² Necm sûresi 17. ayette: "Göz (gördüğünden) şaşmadı ve (onu) aşmadı" denilmektedir. Ayette Hz. Peygamber'in Cebrail'i gördüğü anda bakışlarının onda sabitleştiği, başka bir şeye bakmadığı anlatılmaktadır.

¹⁸³ Necm sûresi 9. ayet: "Peygamber'e olan mesafesi, iki yay aralığı kadar yahut daha az oldu."

¹⁸⁴ Schimmel, *İslam*, s.219.

¹⁸⁵ Schimmel, *İslam*, s.219.

¹⁸⁶ Schimmel, *İslam*, s.219.

Schimmel'e göre, Hz. Peygamber'in Mekke'den Medine'ye hicreti, tasavvuf yolunun vatandan ayrılıp tekrar oraya dönmenin ve böylece ruhun Allah'tan Allah'a yolculuğunun mikrokozmetik bir tasvirinin ilk örneği haline gelmiştir. Ancak böyle bir yolculuk insanı kemale erdirebilir. Ona göre, Hz. Muhammed'in yoksulluğu, tasavvufi yoksulluğun örneği olmuştur. O'nun şeytanını terbiye yöntemi, sufinin sürekli olarak nefsiyle mücadelesinin örneği olmuştur. Schimmel, sufilerin güle karşı ilgilerine de değinir: Gül yaygın görüşe göre Hz. Peygamber'in terinden bitmiştir; dolayısıyla dünyadaki en güzel, en değerli çiçektir. Hz. Peygamber'in gül sevgisi şairlerin, O'na ezeli ve ebedi bahçenin bülbülü demelerinin nedeni olabilir. Çünkü o mü'mine, Ezeli Gül'ün yani Allah'ın bazı sırlarını açmaktadır.¹⁸⁷

Schimmel, Hz. Peygamber'in ehli beytine özel önem verildiğini, sufi hırkasının, Hz. Peygamber'in, ailesinden olanlara giydirdiği bürdeden esinlenilerek geliştirildiğini, böylece sufilerin ehli beytten sayıldığını belirtmektedir.¹⁸⁸

Schimmel'e göre Kur'an'da Hz. Muhammed'e yönelik güçlü bir inancı içeren "Resule itaat eden Allah'a itaat etmiş olur"¹⁸⁹ ayeti Hz. Peygamber'in, " Beni gören Allah'ı görmüş demektir" sözlerine yol açmış olmalıdır. Bu gibi sözler, Hz. Muhammed'in külli görevi, insanlar ve peygamberler arasındaki benzersiz yeri hakkındaki kuramsal düşüncelerle bağlantılı olarak anlaşılmalıdır.¹⁹⁰

Schimmel, İbn'ül Arabî tarafından Hz. Muhammed'in son haline verilen role değinmektedir. Hz. Muhammed İbn'ül Arabî'nin kuramına göre insanı kâmdir. Allah mikrokozmetik bir varlık olarak insanı kâmilî yaratmıştır; böylece Kendi bilinci Kendisine tecelli etmiştir. İnsanı kâmil her şeyin kökenini içeren bir ruhtur. Bu bağlamda tüm dünyanın Hz. Muhammed'in nurundan yaratıldığı söylenebilir.¹⁹¹

Schimmel'e göre sufiler, Allah'ın kendi suretinde yarattığı ve bu yüzden Allah'ın kusursuz bir kopyası olan Âdem'in, Hz. Muhammed'den başkası olmadığı düşüncesini geliştirdiler. Âdem'in yani her insanın biçimi, bizzat Hz. Muhammed'in adını taşır. Schimmel, bazı mutasavvıfların Hz. Peygamber'i genel olarak Allah isminden sonra Tanrı'nın en önemli ve aslî ismi kabul edilen rahman isminin tecellisi olarak kabul ettiklerini belirtmektedir.¹⁹²

---

¹⁸⁷ Schimmel, *İslam*, s.220.

¹⁸⁸ Schimmel, *İslam*, s.221.

¹⁸⁹ Nisa, 80.

¹⁹⁰ Schimmel, *İslam*, s.221.

¹⁹¹ Schimmel, *İslam*, s.222.

¹⁹² Schimmel, *İslam*, s.223.

Schimmel'in ifade ettiğine göre, Hz. Peygamber hakkında yazılan, tasavvufi derinliğe sahip ve Onun sevgisinin tüm batınî anlamlarıyla birlikte en zarif ifadelerinden birisi olan Mısırlı şair Busiri tarafından yazılmış ünlü *Kaside-i Bürde*, klasik Arapçanın yüksek üslubuyla yazılmış ve birçok dile çevrilmiştir.¹⁹³

Schimmel, Araplar dışındaki Müslüman şairlerin, Hz. Muhammed için yeni ve muhteşem sözleri bulmaktan asla yorulmadıklarını, insanlığın yol göstericisi, mahlûkların en şerefli, ezeli nur, ümmetinin şefaathçisi adına Türkiye, İran, Afganistan ve Hindistan'da yazılan kasidelerin, Müslüman topluluklarının gerçek duygularını peygamberlik ilmi üzerine yazılmış ayrıntılı söylevlerden çok daha fazla yansıttığını belirtmektedir.¹⁹⁴

Schimmel'e göre, Hz. Peygamber sevgisi, tasavvuf ehlinin derinden deneyimledikleri gibi ister köylü ister üst düzey memur olsun, her yerde Müslümanları birbirine bağlayan en güçlü bağ olmuştur, olmaya da devam etmektedir.¹⁹⁵

İslam'ı ayrı bir din yapanın Hz. Muhammed olduğunu söyleyen Schimmel, İslam siyasal olarak her yerde yenilgiye uğradıkça, batılı güçler İslam âlemine maddi ve manevi tecavüzlerde buldukça yeni tarikatlar ve dergâhlar kuran mutasavvıflar, onlara tarikat-ı muhammediye "muhammedin yolu" demişlerdir. Hz. Muhammed'in kişiliği onlar için düşmana karşı mücadelede bir güç kaynağı olmuştur. Hz. Muhammed onların şefaathçisiydi, Müslümanların geleceğini düşünerek Ona güvendiler. Bu, tasavvufun Müslümanın hayatına en önemli katkılarından birisidir.¹⁹⁶

9- Şeyh – Mürid İlişkisi

Tasavvuf insanı Allah'a götürmeyi hedefler. Bunun için ise seyr-ü sülûk denilen manevi bir yolculuk gerekir.¹⁹⁷ Mutasavvıflar bu yolculuğu gerçekleştirmek için bir mürşide bağlanmak hususunda hemfikirdirler. Hiçkimse bir mürşide bağlanmaksızın bu yolda manevi bakımdan sağlıklı olarak mesafe katedemez.¹⁹⁸ Tasavvuf her şeyden önce

---

¹⁹³ Schimmel, *İslam*, s.223, "Müslüman Hayatının ve Düşüncesinin Merkezi Olarak Hz. Muhammed", s.403.

¹⁹⁴ Schimmel, *İslam*, ss.223- 224. Konu ile ilgili bkz. Annemarie Schimmel, "The Veneration of the Prophet Muhammad, as reflected Sindi Poetry," The Savior God İçinde, ed. Samuel G.F. Brandon (Manchester, İngiltere, 1963).

¹⁹⁵ Schimmel, *İslam*, s.224.

¹⁹⁶ Schimmel, *İslam*, s.225.

¹⁹⁷ Seyr-ü sülûk: bir şeyhin nezaretinde, Allah'a vuslat için çıkılan manevi yolculuk. bkz. Ethem Cebecioğlu, *ags*, ss.637-638.

¹⁹⁸ Himmet Konur, "Mesnevîde Mürid-Mürşid ilişkisi", *Tasavvuf Dergisi*, sa.14, Ocak- Haziran 2005, s.149.

maddi-manevi bir eğitim işidir. Eğitilmeye muhtaç insanın ilk işi, kendisine yol gösterecek birini bulmaktır.¹⁹⁹

Schimmel, müridin manevi yola girmek için kendisini çeşitli makamlardan geçirecek, hedefe giden yolu gösterecek bir kılavuza ihtiyacı olduğunu belirtmektedir. Müridin her nefesini yakından gözleyen bir şeyh-i terbiye imgesi zamanla gelişmişse de, mutasavvıflar gerçek ilerleme için müridin izlediği yolun, bir mutasavvıf kılavuz tarafından sürekli gözlenmesinin gerekliliğini kabul etmişlerdir.²⁰⁰

Şeyh kelime olarak; yaşlı, ihtiyar, pir, bey, önder, kabile başkanı demektir. Tasavvufta ise; taliblere rehberlik etmek ve onları irşad etmek ehliyetine sahip olan insan-ı kâmil, rehber, delil, mürşid anlamlarına gelir.²⁰¹ Tasavvufta şeyh kelimesi mürşid veya mürşid-i kâmil ile aynı anlamda kullanılmıştır.²⁰² Schimmel bu kelimenin Arapça karşılığının şeyh, Farsça karşılığının ise pir olduğunu belirtmektedir. O, mutasavvıflardan bazılarının mürşidi, peygamberle kıyasladığına değinmektedir. Çünkü bir hadiste “şeyh kendi cemaatı içinde, ümmeti içindeki peygambere benzer” denilmektedir.²⁰³

Mürid kelime olarak ”irade eden, irade sahibi”²⁰⁴ demektir. Tasavvufta ise “iradesini Hakk’ın ve şeyhinin iradesine teslim etmiş kimse” demektir. Mürşidine teslim olan kimseye mürid dendiği gibi, bu yolda mesafe kat eden müride de salık denir.²⁰⁵

Schimmel, yöntemi ve temrinleri öğretecek mürşidin, önce müridi istekli olup olmadığına, yolda onu bekleyen zorluklara dayanıp dayanamayacağını öğrenmek için onu sınamasından bahsetmektedir: Talib bazen şeyhin kapısında günlerce bekletilip, ilk sınavında ona kaba davranılır. Mürşidin, şeyhin cemaatine kabul edilebilmesi için, bir yılı halka hizmet, bir yılı Hakka hizmet, bir yılı da kendi kalbini müşahade edebilmesi için üç yıl hizmette bulunması gerekmektedir.²⁰⁶

Schimmel, daha sonraki sufilerin talibin kibrini kırma yöntemlerinin çok çeşitli olduğunu belirtmektedir. Bazen nefis terbiyesi için, halk tarafından azarlansın diye talibin dilenmesi istenmektedir. Bunda herhangi bir maddi amaç söz konusu değildir.

¹⁹⁹ Erol Güngör, *İslam Tasavvufunun Meseleleri*, s.97.

²⁰⁰ Schimmel, *İslam*, s.109.

²⁰¹ Süleyman Uludağ, *ags*, s.455; Ethem Cebecioğlu, *ags*, s.673; Hasan Kamil Yılmaz, *Tasavvuf Meseleleri*, ss.88–89.

²⁰² Hasan Kamil Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.184.

²⁰³ Schimmel, *İslam*, s.109.

²⁰⁴ Süleyman Uludağ, *ags*, s.353.

²⁰⁵ Hasan Kamil Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.185.

²⁰⁶ Schimmel, *İslam*, s.110.

Schimmel'e göre müridin mürşidine güveni tam olmasa, muhtemelen bu işin üstesinden gelemeyecektir. Pek çok sufi, kendilerini tümüyle teslim edecekleri bir pir bulabilmek için yıllarca ülke ülke dolaşmıştır. Kimi şeyhler de isimleri levh-i mahfuzda yazılı olan müridleri arasında görmedikçe talibi sohbetlerine kabul etmezlerdi.²⁰⁷

Müridin geçtiği ilk aşamalara değindikten sonra Schimmel, üç yıllık hizmetini tamamlayan müridin “mutasavvıfların şiarı” olan hırkayı (murakkayı) giymeye hak kazandığını belirtmektedir. Talibin mürşitle ilişkisi üç aşamalıdır: Hırkayla zikre başlatılacak, sohbetle hizmete ve sonrada eğitime alınacaktır. Hırkanın genellikle lacivert renkte olduğunu söyleyen Schimmel, kir göstermediği ve yolculuğa da uygun olduğu için bu rengin tercih edildiğini, sonraları bazı mutasavvıfların içinde buldukları makamlara göre değişik renkteki hırkaları tercih ettiklerini belirtmektedir.²⁰⁸

Schimmel'e göre mürşidin ihvanına giren mürid “şeyhin evladı” gibidir. Şeyh gerçek bir ‘kalbi’ doğurmasında müridine yardım eder ve bir anne misali, onu manevi sütüyle besler. Onun da değindiği gibi sufiler manevi yolun tehlikelerinin bilincinde oldukları için şeyhe nerdeyse sınırsız yetki tanımışlardır. “Şeyhi olmayanın şeyhi şeytandır.” sözünü hatırlatan Schimmel, şeytanın kurnazlıklarının çeşit çeşit olduğunu belirtmektedir. Bazen mürid belirli deneyimlerle yüceltilip teselli edildiğini sanabilir. Oysaki bu deneyimler gerçekte nefsinin veya yoldan çıkarıcı bir gücün tuzaklarıdır. Bu yüzden şeyh, müridini denetlemek ve doğru yola döndürmek zorundadır. Mevlana'nın “Kılavuzsuz yola gidene iki günlük yol, yüzyıllık yol olur” sözünü nakleden Schimmel mürşidin, müridin bilinçli ve bilinç dışı hayatının her hareketini izlediğini belirtmektedir.²⁰⁹

Schimmel'in belirttiği gibi, tasavvufun ilk dönemlerinde müridin şeyhinin karşısında, gassalın önündeki cenaze gibi edilgen durumda olması gerekmektedir. Gazzali şeyh hatalı olsa bile tam ve mutlak itaatın gerekli olduğunu söylemiştir. Schimmel'e göre bu tutum, sonraki çağlarda tehlikeli sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Yenilikçi Müslümanların tasavvuftan hoşlanmamalarının nedenlerinden biri de budur. Onun değindiği bu konu aslında yanlış anlaşılmıştır. “Müridin gassal önünde ölü gibi

---

²⁰⁷ Schimmel, *İslam*, s.110.

²⁰⁸ Schimmel, *İslam*, s.111.

²⁰⁹ Schimmel, *İslam*, ss.112–112.

olması” sözünden kastedilen müridin mürşidine tam olarak bağlanması gerektiğidir.²¹⁰ Başlangıçta niyetin samimi olduğunu söyleyen Schimmel, mürşidin bir doktor gibi davranıp, hastalığı ve insan ruhunun kusurlarını teşhis ve tedavi etmesi gerektiğini belirtmektedir.²¹¹

Schimmel’e göre şeyhini ziyaret etmek müridin dinî görevidir. Çünkü mürid başka yerde bulamayacağı şeyi onda bulur. Mürid hakikate giden yol üzerindeki makamlara ancak güvenilir bir mürşidin kılavuzluğunda ulaşabilir. Ona göre, herkes için aynı yöntem kullanılmadığından gerçek bir şeyhin, müridlerinin değişik yeteneklerini ve karakterlerini tanınması ve buna göre onları eğitmesi için psikolojik kavrayışının yüksek olması gerekir.²¹²

Tasavvuf yolunun kimi zaman, salikin tasavvufi deneyiminin üst seviyelerine doğru ağır ağır ve sabırla çıktığı, göğe uzanan bir merdivene benzetildiğini ifade eden Schimmel, bazı sufilerin, biçimsel olarak biat etmeden tasavvuf yoluna girdiklerini belirtmektedir. Bu kişilere, Hz. Peygamber’in çağdaşı Yemenli Veysel Karani’ye atfen üveysi denmiştir. Ancak bazı mutasavvıflar aradaki uzaklığa rağmen Veysel Karani’nin bile Hz.Peygamber’den manevi olarak el aldığı iddia etmişlerdir. Çünkü bazı tasavvufi çevrelerde, görünmeyen bir şeyhin ya da uzun süre önce vefat etmiş bir velinin ruhunun insanı irşad etmesinin mümkün olabileceği kabul edilmiştir.²¹³

Schimmel’e göre, tasavvuf yolu mürid için uzun ve çetindir. Sürekli çaba ve itaat gerekir. Müridin başlangıçta doğru yönlendirilmesi süluktaki başarısını belirler.²¹⁴

10- Veliler ve Kerametler

İslam’ın ilk asrında sadık, müttaki ve muvahhid mü’minleri ifade etmek için kullanılan veli terimi, tasavvuf ilminin inkişafıyla birlikte tasavvufun temel kavramlarından biri olmuştur.²¹⁵

Veli, sözlükte; bir işin idaresini üzerine alma, yardım, yakınlık, Allah’ın isimlerinden biri olup yardımcı, bütün işlerin maliki ve mutasarrıfı, koruyucu, gözetici, dost, yardımcı, sevgiliye tabi olan, arkadaş, yakın, komşu, efendi, köle, eren, ermiş gibi

²¹⁰ Himmet Konur, *agm*, ss.153–154.

²¹¹ Schimmel, *İslam*, s.112.

²¹² Schimmel, *İslam*, ss. 112–113; Mahir İz, *Tasavvuf*, neşr. Haz. M.Ertuğrul Düzdağ, Kitabevi yay, İstanbul 1995, ss.162–163.

²¹³ Schimmel, *İslam*, ss.113–114.

²¹⁴ Schimmel, *İslam*, s.114.

²¹⁵ Mehmet Necmettin Bardakçı, *age*, s.142.

manalara gelir.²¹⁶Schimmel de bu sözcüğün “özel koruma altındaki kişi, dost” anlamlarına geldiğini; velinin, işleri Allah tarafından idare edilen ve ibadet ve taaatın gereklerini yerine getiren kişi olduğunu belirtmektedir.²¹⁷

Kur’an’da hem “mü’minlerin Allah’ın dostu”²¹⁸ hem de “Allah’ın mü’minlerin dostu”²¹⁹ olduğunu belirten ayetler vardır.²²⁰ Schimmel, “Allah’ın dostları ifadesinin (evliya-i Allah) Kur’an-ı Kerim’de birkaç kez geçtiğini, en bariz şekilde yer aldığı bölümün Yunus suresinin 62.ayeti²²¹ olduğunu ifade etmektedir.²²²

Schimmel, velayetin iki kısımda incelendiğini belirtmektedir: Birincisi tüm samimi mü’minlerde ortak olan velayet-i amm, ‘genel velilik’, ikincisi de “Allah’ta fena olmuş ve O’nunla baki olmuş” kâmil mutasavvıfların veliliği olan “velayet-i hassâ”dır.²²³

Schimmel’in de belirttiği gibi tasavvuf tarihinde veli ve velayet terimlerini ilk defa kapsamlı bir şekilde ele alan ve konuda “*Hatm-ül Evliya*” isimli bir de eser yazarak velayet düşüncesini sistemleştiren şahıs Hakîm Tirmizî’dir.²²⁴ Tirmizî’ye göre, nasıl ki peygamberlerin bir mührü yani onların sonuncusu ve nübüvvet ruhunun en kusursuz tecellisi Hz.Muhammed (hatemül enbiya) varsa evliyanın da bir mührü vardır.²²⁵ İbnü’l Arabî de Tirmizî’nin görüşlerinden yola çıkarak eserlerinde bu konuya yer vermiştir.²²⁶

Schimmel, kâmil mutasavvıflar arasında görülen veliler hiyerarşisine değinmektedir: En yüksek manevi yetke, kutb (eksen, kutup) veya gavs (meded, yardım) denilen kişidir. Gezegenler kutup yıldızlarının etrafında döndüğü gibi dünyada onun etrafında döner.²²⁷ Ona göre, mü’minin en yüksek manevi kılavuzu olan kutub kavramıyla Şiiliğin gizli imamı arasında yakın bir yapısal ilişki vardır. Tasavvuf

²¹⁶ Mehmet Necmettin Bardakçı, *age*, ss.142–143; Hasan Kamil Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.200, *Tasavvuf Meseleleri*, s.217; Ebu’l Ala Afifi, *age*, s.249; Süleyman Uludağ, *ags*, s.520; Ethem Cebecioğlu, *ags*, ss.754–755.

²¹⁷ Schimmel, *İslam*, s.199.

²¹⁸ Araf, 196.

²¹⁹ Al-i İmran, 68.

²²⁰ Hasan Kamil Yılmaz, *Tasavvuf Meseleleri*, s.217; konu ile ilgili ayrıca bkz. Mehmet Sürmeli, “Kur’an-ı Kerim’de Velayet Kavramı”, *Tasavvuf Dergisi*, sa. 9, Temmuz-Aralık 2002, ss.304–336.

²²¹“ Bilesiniz ki, Allah’ın dostlarına hiçbir korku yoktur. Onlar üzülmeyeceklerdir de” bu ayetten sonra gelen iki ayette velilerin kimler olduğu, dünyada ve ahirete kazanacakları mükâfat anlatılmaktadır.

²²² Schimmel, *İslam*, s.199.

²²³ Schimmel, *İslam*, s.200; Hasan Kamil Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, ss.200–201, *Tasavvuf Meseleleri*, s.218; Mehmet Necmettin Bardakçı, *age*, s.152.

²²⁴ Schimmel, *İslam*, s.202; Ebu’l Ala Afifi, *age*, s.265; Mehmet Necmettin Bardakçı, *age*, s.148.

²²⁵ Schimmel, *İslam*, s.202.

²²⁶ Ebu’l Ala Afifi, *age*, s.265; Mehmet Necmettin Bardakçı, *age*, s.149; Hasan Kamil Yılmaz, *Tasavvuf Meseleleri*, s.222.

²²⁷ Schimmel, *Tanrı*, s.247.

yolunun hocası olarak zuhur eden imam veya kutba gösterilen derin saygı, tasavvufta da Şiilikte de ortakır.²²⁸

Schimmel, velinin mi yoksa nebinin mi daha üstün olduğu konusunu Tirmizî'den beri tartışıldığını geleneksel sufi okullarının her zaman nebinin üstünlüğü konusunda hemfikir olduğunu belirtmektedir.²²⁹Veliliğin sonu, peygamberliğin yalnızca başlangıcıdır. Onun da belirttiği gibi her peygamber kendi içinde bir velilik yönüne sahiptir. Mutasavvıf veya velinin erişebileceği en yüksek düzey manevi bir yükseliştir. Bu, Peygamberin bedeniyle gerçekleştirdiği yükselişe karşılık gelir.²³⁰

Schimmel'e göre, tasavvuftaki velinin rolü ile Hıristiyan inancındaki azizin rolü bir değildir. Bu sırrı süluk ve seyr ile yakından ilişkilidir.²³¹Meşhur bir hadisin de belirttiği gibi İslam'da ruhbanlık yoktur. Ruhbanlık Hıristiyanlığa özgü bir şeydir.²³²

Schimmel'e göre, insanın, bir sufi mürşidin manevi gücüne inanmasında en önemli etken, mürşidin keramet gösterme yeteneğinin olmasıdır.²³³Keramet, velilerin hayatlarında âdete, genel tabiat kurallarına aykırı olarak harika hallerin meydana gelmesidir. Bu çeşit harikulade haller peygamberler tarafından peygamberliklerini ispat için gösterilirse mucize, veliler tarafından herhangi bir iddiaya dayanmaksızın zuhur ederse keramet adını alır.²³⁴

Kur'an-ı Kerim'de bazı şahısların harika hallerinden haber verilir. Hz. Süleyman'ın ashabından Asaf b. Berhiya'nın göz açıp kapayıncaya kadar Belkıs'ın tahtını Hz. Süleyman'ın huzuruna getirmesi,²³⁵Hz. Meryem'in yanında yaz mevsiminde kış meyvelerinin, kış mevsiminde de yaz meyvelerinin bulunması²³⁶ve hurma mevsimi olmamasına rağmen hurma ağacından taze hurma dökülmesi,²³⁷Ashab-ı Kehfin halleri,

²²⁸Schimmel, *İslam*, s.200; Afifi'nin bu konuda Schimmel'den farklı görüşleri vardır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ebu'l Ala Afifi, *age*, ss.250–251.

²²⁹Schimmel, *İslam*, s.202, *Tanrı*, s.245.

²³⁰Schimmel, *İslam*, s.202. Bu tartışmaya İbnü'l Arabî daha farklı bir bakış açısı getirmektedir. Ona göre; her resul ve nebi öncelikle veli, ikincil olarak nebi veya resuldür. Bir resul veya nebinin velayeti, risalet veya nübüvvetinden üstündür. Burada kastedilen üstünlük bir nebinin risalet ve velayeti arasındadır. Yoksa nübüvvet ve risaletin, bir başkasının velayetiyle mukayesesi söz konusu değildir. bkz.Ebu'l Ala Afifi, *age*, s.265.

²³¹Schimmel, *İslam*, s.203.

²³²Schimmel, *Tanrı*, s.245.

²³³Schimmel, *İslam*, s.203.

²³⁴Schimmel, *İslam*, s.205; Hasan Kamil Yılmaz, *Tasavvuf Meseleleri*, s.225; Mehmet Necmettin Bardakçı, *age*, s.155.

²³⁵Neml, 40.

²³⁶Ali İmran, 169.

²³⁷Meryem, 25.

mağarada 309 yıl uyumaları ve köpeğin onlarla konuşması,²³⁸ keramet nevinden harika hallerdendir.²³⁹

Velâyetnamelerin kerametlerle dolu olduğunu²⁴⁰ belirten Schimmel, bir mutasavvıfın keramet göstermesinin ne derece caiz olduğunun büyük sufilerce tartışıldığını, kâmil mutasavvıfların, kerametlere ilgi göstermeyi havasın kalplerini örten üç örtüden biri olarak gördüklerini, diğer iki örtünün taatte aşırı titizlik ve cennetle ödüllendirilme beklentisi olduğunu ifade etmektedir.²⁴¹

Müslümanlar, evliya kerametlerinin olabileceğinde icma etmişlerdir. Fakat sufi büyükleri, Allah'tan kuluna bir ibtila, sadakatini denediği bir imtihan olur korkusuyla keramete tevessül etmekten ve onunla gururlanmaktan sakınmışlardır.²⁴² Schimmel de büyük sufilerin kerametleri, Allah'ın mekri olarak gördüklerini belirtmektedir. Ona göre manevi yolda belirli bir seviyeye ulaşan bir mürid, elbette bazı olağanüstü işler gerçekleştirme gücü kazanacaktır ve bunlar muhtemelen onun manevi yolda daha ileri gitmesini engelleyecektir. Keramet göstermek ve kitlelerin ilgisini çekmek, manevi eğitimin zorlu yolunda ilerlemeye devam etmekten ve nefsin kurnazca hazırlanmış tuzaklarıyla mücadeleden çok daha kolaydır.²⁴³

Schimmel'e göre, veliler tarafından gösterilen pek çok keramet doğru ve gerçektir. Bu mutasavvıflar, âlemi misaldeki olayları olgular dünyasına indirme gücüne sahiptiler ve manevi saflıkları sayesinde manevi yoldaki zorlu yolculuklarında müridlerine yardım edebilmişlerdir. Ancak, Allah'ın verdiği kimi olağanüstü yetenekleri kirli ya da en azından daha değerli olan manevi amaçları doğrultusunda kullanmanın tehlikesi her zaman için vardır.²⁴⁴

Kur'an-ı Kerim ve hadislerde geçen, genel manada mü'min ve müttaki olan herkesi içine alan veli terimi, özel olarak Allah'ın dostluğunu, muhabbetini, kurbiyetini ve bağışlarını kazanmış, Allah'ın himayesi altında olan kişilerdir. Allah'ın bu kullarına bir mevhibesi olan kerameti hiçbir Müslüman inkâr etmemektedir. Ancak sonradan keramet velayetle özdeşleştirilmiş, aşırılıklara ve hatalara sebep olmuştur. Sufiler de

---

²³⁸ Kehf, 18.

²³⁹ Ebu'l Ala Afifi, *age*, ss.254; Hasan Kamil Yılmaz, *Tasavvuf Meseleleri*, ss.226–227; Mehmet Necmettin Bardakçı, *age*, s.156; Es'ad Sahmerani, *Tasavvuf Menşei ve İstılahları*, çev. Muharrem Tan, iz yay, İstanbul 2000, ss.124–125.

²⁴⁰ Schimmel, *İslam*, s.205.

²⁴¹ Schimmel, *İslam*, s.211.

²⁴² Ebu'l Ala Afifi, *age*, s.255.

²⁴³ Schimmel, *İslam*, s.211.

²⁴⁴ Schimmel, *İslam*, s.212.

müridlerinin terbiye ve eğitimlerinde velayetlerin şartlarından olmadığı halde kerametlere itibar eder olmuşlardır. Bunun akabinde kerametler sufilerin tenkit süzgecinden uzak bir şekilde halk arasında yayılmıştır. Bunları istismar edenler genellikle cahil müridler olmuştur.²⁴⁵ Schimmel de yanlış uygulandığında kimi kuramların günlük hayatta veliliğin bozulmasına yol açabileceğini belirtmektedir. Ona göre, İslam'ın temel öğretisiyle hemen hemen hiç bağdaşmayan veli tapımlarının karanlık yönleri yüzünden, yalnızca halk dindarlığının alt seviyelerindeki bu olumsuzlukları gören modernist Müslümanlar arasında tasavvuf gözden düşmüştür.²⁴⁶

11- Sufilerin Şeytana Bakışı

Schimmel'in ifadesiyle İslam'da tasavvufi psikolojinin en ilginç yanlarından biri, sufilerin kötülük gücü şeytanın üstesinden gelme biçimidir. Kur'an'ın ifadesiyle hem ateşten yaratılmış bir cin hem de kovulmuş bir melek olan şeytan, Kur'an'da yaratılışın anlatıldığı bölümde büyük bir rol oynar. “Şeytan âdemoğullarının damarlarında dolaşır” hadisini zikreden Schimmel, şeytanın nefisle eşit sayılabileceğini söylemektedir. Ona göre, hiçbir zaman İslam tarihinde şeytana insan üzerinde mutlak bir güç tanınmamıştır. Âdeme yaptığı gibi insanları ayartsa da, insan şeytanın kurnazlıklarına karşı koyma gücüne sahiptir. Ona göre iblis hiçbir zaman sadece kötü olmamıştır; şeytan her zaman için Allah'ın yarattığı bir mahlûktur, dolayısıyla o'nun denetiminde olan gerekli bir araçtır.²⁴⁷

Schimmel'in ifade ettiğine göre kimi tasavvufi çevrelerde şeytana eski itibarını yeniden kazandırma girişimleri bulunmaktadır. Bunların başında Hallac-ı Mansur gelmektedir. Hallac dünyada yalnızca iki gerçek muvahhit tanır: Hz. Muhammed ve iblis. Hz. Muhammed ilahi lutfun hazinedarıyken, iblis ilahî gazabın hazinedarı olmuştur. Hallac'ın kuramında şeytan Allah'tan daha muvahhittir. Çünkü Allah'ın ezeli ve ebedi iradesi O'ndan başka hiçbir şeye tapılmamasıdır ve şeytan Allah'ın açık buyruğuna karşın, yaratılan bir varlığa secde etmeyi reddeder. Hallac, Onun çılgınlığını ünlü bir rubaide dile getirir: “ Benim başkaldırım Seni kutsi ilan etmek içindir”. Schimmel, şeytanın bu trajik halinin şairlere, içinde bulunduğu kötü duruma karşı duydukları üzüntüyü ifade etmeleri için esin verdiğini; çünkü onun bu durumunun bir

²⁴⁵ Mehmet Necmettin Bardakçı, *age*, ss.155–159.

²⁴⁶ Schimmel, *İslam*, s.203.

²⁴⁷ Schimmel, *İslam*, ss.193–194.

anlamda, insanın bu dünyada katlanacağı zorlukların habercisi olduğunu belirtmektedir.²⁴⁸

Senai'den aşağıdaki şiiri nakleden Schimmel, bu şiirin şeytanın halini yansıtan muazzam bir şiir olduğunu belirtmektedir:

“Yoluma tuzak kurdu
Âdem tuzağın yemişti.
Bana lanet damgasını basmak istedi
Yaptı, istediğini, topraktan Âdem bahaneydi.”²⁴⁹

Schimmel, şeytanın, bir mahlûkun Allah tarafından lanetleneceğini Levh-i Mahfuzda okuduğunu; ancak binlerce itaat hazinesine sahipken, bu mahlûkun kendisi olabileceğini tahmin etmediğini iddia etmektedir.²⁵⁰

Schimmel, Senai'den önce şeytana itibarını kazandırma çabası içinde olan mutasavvıflardan bahsetmektedir. Onlardan biri Ahmed Gazzali'dir (ölm:1126). Gazzali'nin, “Tevhidi şeytandan öğrenmeyen kâfirdir” demesi Sünnileri çileden çıkardıysa da; sonraki dönem sufilerinin yazdıklarının çoğunda yankı bulmuştur. Onun bahsettiği bir diğer sufi de Feridüd-din Attar'dır. Attar, Hallac'ı kendine örnek olarak şeytanı gerçek bir muvahhid olarak görür. Attar'ın “ Senin tarafından lanetlenmek, yüzümü Sen'den başka bir yere çevirmekten bin kez daha iyidir benim için” sözünü nakleden Schimmel, şeytanın burada kusursuz âşık örneği olduğunu, maşukun her dileğini yerine getiren ve maşukun istediği ebedi ayrılığı, özlemine duyduğu vuslata tercih eden biri olarak görüldüğünü belirtmektedir.²⁵¹

Schimmel'e göre bazı mutasavvıflar, iblisin Âdem'e secde etmemesinde sadece bir itaatsizlik değil aynı zamanda sevginin eksikliğinden kaynaklanan bir eylem görmüşlerdir.²⁵² Rumî'nin defalarca tekrarladığı gibi iblis tek gözlüydü. Âdem'in yalnızca topraktan yapılmış biçimini görmüş o yüzden “Ben ondan daha hayırlıyım” demiş ve ateşin topraktan daha üstün olduğunu iddia edip kibirlenmişti. Ancak Allah'ın insana kendi nefesinden üflediği ve onu kendi suretinde yarattığı kesin gerçeğini gözden kaçırmıştır.²⁵³

---

²⁴⁸ Schimmel, *İslam*, s.194.

²⁴⁹ Schimmel, *İslam*, ss.194–195.

²⁵⁰ Schimmel, *İslam*, s.195.

²⁵¹ Schimmel, *İslam*, s.195, *Tanrı*, s.294.

²⁵² Schimmel, *İslam*, s.195.

²⁵³ Schimmel, *İslam*, s.196, *Tanrı*, s.231.

Schimmel'e göre, İkbâl'in iblise yaklaşımının, büyük bir olasılıkla Hz.Peygamber'e kendi şeytanı yani nefsi sorulduğunda verdiği 'elsem şeytanı', "Şeytanım Müslüman oldu" biçimindeki ünlü hadisinden ilham almıştır. İkbâl'in şeytan betimlemesi bir hayli alışılmışın dışındadır. Onu bir âşık, bir entelektüel ve bir muvahhid olarak gördüğü kadar, insanı kâmil tarafından yenilgiye uğratılmaya ve selamete ermek için mahvedilmeye özlem duyan kötülüğün ruhu olarak da görür.²⁵⁴

12- Tasavvufta Kadının Yeri

Schimmel tasavvufta kadının konumundan bahsetmeden önce Hz. Peygamber döneminden tasavvufun doğuşuna kadar olan süre içerisinde kadının geçtiği merhalelere değinmektedir. Kur'an'ın birçok yerde, mü'min ve müslüman erkeklerle birlikte bir nefeste, onlarla aynı dini mükellefiyetleri paylaşan "mü'mine ve müslime"lerden de bahsetmesine değinen Schimmel,²⁵⁵ aynı dinsel emirlerin, hem erkekler hem de kadınlar için geçerli olduğunu, bu ayetleri okuduğunda, kadınların ruhu olmadığına ilişkin garip düşüncenin İslam'a göre bir anda geçersiz kaldığını,²⁵⁶ hatta Türkiye'de veya Pakistan'da kadınların, namaz ve oruçla erkeklerden daha fazla ilgilendiğini belirtmektedir.²⁵⁷

Schimmel'in de belirttiği gibi kadının mevkii Kur'an'da cahiliye dönemindekine nazaran belirgin bir şekilde düzeltilmiştir. Kadın mirastan belli bir pay alır, bu pay erkeğin payından azdır; çünkü kadının geçiminin, nafakasını ödemekle sorumlu olan kocası tarafından karşılanacağı varsayılmıştır.²⁵⁸ Kadın evlilik evine getirdiği veya evlilik esnasında kazandığı servetini kendi mülkiyetinde tutup tasarruf edebilir ve terekeyi de tevarüs edebilirdi ki, bu daha evvelden mümkün değildi. Schimmel'e göre dört kadınla izdivaç imkânını veren ruhsat daha sonraları dört huya veya dört meşrebe tanınan bir taviz kabilinden yorumlanmıştır; ancak taaddüd-i zevcat zannedildiği kadar yaygınlık kazanmamıştır. Kur'an'ın aynı yerde, kadınlara muamelede adaletin esas alınmasına dair emri, birçok modernisti, tek eşliliği ideal durum olarak va'z etmeye

²⁵⁴ Schimmel, *İslam*, s.196, *Tanrı*, s.294.

²⁵⁵ Schimmel, *Ruhum Bir Kadındır*, çev. Ömer Enis Akbulut, iz yay, İstanbul 2004, s.55; *İslam*, s.417.

²⁵⁶ Schimmel, *Tanrı*, s.253.

²⁵⁷ Schimmel, *İslam*, s.417.

²⁵⁸ Schimmel, *Tanrı*, s.253.

sevketmiştir; zira zevcelerden her birine maddi eşyadan aynı pay düşse dahi, zevc her bir zevceye karşı aynı duyguları besleyemez.²⁵⁹

Schimmel, Hz. Peygamber'in "Sizin dünyanızda bana kadınlar, güzel koku ve benim gözümün nuru namaz sevdirdi." hadisini zikrederek nasıl olur da İslam'ın kadın düşmanı bir din olarak kabul edilebileceğini sormaktadır. Ona göre, Hz. Peygamber'in ilk eşi Hatice'nin rolü abartılamayacak kadar önemlidir. Hatice kendisinden bir hayli genç olan Hz. Muhammed'e izdivaç teklif edip O'na çocuklar hediye etmiş, ticaretle uğraşmış, ilk vahiyden sonra Hz. Peygamber'i teselli etmiştir. Hatice bu yüzden hakkıyla "mü'minlerin anası" ve "hayrün nisa" yani kadınların en hayırlısı lakapları ile müşerref kılınmıştır.²⁶⁰

Schimmel, Hz. Peygamberin, Hatice'yle 25 sene süren evliliği süresince başka bir kadınla evlenmediğini; ancak Hatice'nin vefatından sonra bir dizi kadınla evlendiğini, Hz. Peygamber'in bu hanımlarına da "mü'minlerin anası" lakabının uygun görüldüğünü belirtmektedir.²⁶¹

İlk dönemlerde kadınların çok faal olduğuna dikkat çeken Schimmel, Hz. Peygamberin özel hayatında çok şey borçlu olduğumuz Aişe'nin, Peygamber ashabı ile geleneğin meselelerini tartıştığını, celmel vakasında Ali b. Talib ve askerlerine karşı bizzat kendisinin muharebe meydanına çıktığını belirtmektedir. Sünni gelenek Aişe'nin faaliyetlerinden gurur duyarken²⁶², Şii gelenek Ayşe'den nefret eder.²⁶³

Schimmel, Hz. Peygamber'in dört kızının olduğunu ve artık kız sahibi olmanın, kızların gereksiz addedildiği ve canlı canlı gömüldüğü İslam öncesi Arabistan'ında olduğu gibi, bir mahsur kabul edilmediğini belirtmektedir. Kız çocuklarına atfedilen bu yeni itibar ve kıymetle, künye yani "şeref-isim" mahiyetinde kullanılan Ebu Talha yani Talha'nın babası gibi buna benzer tesmiyelerin yanı sıra, bir de Ebu Leyla, Ebu Reyhana, yani "Leyla'nın babası", "Reyhana'nın babası" gibi tesmiyeler de kullanılmaya başlandı.²⁶⁴

---

²⁵⁹ Schimmel, *Ruhum*, ss.55–56, *Tanrı*, s.253.

²⁶⁰ Schimmel, *Ruhum*, s.29, *Tanrı*, s.254.

²⁶¹ Schimmel, *Ruhum*, s.30.

²⁶² Schimmel, *Ruhum*, s.30.

²⁶³ Schimmel, *Ruhum*, s.31, *Tanrı*, s.254.

²⁶⁴ Schimmel, *Ruhum*, s.31.

Schimmel'e göre, Hz. Peygamber döneminden sonra, kadının mevkii birçok bakımdan gerilemiş olabilir; ancak tasavvufta kadına çok mühim bir rol biçilmiştir.²⁶⁵ İlk gerçek velinin bir kadın oluşu-büyük âşık Rabiâtül Adeviye- en parlak sözlerle övgüye değer, ideal dindar kadın imgesini biçimlendirmeye yardım etmiştir.²⁶⁶ Kasvetli zühd ve takva hayatının hakikî aşk müziğine tahavvül edilmesi Ona izafe edilir.²⁶⁷ Erdemli bir kadına "ikinci Rabia" demek, Müslümanlar arasında eskiden olduğu gibi bugün de yaygındır.²⁶⁸

Schimmel, bir elinde bir kova su, diğer elinde bir meşale ile Basra sokaklarında koşuşturan ehli takva zahidenin hikâyesini herkesin bildiğini, iyi niyeti Rabia'ya sorulduğunda, şu cevabı verdiğini belirtmektedir: "Cehenneme su dökmek ve cenneti de ateşe vermek istiyorum, ta ki bu iki perde berhava olsun ve insanlar Allah'a cehennem korkusu veya cennet umudu ile değil, O'na, yalnız O'nun ezeli cemali uğruna ibadet etsinler."²⁶⁹

Schimmel, Rabia'ya atfedilen sayısız nimetlerden bir kaçına değinmektedir: Parmak uçları geceleri bir kandil gibi ışık vermekteydi, hacca gittiğinde Kâbe ona doğru yürümüştü. İzdivaç gibi, dünyevi her türlü bağı reddetmiş ve seccadesi üzerinde havada yüzmüştür.²⁷⁰

Schimmel'e göre, Rabia tasavvufun başlangıç dönemindeki katı zühd hayatına aşk kavramını sokmuş olsa da o sadece bir istisna değildir.²⁷¹ İlk dönemde, Hz. Peygamber'in bir akrabası olan Ümmü Haram, Müslümanların Kıbrıs'a karşı düzenledikleri ilk gazaya aşk ve coşku ile iştirak edip orada, cihat yolunda "şehid" edilmiştir.²⁷²

Schimmel, sufiliğin her el kitabında, günlerini ağlamak ve oruç, gecelerini ise ibadet ile geçiren ehli takva kadınların, az veya çok teferruatlı isim listesinin yer aldığını belirtmektedir.²⁷³ "Rabia the Mystik and her fellow saints in İslam" adlı klasik eserinde Margareth Smith'in erken devrin bir dizi mühim şahsiyetlerini tanıttığından bahseden Schimmel, bunların arasında Rabia'nın refakatçisi vecdü istiğrak halinde vefat eden

---

²⁶⁵ Schimmel, *Ruhum*, s.37.

²⁶⁶ Schimmel, *İslam*, s.413.

²⁶⁷ Schimmel, *Ruhum*, s.37

²⁶⁸ Schimmel, *İslam*, s.413.

²⁶⁹ Schimmel, *Ruhum*, ss.37-38.

²⁷⁰ Schimmel, *Ruhum*, s.38.

²⁷¹ Schimmel, *İslam*, s.413.

²⁷² Schimmel, *Ruhum*, s.40.

²⁷³ Schimmel, *Ruhum*, s.40.

Meryem el Basraviyye, âma olana kadar ağlayan Bahriye el-mevsiliye gibi birçok kadın sufının olduğunu belirtmektedir.²⁷⁴

Schimmel, sufi kadınların Rabia gibi bekâr kalmadıklarını, evli sufi kadınların da olduğunu söylemektedir. Bunlar arasında önemli bir yere sahip olan ve Rabia'dan yarım asır daha genç Nişaburlu Fatıma (ö.854), meşhur zahid Ahmed Hidruya (ö. 852) ile evlidir. Fatıma'nın çoğu kez kocasını sufilerin tarikinde irşad ettiği söylenir. Schimmel, Fatıma'nın devrinin en büyük sufi önderleri ile temas içinde olduğunu, Mısırlı mürşid Zünnun (ö.859) ile muhasebe ettiğini anlatmaktadır. Mürşid kendisine Fatıma'dan gelen bir himmeti, bir kadından geliyor gerekçesiyle reddedince, Fatıma'nın tekdirine muhatab kalmıştı."Nasıl olurdu da mürşid tali sebeblere takılabilir ve himmetin asli sahibini, yani Allah'ı görmezlikten gelebilirdi?"²⁷⁵

Kadınların ilk zamanlarda sadece büyük sufi mürşidlerinin salikleri olmakla kalmadıklarını, tilavet ve zikir meclislerine de iştirak ettiklerini, Sufi el-Kattaninin kızının ehl-i hal Sumnun'nun vaazi esnasında, üç erkekle birlikte vecdü istiğrak içinde vefat ettiğini belirten Schimmel, bu hadiseden, kadınların bu gibi meclislere iştiraklerinin tabii olduğunun anlaşıldığını söylemektedir.²⁷⁶

Schimmel, akraba olmayan bir kadının tenine temasın men edildiği veya bazı mezheplerde tathir amacıyla abdest alınması gerektiği için mürşidin bir kadının biatını nasıl alacağı konusunun uzun süre tartışıldığını bu yüzden farklı metodların geliştirildiğini belirtmektedir. Bazen musahafa, su dolu bir leğende oluyordu, bazen de kadın, mürşidin cübbesini, ona ait bir bez parçasını veya mürşid tarafından uzatılan bir değneği tutarak biat merasimi gerçekleştiriyordu.²⁷⁷

Schimmel'e göre, İbnü'l Arabî'nin kadınlara tavrı çok ilgi çekicidir. İbnü'l Arabî'nin, kendisini iki yıl boyunca eğitmiş, manevi bir önder olan Fatıma binti el Müsenna'ya duyduğu hürmet, kadın velilere karşı beslediği özel temayülünü hazırlamış gibidir. İbnü'l Arabî'nin ilham verici genç bir İranlı kadının büyüüne kapılarak aşk şiirleri yazması²⁷⁸, onun ilahi olanı, kadın güzelliği aracılığıyla kavramasına ve kadını Allah'ın rahmet ve yaratıcılığının gerçek tecellisi olarak görmesine zemin hazırlamış

²⁷⁴ Schimmel, *Ruhum*, ss.40–41, *İslam*, s.413.

²⁷⁵ Schimmel, *Ruhum*, s.42, *İslam*, s.414.

²⁷⁶ Schimmel, *Ruhum*, s.44, *İslam*, s.414.

²⁷⁷ Schimmel, *Ruhum*, ss.44–45.

²⁷⁸ Schimmel, *Ruhum*, s.48, *İslam*, s.418.

olabilir.²⁷⁹İbnü'l Arabî, evliya hiyerarşisindeki abdalın, kırklar veya yediler arasında kadınların da bulunma imkânı olabileceğini söylemiştir.²⁸⁰Hayatının sonuna kadar İbn'ül Arabî irşad meclislerine kadınları iştirak ettirmiş ve derslerini kadınların dinlemesine müsaade etmiştir.²⁸¹

Schimmel'e göre, tasavvuf, kadınlara dinsel ve toplumsal hayata etkin bir şekilde katılma konusunda, katı ehl-i sünnet anlayıştan daha fazla imkân sağlar. Ortaçağ vakayinamelerinde, kadınların tarikatın etkinliklerine veya genel olarak dini hayata katılmak üzere bir araya geldikleri tekkelerden söz edilir. Onun belirttiğine Memlukler zamanında Mısır'da bu tekkelerin cemaatin ayinlerini yöneten ve namaz kıldırın şeyheleri vardı. Bu tekkelerin biri, boşanmış kadınların barınağıydı, yeniden evlenme fırsatı buluncaya kadar burada kalabiliyorlardı.²⁸²

Schimmel, günümüzde sufi öğretisinin büyük ölçüde kadınlar tarafından sürdürülmesinin dikkate değer olduğunu, manevi yola yönelik ilginin, dinin geleneksel biçimlerinin sağladığı dinsel duyguların daha romantik ya da şiirsel dışavurumlarını bulmayı umud eden kadınlara çekici geldiğini belirtmektedir.²⁸³

Schimmel'e göre müzekkerlik esasının pratik hayatta baskın çıkması her din ve kültürün bilinen bir gerçeğidir. Kur'an'dan katiyyen istidlal edilemeyecek anane ve kanaatler giderek katılaşıp farz gibi algılandığı, Kur'an'ın açık kaideleri, hep daha da sınırlı tefsir edildiği için, İslamiyet'de kadınlara çok ızdırap çekildiği inkâr edilebilir değildir. Ona göre bugün "İslamî" diye takdim edilenlerden birçoğu, bu hergün daha da katılaştık tabakalara aittir. Schimmel "hürriyet" mefhumunun liberal, ama çok defa da "pervasız" yorumlarından kaynaklanan tasavvurların bütün dünyada cari idealler kabul etmekten ve bizim hoşumuza gitmeyen anane ve temayülleri modası geçmiş diye tezlil etmekten hatta lanetlenmekten sakınmamız gerektiğini belirtmektedir.

Schimmel dinler tarihi üzerinde çalışın âlimler için önemli noktalara değinmektedir. Ona göre idealler ideal ile realite realite ile kıyaslanmalıdır. Bu sebeple, İslamî literatürde geçin kadın portlerinin itinali bir tetkiki ideallerin bilinmesine daha da yardımcı olacaktır. Arap, Acem, Türk ve hepsinden evvel Hind Müslüman halklarının (Urdu, Sind, Pencap vb.) klasik eserlerini perdelenmemiş bir göz ile okuyan herkes,

²⁷⁹ Schimmel, *İslam*, s.418.

²⁸⁰ Schimmel, *Ruhum*, s.49, *İslam*, s.419.

²⁸¹ Schimmel, *Ruhum*, s.49.

²⁸² Schimmel, *Ruhum*, ss.50-51, *İslam*, s.420, *Tanrı*, ss.255-256.

²⁸³ Schimmel, *İslam*, s.428.

alışageldiğinden çok daha farklı bir manzara ile karşılaşacaktır. Schimmel belki bu tarz bir idrakin peşin hükümlerimizden bazılarına çeki düzen vermeye yarayabileceğini belirtmektedir. Ona göre hayatın manevi sahasında, erkek ile kadın arasında bir tefrik bulunmamalı, tıpkı Cami'nin o büyük Rabia hakkında söylediği gibi:

“Her kadın olsa, bizim zikrettiğimiz o kadın gibi,
Kadınlar erkeklere pekâlâ tercih edilirdi.
Müennes cinsinden güneşe dokunmaz bir zarar,
Müzekker de arttırmaz kamerin şanını, bir o kadar.”²⁸⁴

---

²⁸⁴ Schimmel, *Ruhum*, ss.179–180.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SCHIMMEL'İN BAZI MUTASAVVIFLAR HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

İslam kültürünü ve tasavvufunu anlayabilmemiz için, bu kültürün oluşmasında ve günümüze kadar gelmesinde etkili olan önemli şahsiyetleri tanımamız gerekir. Bu bölümde bazı önemli tasavvufi şahsiyetlerin hayatı ve eserleri hakkında kısaca bilgi verilip, Schimmel'in onlar hakkındaki görüşlerine yer verilecektir.

1- Hallac-ı Mansur

Ebu Abdullah el-Hüseyin b.Mansur el-Hallac H.244/858'de İran'ın Beyza şehrinde doğdu. Babası yün ve pamuk atıcısı hallac idi. Kendisi de bu mesleği icra ettiği için Hallac lakabıyla anılmıştır. Bir rivayete göre, insanların gönüllerindeki sırları pamuk gibi atıp altüst ettiğinden "Hallac-ı Esrar" ünvanını almıştır. Diğer bir rivayete göre ise bir hallacın dükkânında iken sahibini bir yere göndermiş, dükkânına dönen bu kişi, bütün pamukların atıldığını görerek bunu onun kerameti olarak kabul etmiş ve daha sonra Hallac diye anılmıştır.²⁸⁵

Çok genç yaşlarda Vasıt'a giden Hallac, orada hıfzını tamamladı. Ardından Tüster'e geçerek Sehl et-Tüsterî'nin öğrencisi oldu. Yirmi yaşında Basra'ya geldi. Buradan Bağdat'a giderek Cüneyd-i Bağdadî, Amr b.Osman el-Mekkî, Ebü'l Hüseyin en Nuri gibi Bağdat'ın tanınmış sufilerinin sohbetlerine katıldı. Amr b.Osman el-Mekkî'den hırka giydi.²⁸⁶ Basra'da Ya'kub Akta adlı bir sufinin kızı ile evlendi.²⁸⁷

²⁸⁵ Süleyman Uludağ, "Hallac-ı Mansur", *DİA*, c.XV, s.377; Hayrani Altuntaş, *age*, s.73.

²⁸⁶ Süleyman Uludağ, "Hallac-ı Mansur", s.377; Hayrani Altuntaş, *age*, s.73.

²⁸⁷ Süleyman Uludağ, "Hallac-ı Mansur", s.377.

H.282’de ilk haccını yapan Hallac,²⁸⁸ dönüşte Cüneyd’in sohbetlerine devam etti. Cüneyd’e bazı sorular soran Hallac istediği cevapları alamadı. Hallac’ın maksatlı sorular sorduğuna ve bu konuda samimi olmadığına kanaat getiren Cüneyd onun sohbetlerine katılmasından rahatsız oldu ve onu meclisinden uzaklaştırdı.²⁸⁹ Bu olaydan sonra Hallac Tüster’e dönüp orda bir süre kaldı. Daha sonra beş yıl sürecek bir yolculuğa çıkmak üzere Tüster’den ayrıldı. Horasan, Maveraünnehir, Sicistan ve Kirman bölgelerini dolaştı. Müridleri ile birlikte ikinci defa hacca giden Hallac dönüşte Bağdat’a geldi. Daha sonra deniz yoluyla Hindistan’a gitti. Gezdiği yerlerdeki halkın Müslüman olmasında etkili oldu.²⁹⁰

Halk ve ulema arasında Hallac’ın davranışları ve sözleri tepki toplamaya başladı. İbn Davud ez-Zahirî öncülüğünde bir grup âlim Hallac’ın aleyhinde bir faaliyet başlattı.²⁹¹ Bazıları onun sihirbaz, şarlatan veya deli olduğunu ileri sürerken, bazıları da keramet sahibi bir veli olduğunu söylüyordu.²⁹² Aleyhindeki faaliyetlerin artması üzerine Hallac Ahvaz’a kaçtı. H.301’de Ahvaz’da yakalanarak Bağdat’a getirildi ve 8 yıl hapse mahkûm edildi.²⁹³ Fakat aleyhindeki faaliyetler giderek artıyordu. Vezir Hamid b. Abbas idam edilmesi için elinden geleni yapıp onu idam isteğiyle hâkimler heyetinin önüne çıkardı. Hâkimler delillerin yetersiz olduğunu söylemelerine rağmen vezir Hamid oldubittiye getirip idam kararını hâkimlere ve şahitlere imzalattı. Karar Halife Muktedir Billâh tarafından tasdik edilince Hallac, 24 Zilkade 309(26 Mart 922) tarihinde Bağdat’ta önce kırbaçlandı, burnu, kolları ve ayakları kesildikten sonra idam edildi. Başı kesilerek Dicle üzerindeki köprüye dikildi, gövdesi yakılıp külleri nehrin sularına savruldu.²⁹⁴

Hallac-ı Mansur’un öldürülme sebebi hakkında Abbasilere karşı ayaklanmış olan Karmatîlerle gizlice mektuplaştığı, “enelhak” sözüyle ulûhiyet iddiasında bulunduğu, haccın farzîyetini inkâr edip yeni bir hac anlayışı ortaya koyduğu şeklinde çeşitli iddialar ileri sürülmüştür. Ancak idamının asıl sebebi siyasidir. Çünkü III. yüzyılda yaşamış olan ve Hallac’inkine benzer şathiye türü sözleriyle tanınan Bayezid

²⁸⁸ Süleyman Uludağ, “Hallac-ı Mansur”, s.377; Hayrani Altıntaş, *age*, s.74.

²⁸⁹ Süleyman Uludağ, “Hallac-ı Mansur”, s.377.

²⁹⁰ Süleyman Uludağ, “Hallac-ı Mansur”, s.377; Hayrani Altıntaş, *age*, s.74.

²⁹¹ Süleyman Uludağ, “Hallac-ı Mansur”, s.378; Hayrani Altıntaş, *age*, s.76.

²⁹² Süleyman Uludağ, “Hallac-ı Mansur”, s.378.

²⁹³ Hayrani Altıntaş, *age*, ss.76–77.

²⁹⁴ Süleyman Uludağ, “Hallac-ı Mansur”, s.378; Hayrani Altıntaş, *age*, ss.77–80.

Bistamî gibi sufilere dokunulmamış olması bunu göstermektedir.²⁹⁵ Hallac hakkında ileri sürülen iddiaların en yaygını, en etkili ve en sürekli olanı, onun tevhid ve fena görüşünü ifade eden “enelhak” sözü ile hulul ve ittihadı çağrıştıran ifadeleridir. Hallac’ın kâfir ve zındık olduğunu iddia edenler “enelhak” sözüyle Tanrılık iddiasında bulunduğunu ileri sürmüşler, onu büyük bir veli olarak tanımlayanlar ise, bu sözü diğer sufilerin sathiyeleri gibi görüp çeşitli şekillerde yorumlamışlardır.²⁹⁶

Eserleri

Kitabu’t Tavasın²⁹⁷

Divan

Ahbarü’l Hallac

Hallac’ın hayatı ve eserleri hakkında bilgi veren²⁹⁸ Schimmel, Hallac’ın yazgısının Arap kaynaklarında adına ilk rastlandığı tarihten itibaren Avrupalı bilginleri de etkilediğini belirtmektedir. Schimmel’in ifadesine göre bazı bilginler onu panteist biri olarak görmüş, bazıları onu küfürle suçlamış, bazıları da onun gizli bir hıristiyan olduğunu iddia etmiştir.²⁹⁹

Louis Massignon’un bütün ömrünü alan yapıtına³⁰⁰ değinen Schimmel, bu eser sayesinde, Hallac’ın içinde bulunduğu ortamın ve etkilerin araştırıldığını; böylece hayatı ve öğretilerinin Batı’da daha iyi tanındığını ve anlaşıldığını belirtmektedir.

Schimmel, Hallac’ı gerçek bir İslam şehidi olarak görmektedir; çünkü Hallac, İslam’daki kişisel dindarlığın en derin olanaklarının örneği olmuş, mükemmel aşkın sonuçlarını ve ilahi maşukun birliğine boyun eğişin anlamını göstermiştir. Herhangi bir kutsallık kazancını değil, bu sırrı vaz etmeyi, o sır içinde yaşamayı ve uğruna ölmeyi amaç edinmiştir.³⁰¹

Hallac’ın *Kitabu’t- Tavasın* adlı eserinden bahseden Schimmel, Hallac’ın imanlı bir Müslüman olup olmadığı konusunda herhangi bir kuşkusu olan varsa *Kitabu’t-*

²⁹⁵ Süleyman Uludağ, “Hallac-ı Mansur”, s.378.

²⁹⁶ Süleyman Uludağ, “Hallac-ı Mansur”, s.379.

²⁹⁷ Bu eserin Türkçe çevirileri için bkz. Yaşar Nuri Öztürk, *Aşk ve Hak Şehid’i Hallac’ı Mansur ve eseri*, Yeni Boyut yay. İstanbul, 1996; *Hallac’ı Mansur*, Tavasın, çev. Yaşar Güneç, Yaba yay, 2001.

²⁹⁸ Schimmel, *İslam*, ss.77–81.

²⁹⁹ Schimmel, *İslam*, s.75.

³⁰⁰ Louis Massignon, *La passion d’Al-Hosayn ibn Mansour Al-Hallaj, Martyr mystique de l’Islam exécuté à Bagdad le 25 Mars 922*, 2 cilt (Paris, 1922).

³⁰¹ Schimmel, *İslam*, s.76.

Tavasın'in "Siracü Tasin" bölümündeki Hz. Muhammed tasvirini okumasının yeterli olacağını belirtmektedir.³⁰²

Schimmel'e göre "enelhak" sözü, birçok mistiğin Hallac'ı panteist olarak görmelerine neden olmuştur. Ancak Hallac'ın kuramı yaratılmış şeylerin ötesinde, Tanrı'nın mutlak aşkınlığını, O'nu sonsuza kadar hades'ten, yani zamanın içinden yaratılandan ayıran 'kıdem'i, yani ezeliyeti korumuştur. Hallac'a göre, Allah'ın tabiatı insanın tabiatını içerir. Hallac'ın Hıristiyanlığın hulul doğmasından etkilendiği varsayımına değinen Schimmel, onun kuramlarının bu ya da şu etkiye indirgenemeyecek kadar karmaşık olduğunu belirtmektedir.³⁰³

Hallac'ın İslam dünyasındaki etkilerinden³⁰⁴ bahseden Schimmel, onu, tasavvufun ilk döneminin doruk noktası olarak görmektedir.³⁰⁵

2- Gazzali

Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzali 450(1058) yılında İran'ın Horasan bölgesinde, yetiştirdiği âlimler ve devlet admalarıyla tanınan Tus'ta (bugünkü Meşhed) dünyaya geldi. Hüccetülislam, Zeynüddin gibi lakaplarla anılır. Künyesi Ebu Hamid olmakla birlikte onun Hamid adında bir oğlunun olup olmadığı bilinmemekte, eğer varsa küçük yaşta ölmüş olabileceği düşünülmektedir.³⁰⁶

Fars asıllı olduğu sanılan Gazzali'nin ailesi hakkındaki bilgiler son derece azdır. Sufi kimliğiyle büyük ün kazanmış Ahmed Gazzali adlı kendisinden küçük erkek kardeşi, birkaç da kız kardeşi vardır.³⁰⁷

İleri düzeydeki ilköğrenime, 465'te (1073) Ahmed b. Muhammed er-Razkani (Razekani) adlı âlimden fıkıh dersleri alarak Tus'ta başlayan Gazzali daha sonra Cürcan'a giderek burada İsmailî denilen bir zatın öğrencisi oldu. 473'te (1080) Nişabur'a giderek Nizamiye medresesine girdi ve dönemin en tanınmış kelim âlimi olan İmam'ül Haremeyn el-Cüveyni'nin öğrencisi olma şansını elde etti.³⁰⁸

---

³⁰² Schimmel, *İslam*, ss.81–82.

³⁰³ Schimmel, *İslam*, s.84.

³⁰⁴ Schimmel, *İslam*, ss.85–88.

³⁰⁵ Schimmel, *İslam*, s.88.

³⁰⁶ Mustafa Çağrıncı, "Gazzali", *DİA*, c.XIII, s.489.

³⁰⁷ Mustafa Çağrıncı, "Gazzali", ss.489–490.

³⁰⁸ Mustafa Çağrıncı, "Gazzali", s.490.

484'te Bağdat Nizamiye medresesi müderrisliğine tayin edilen Gazzali'nin, müderrislik dönemi burada dört yıl sürdü. Bu dönem Gazzali'nin kitap te'lifi bakımından en verimli dönemidir. Burada aynı zamanda Kelam, felsefe, Batınlık ve tasavvuf hakkında incelemelerde bulundu. Bu incelemelerinin sonunda şüpheye ve fikri bunalımlara düştü. Psikolojisi giderek bozulan Gazzali Bağdat'tan ayrılmaya karar verdi. Bağdattan Şam'a geçen Gazzali orada iki yıla yakın kaldı. Orada bir süre inziva hayatı yaşadıktan sonra hac farizasını yerine getirmek için Hicaz'a gitti. Daha sonra vatan hasreti ve çocuklarının daveti onu memleketine çekti.³⁰⁹ Gazzali inziva döneminde baş eseri olan *İhyâ'ü Ulûmî'd Dîn* ile birlikte birçok eser yazmıştır.³¹⁰

Zilkade 499'da (Temmuz 1106) Nişabur'a dönen Gazzali buradaki Nizamiye Medresesinde tekrar öğretim görevine başladı. Burada üç yıl süren resmi görevini bir defa daha bırakıp Tûs'a döndü.(503/1109) Tûs'a döndükten sonra evinin yanına fukaha için bir medrese, sûfiye için de bir hankah yaptırdı. Burada ömrünün son demlerini ders okutmak, gönül ehlinin sohbetlerine katılma ve eser yazmakla geçirdi. 14 Cemaziyelahir 505 (18 Aralık 1111) tarihinde vefat etti. Tûs'ta ünlü şair Firdevsi'nin mezarının yakınına defnedildi.³¹¹

Gazzali, İslam düşünürleri arasında en çok eser veren müelliflerden biridir. Gazzali'nin hayatında birbirinden farklı bazı dönemlerin yer aldığı ve bu farklılığın eserlerini de etkilediği bilinmektedir.³¹²

Gazzali'nin hayatı hakkında kısa bir bilgi³¹³ veren Schimmel, meslektaşları arasında Gazzali kadar üretkeninin olmadığını, çeşitli bilim dalları ile ilgili eserler yazmışsa da, daha çok kelam ve kelamın felsefeyle karşılaştırılması üzerine yazdığını belirtmektedir. Ona göre Gazzali'nin ihdasından (manevi dönüşüm) sonra yazdığı manevi otobiyografi *el- Munkız Min ed-Dalal'in* elimizde olması büyük bir şanstır. Müslümanlığın zihni yapıtını tüm yönleriyle bilen ve Sünni İslam'ın sayısız savunmasını felsefi ve mantıksal hünerleriyle gerçekleştirmiş bulunan Gazzali'nin

³⁰⁹ Mustafa Çağrı, "Gazzali", ss.491-492.

³¹⁰ Mustafa Çağrı, "Gazzali", s.493.

³¹¹ Mustafa Çağrı, "Gazzali", ss.493-494.

³¹² H. Bekir Karlığa, "Gazzali", *DİA*, c.XIII, s.518, Gazzali ile ilgili kapsamlı bilgi için bkz. "Gazzali", *DİA*, c.XIII, ss.489-534.

³¹³ Schimmel, *İslam*, ss.101-102.

sonunda kendisini tasavvufa verdiğini hatırlatan Schimmel, tasavvufa ilk kez akılla yaklaşmanın Gazzali'ye has bir tutum olduğunu söylemektedir.³¹⁴

Gazzali'nin *İhyâ'ü Ulûmî'd Dîn* adlı eserinden bahseden³¹⁵ Schimmel'e göre, bu büyük eserin tümünün ölüme hazırlık olduğu söylenebilir. Ölüm, insanı, sonsuz cezalandırılmanın başlangıcı olabilecek kıyamet gününün sert hâkiminin karşısına çıkardığı için korkunçtur; ancak bir taraftan da âşığı sonsuz maşukuna kavuşturduğu, böylelikle de ruhun şevkini gerçekleştirdiği, sonunda da ebedi huzura ulaştırdığı için güzeldir. Schimmel'e göre, tasavvufla şeriatı birleştirdiği için Gazzali, ortaçağ İslam'ının en etkileyici din âlimi durumuna gelmiştir. Schimmel'in de belirttiği gibi önemli olan kalbin yaşamasıdır. Gazzali'nin kalp yaşayışını şeriatle ve sağlam bir ilahiyatçı tutumuyla sıkı bir şekilde birleştirme yöntemi, Sünni kelamcılarının bile sufi hareketini ciddiye almalarına neden olmuştur. İlmli sufi bakış açısı, ortalama Müslümanların hayatını renklendirmeye başlamıştır.³¹⁶

Schimmel'e göre hiçbir ortaçağ İslam düşünürü, batılı bilginlerin dikkatini Gazzali kadar çekmemiştir. Batı dillerinde yapıtlarının birçok çevirisi vardır. Gazzali'nin gerçek karakteri konusundaki tartışmalar on yıllardır sürmektedir. Ona göre Gazzali'nin düşüncesi geçmişte değişik yönleriyle incelenmişse de hala birçok açıdan ele alınması gerekir.

Schimmel, Gazzali'ye hayranlığın sürüp sürmeyeceğini Père Anawati'nin "Parlak bir zeka olduğu kesindi, ancak katkısı, Müslüman dinsel düşüncesini iki veya üç yüzyıl sonra donduracak olan katılaşmayı önleyememiştir."³¹⁷ eleştirisini aktarır, şu soruyu sormaktadır: "Yoksa ilimli İslam'ın katılaşmasının nedeni, onun büyüklüğünün bizzat kendisi miydi?"³¹⁸

3- Muhyiddin İbnü'l Arabî

17 Ramazan 560/28 Temmuz 1165'te Endülüs'ün Güneydoğusunda bulunan Mürsiye'de (Murcia) şehrinde doğan İbnü'l Arabî'nin tam adı Muhyiddin Muhammed b.Ali. Muhammed el Arabî et-Ta'i el- Hatimi'dir.

³¹⁴ Schimmel, *İslam*, ss.102–103.

³¹⁵ Schimmel, *İslam*, ss.104–105.

³¹⁶ Schimmel, *İslam*, s.105.

³¹⁷ G.-C. Anawati ve Louis Gadret, *Mystique Musulmane*, (Paris, 1961), s.51.

³¹⁸ Schimmel, *İslam*, s.106.

İbnü'l Arabî sekiz yaşına kadar Mürsiye'de yaşadı. Daha sonra ailesi, Endülüs'ün o sıradaki başşehri olan İşbiliye'ye (Sevilla) göç etti. İşbiliye o zaman önemli ilim merkezlerinden birisiydi. Bu sıralarda henüz on beş-on altı yaşlarında bulunan İbnü'l Arabî, İbn Rüşd'ün dikkatini çekti.³¹⁹

İbnü'l Arabî, ilk Kur'an derslerini "ehl-i Tarık" olduğunu bildiği komşuları ebu Abdullah el-Hayyat adlı bir kişiden aldı. Bir süre hadis ilmiyle meşgul olan İbnü'l Arabî zahiri ilimlere yöneldi. Zahiri ilimlerde yeterli derecede eğitim aldıktan sonra manevi ilimlerde derinleşmek üzere halvet ve murakabeye daha fazla yönelen İbnü'l Arabî, 580 (1184) yılında seyrü sülukünün henüz başında iken bazı tasavvufi makamlara ulaştı. Eserlerinde ilk mürşidinin adını ebü'l Abbas el-Uryebi olarak verir.

Yirmi altı yaşında iken Tunus'a giden İbnü'l Arabî bir süre burada kalarak aralarında, daha sonra *el-Fütihatü'l Mekkiyye*'yi kendisine ithaf edeceği şeyh Abdülaziz el-Mehdevi'nin de bulunduğu sufilerle görüştü. İki yıl sonra tekrar İşbiliye'ye döndü. Birkaç defa gittiği Fas'ta dört yıl kaldı. Burada pek çok sufi ile tanıştı. Kendisine yaklaşık yirmi üç yıl arkadaşlık ve yoldaşlık edecek olan Abdullah Bedr el-Habeşi ile burada karşılaştı. Fas'tan ayrıldıktan sonra Gırnata ve Kurtuba'ya geçti. Merakeş'te iken aldığını söylediği manevi bir işaretle 596'da (1200) Doğu'ya doğru yola çıktı.³²⁰

Mekke'ye kadar gidip ilk haccını yaptıktan sonra tekrar Kuzey Afrika'ya döndü. Gayesi sufi ebü Medyen'le görüşmekti. Ancak ebü Medyen bir süre önce (594–1198) vefat etmiş olduğundan görüşmek mümkün olmadı. Bununla beraber ebü Medyen'in ruhaniyetinden hayatı boyunca istifade ettiğini sık sık belirtmiştir. İbn'ül Arabî 597'de (1201) Tunus'a gitti. Aynı yıl hacca gitmek üzere Tunus'tan ayrıldı. Önce Mısır'a, oradan Kudüs'e geçti. Kudüs'ten yaya olarak Mekke'ye doğru yola çıktı. Halil kasabasına uğrayarak Hz. İbrahim'in makamını ziyaret etti. Oradaki ikameti esnasında İbrahim Camii'nin imamı Zahir el- İsfahani'den Hakîm et-Tirmizî'nin eserlerini okudu. Medine'de Hz. Peygamber'in kabrini ziyaret edip Mekke'ye ulaştı. Mekke'de ders halkalarına devam etti. Yirmi üç yılda tamamlanan *el-Fütihatü'l Mekkiyye* ilk defa burada kendisine ilham edilmeye başlandı. İbnü'l Arabî, bu kitapta yazdıklarının

³¹⁹ M.Erol Kılıç, "İbnü'l Arabî, Muhyiddin", *DİA*, c.XX, s.493; Muhammed Akil, *Felsefi Tasavvuf*, çev. Mustafa Kılıçlı, birey yay, İstanbul 1998, s.45.

³²⁰ M.Erol Kılıç, "İbnü'l Arabî, Muhyiddin", s.494.

hepsinin ya Kâbe'yi tavaf ederken veya murakabe için Harem-i Şerif'te oturduğu esnada Allah'ın kendisine açtığı şeyler olduğunu söyler.³²¹

İbnü'l Arabî, Mekke'de yaklaşık iki buçuk yıl kaldıktan sonra bir hac kafilesine katılarak Bağdat'a gitti(601–1204). Burada birkaç gün kaldıktan sonra Musul'a geçti. Bir yıl Musul'da kaldıktan sonra Urfa, Diyarbakır, Sivas üzerinden Malatya'ya geçti. Bağdat'tan bu yana Sadrettin Konevi'nin babası Mecdud-din İshak da kendisine refakat etmekteydi. Onunla birlikte Konya'ya gitti. Burada bir süre kaldıktan sonra tekrar Mekke'ye gitti. Buradan yine Konya'ya döndü. Halep ve Sivas'a yaptığı yolculuklardan sonra 615'te (1218) Malatya'ya yerleşti. Dostu Mecdud-din İshak vefat edince vasiyeti üzerine dul kalan hanımıyla evlendi. Daha sonra Dimaşk'a (Şam) yerleşen İbnü'l Arabî, Hz.Peygamberden aldığı emirle *Fususul Hikem'i* 627 (1230) yılında burada telif etti. Burada zamanının büyük bir kısmını *el-Fütuhatü'l Mekkiyye'yi* gözden geçirmeye ve yeniden yazmaya ayırdı. Vefatından bir yıl önce ikinci nüshayı tamamladı.

22 Rebiü'lahir 638 (10 Kasım 1240) tarihinde Dimaşk'ta Beni Zekilerin malikânesinde vefat eden İbnü'l Arabî, Kadı Muhyiddin İbnü'z-Zeki ailesinin kabristanına defnedildi. Daha sonra iki oğlunun da gömüldüğü bu yer sonraki devirlerde Şam bölgesinde yaygınlık kazanmaya başlayan tasavvuf karşıtı akımların oluşturduğu aleyhte propagandala neticesinde bakımsız kalarak unutulmaya yüz tuttu. Yavuz Sultan Selim, Mısır seferi dönüşünde uğradığı Şam'da ilk iş olarak onun kabrinin yerini tesbit ettirerek üzerine bir türbe, yanına da bir cami ve bir tekke yaptırmıştır. II. Abdülhamid tarafından tamir ettirilen türbe bugün de şeyhi sevenlerce ziyaret edilmektedir.³²²

İbnü'l Arabî'ye ait birçok eserden bahsedilir; ama ona ait denilebilecek eser sayısı 550 civarındadır. Bugün için İbnü'l Arabî'nin yaklaşık 245 eseri günümüze kadar gelmiştir. En önemli eserleri, *Fütuhatü'l Mekkiyye*³²³ ve *Füsusül Hikem*'dir.³²⁴

İbnü'l Arabî'nin hayatı ve eserleriyle ilgili bilgi veren³²⁵ Schimmel, İbnü'l Arabî'nin düşüncesinin tam bir yorumunu yapmanın zor olduğunu belirtmektedir. Geleneksel Batı düşüncesine göre o, İslam panteizminin (vücutiye) ya da birciliğin

³²¹ M.Erol Kılıç, "İbnü'l Arabî, Muhyiddin", s.494.

³²² M.Erol Kılıç, "İbnü'l Arabî, Muhyiddin", ss.494–495, ayrıca İbnü'l Arabî'nin hayatı için bkz. M.Mustafa Çakmaklıoğlu, "Klasiklerimiz/X, Fütuhatü'l Mekkiyye", *Tasavvuf Dergisi*, sa.11, Temmuz-Aralık 2003, ss.407–416.

³²³ Fütuhatü'l Mekkiyye ile ilgili kapsamlı bilgi için, bkz. M.Mustafa Çakmaklıoğlu, "Klasiklerimiz/X, Fütuhatü'l Mekkiyye", ss.417–441.

³²⁴ Füsusül Hikem ile ilgili kapsamlı bilgi için bkz. Dilaver Güler, "Klasiklerimiz/XII Füsusül Hikem", *Tasavvuf Dergisi*, sa.13, Temmuz-Aralık 2004, ss.399–441.

³²⁵ Schimmel, *Islam*, ss.260–262.

(vahdetiye) temsilcisidir ve bu gibi birici kuramlarla İbnü'l Arabî İslam'daki canlı ve etkin bir güç olan Allah düşüncesini yıkmış, İslam'ın gerçek dinsel hayatının parçalanmasından büyük ölçüde sorumlu olmuştur. Schimmel'e göre, İbnü'l Arabî'ye atf edilen açıklama biçimlerinin klasik dönemde zaten var olduğunu görmek şaşırtıcıdır. İbnü'l Arabî'nin cezbeli bir mutasavvıf olmaktan çok sistemleştirme dehası olması, gelecek kuşaklara yardımcı olmasını sağlamış, onlara kapsamlı bir sistem bırakmıştır. Schimmel, İbnü'l Arabî'nin muhalifi olan Ahmed Sirhindî'nin bile şu sözlerle İbnü'l Arabî'yi takdir ettiğini belirtmektedir: “Ondan önceki sufiler bu konular hakkında konuşacak olurlarsa bunlara yalnızca üstü kapalı bir şekilde değiniyor, ayrıntılara girmiyorlardı. Kendisinden sonra gelenlerin çoğu, onun izinden gitmeyi tercih ettiler ve onun terimlerini kullandılar. Biz çok sonra gelenlerde, bu büyük adamın nimetlerinden yararlanmaktayız ve tasavvufi kavrayışlardan çok şey öğrendik. Allah bunun için ona sevapların en büyüğünü versin.”³²⁶

Schimmel, *Füsus*'un Batı dillerine çevirisinin çok güç olduğunu, üslubun çok özlü olmasına ve çok zarif bir şekilde kaleme alınmış olmasına karşın, Müslüman olmayan bir okur için ayrıntılı açıklamalara ihtiyaç olduğunu belirtmektedir. Schimmel'e göre, gnostisizm, hermetizm ve yeni Plâtoncu düşünce İbnü'l Arabî'nin eserlerini çok karmaşık bir hale sokar ve sıklıkla çevirmene âdeta baş edilmesi olanaksız güçlükler çıkarır. Eserlerinin tefsirleri arasındaki büyük farklılıkların nedeni de budur.³²⁷

Schimmel İbn'ül Arabî'nin sisteminin bir bütün olarak vahdet-i vücud olarak adlandırıldığını, bu ifadenin doğru çevirisinin, onun diğer kuramlarının çoğu için bir anahtar oluşturduğunu belirtmektedir. Vücud kelimesi üzerinde duran Schimmel'e göre, vahdet-i vücud kavramı, Allah ile yaratılış arasında cismanî bir devamlılık içermediğinden bu, panteizm, panenteizm ve Louis Massigno'nun “varoluşçu monizm” terimlerinin yeniden gözden geçirilmesi gerektiğini gösterir.³²⁸ Ona göre İbnü'l Arabî'nin kuramlarının en ilginç yanı, isimler ile isimlendirilmişler arasındaki sürekli ve karşılıklı ilişkidir.³²⁹

---

³²⁶ Schimmel, *İslam*, s.260.

³²⁷ Schimmel, *İslam*, s.262.

³²⁸ Schimmel, *İslam*, s.264.

³²⁹ Schimmel, *İslam*, s.267.

Schimmel'in de belirttiği gibi, İbnü'l Arabî, genellikle dinsel hoşgörü savunduğu için övülür ve "tasavvufi hoşgörü idealini" vurgulamaya ve zahiri biçimleri ve ayinleri önemsememeye çalışan her kişi, onun dizelerini alıntılar.³³⁰

Schimmel'e göre İbn Arabî'nin düşünce sisteminin temel direklerinden biri Hz. Muhammed'e duyulan derin saygıdır. Onun kuramlarında Peygamber, İnsan-ı kâmil rolü üstlenir. İbnü'l Arabî'nin Hz. Peygamber'le ilgili görüşlerine değinen Schimmel, İnsan-ı Kâmil'in varlığın tüm imkânlarını kendinde gerçekleştirmiş kişi olduğunu belirtmektedir.³³¹

Schimmel'e göre, İbnü'l Arabî herhangi bir sistem yaratmadığını iddia etse de, keskin zekâsı ve sakin düşünen aklı, onu, tecrübelerini ve düşüncelerini sistemleştirmeye götürmüştür. Teozofik tasavvufun etkileyici olduğundan hiç şüphe yoktur; çünkü varlık ve oluş, yaratılış ve dönüş hakkındaki pek çok soruya bir yanıt vermektedir.³³²

İbnü'l Arabî ile ilgili tartışmalara değinen Schimmel, onun sisteminin eskisine oranla çok iyi anlaşıldığını; ancak olumlu veya olumsuz rolü hakkındaki bir tartışmanın, tasavvufi hedefe, iradenin faaliyeti ile ulaşma veya müşahade ve irfanla ulaşma gibi iki farklı yaklaşım olduğu sürece bitmeyeceğini belirtmektedir.³³³

4- Mevlana Celaleddin Rumî

Mevlana Celaleddin Rumî, 6 Rebiü'l evvel 604 (30 Eylül 1207)'de İslam kültür ve medeniyet tarihinde önemli yere sahip, Afganistan'ın Belh şehrinde doğmuştur.³³⁴ Asıl adı Muhammed Celaleddin'dir. Hüdavendigâr, Mevlana, Rumî gibi lakapları kendisine sonradan verilmiştir.³³⁵ Annesi Belh Emiri Rükneddin'in kızı Mümine Hatun, babası sultanü'l ulema olarak tanınan Muhammed Bahaeddin Veled'dir. Bahaeddin Veled Harizm'in en ünlü âlim mutasavvıflardan olup, vaaz ve tedris işiyle uğraşır ve

³³⁰ Schimmel, *İslam*, s.268.

³³¹ Schimmel, *İslam*, s.269.

³³² Schimmel, *İslam*, s.270.

³³³ Schimmel, *İslam*, ss.270-271.

³³⁴ M. Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında ilk Mutasavvıflar*, Akçağ yay, Ankara 2003, s.213; Emine Yeniterzi, *Mevlana Celaleddin Rumi*, TDV yay, Ankara 2004, s.1. Mevlana ve düşünceleri ile ilgili kapsamlı bir çalışma için bkz. *Tasavvuf Dergisi*, Mevlana özel sayısı, sa.14, Ocak-Haziran 2005.

³³⁵ Emine Yeniterzi, *age*, s.1.

meclisinde o devrin bütün ileri gelenleri ve büyükleri, hatta bazen bizzat hükümdar hazır bulunurdu.³³⁶

Bahaeddin Veled'in Belh'in tanınmış filozoflarından Fahreddin Razi ile aralarının açılması ve bu anlaşmazlığa Sultan Alaaddin Muhammed Harezmsah'ın da dâhil olması üzere Bahaeddin Veled Belh'ten göç etmeye karar verir.³³⁷ Muhtemelen onu göçe sevk eden hususlardan biri de yaklaşan Moğol tehlikesini sezmiş olmasıdır.³³⁸ 1212 ve 1213'te başlayan bu yolculuk Bağdat - Kûfe yolundan Mekke, dönüşte Şam, Malatya, Erzincan- Akşehir ve nihayet Larende (Karaman)'ye kadar uzanır.³³⁹ Bu uzun yolculuk boyunca konakladıkları her yerde saygı ile karşılanmışlar, vaaz ve dersler vermişler, Şahabeddin Sühreverdi, Feridüddin Attar, Muhyiddin İbnü'l Arabî gibi âlim ve mutasavvıflarla görüşmüşlerdir.³⁴⁰

Mevlana, Larende'de bulunduğu sırada Lala Şerefed-Din Semerkandî'nin Gevher adlı kızıyla evlenir.³⁴¹ Bu evlilikten oğulları Sultan Veled ve Alâeddin dünyaya gelir. Yıllar sonra Gevher Hatunu kaybeden Mevlana, Kerra (Kira) Hatun ile evlenir. Bu evlilikten de Muzaffereddin ve Emir Âlim Çelebi adlı iki oğlu ile Melike Hatun adlı kızı dünyaya gelmişlerdir.³⁴²

Bahaeddin Veled'in Karaman'da bulunduğunu öğrenen Sultan I.Alaaddin Keykubad Onu Konya'ya davet eder. Bahaeddin Veled ailesi ve dostlarıyla birlikte Selçuklular'ın başşehri olan Konya'ya gelir. Hükümdarın büyük iltifatlarına mazhar olan Sultanu'l Ulema son günlerine kadar ilim ve tedris ile uğraşarak H.628(M.1231)'de ölür. Babasının vefatından sonra Mevlana, Onun makamına geçer.³⁴³

Mevlana'nın ilk mürşidi babası Bahaeddin Veled'dir. Babasının ölümünden sonra, Mevlana'nın sufiyane ve şairane şahsiyetini teşkil eden en önemli husus Seyyid Burhaneddin Muhakkık'ın terbiyesi altında yetişmiş olmasıdır.³⁴⁴

Manevi eğitimini babasından ve Burhaneddin Muhakkık'tan alan Mevlana'nın Şemseddin Tirmizi ile karşılaşması, onun maneviyatı üzerinde şiddetli ve değiştirici bir etki yapar. Mevlana ve Şems'in dostluğu, Hz. Muhammed ve Bayezid ile ilgili bir

³³⁶ M. Fuad Köprülü, *age*, s.213; Emine Yeniterzi, *age*, ss.1-3.

³³⁷ M. Fuad Köprülü, *age*, s.213; Emine Yeniterzi, *age*, s.3.

³³⁸ Emine Yeniterzi, *age*, s.3.

³³⁹ M. Fuad Köprülü, *age*, s.213; Emine Yeniterzi, *age*, s.4.

³⁴⁰ Emine Yeniterzi, *age*, s.4.

³⁴¹ M. Fuad Köprülü, *age*, s.213; Emine Yeniterzi, *age*, s.4.

³⁴² Emine Yeniterzi, *age*, s.4.

³⁴³ M. Fuad Köprülü, *age*, s.214; Emine Yeniterzi, *age*, s.5.

³⁴⁴ M. Fuad Köprülü, *age*, s.214; Emine Yeniterzi, *age*, ss.5-6.

konuşma ile başlar. Mevlana, okutmak, öğretmek, va'z etmekten elini çeker. İki dost baş başa Cenab-ı Hakkın nurlarına, ilahi sohbetlere gömülürler. Ancak halk Mevlana'nın kendileriyle ilgisini kesmesine tahammül edemez, kıskançlıkla Şems aleyhinde dedikodulara başlarlar. Bu düşmanca davranışları gören Şems 1246'da Konya'dan ayrılır ve Şam'a gider. Bu yüce dostun ayrılığında sonra Mevlana derin bir ıstıraba gömülür ve bütün dostlarla ilgisini kesip, bir köşeye çekilir. Herkes pişmandır. Bu sırada Mevlana'ya Şems'ten bir mektup gelir. Mevlana yeniden sema etmeye, şiirler yazmaya, dostlarına iltifata başlar. Büyük oğlu Sultan Veled ve bazı arkadaşlarını Şems'i bulmaları için Şam'a gönderir. Sultan Veled Şems'i bulur, yeniden Konya'ya davet eder. Bu kez Şems'in Konya'ya gelişine herkes sevinir. Fakat bu mutluluk uzun sürmez. Şems tekrar ortadan kaybolur.³⁴⁵

Mevlana Şems'i kaybettikten sonra bu ayrılığın kederiyle gönülleri yakan hasretli şiirler söyler. Divan-ı Kebir'deki Şems mahlaslı şiirlerin büyük bir kısmı bu dönemin mahsulüdür.³⁴⁶

Şems'ten sonra Mevlana'nın hayatında yeni bir dönem başlar. Şems'e duyduğu sevgiyi bir başka dost, şeyh Selahaddin Zerkubi'ye yöneltir. Aralarındaki dostluğu daha da perçinlemek için Selahaddin'in kızını oğlu Sultan Veled'e alarak akrabalık bağlarını kurdu.³⁴⁷

Selahaddin'in vefatından sonra Çelebi Hüsameddin Mevlana'nın halifesi olur. Çelebi Hüsameddin Mevlana için yakın bir sohbet arkadaşıdır. Bunun yanında asıl önemi ve değeri, Mevlana'yı ölümsüz eseri Mesnevi'yi yazma hususunda teşvik etmesidir. Mesnevi bitinceye kadar Çelebi Hüsameddin Mevlana'nın yanından ayrılmamış, Mevlana söylemiş, Çelebi Hüsameddin yazmıştır. Her cilt tamamlanınca yüksek sesle Mevlana'ya okumuş, beyitleri yeniden gözden geçirerek düzeltmiştir.³⁴⁸

Mevlana ansızın hastalanıp yatağa düşer. Son demlerinde olduğunu anlamıştır. 17 Aralık 1273 Pazar günü güneş batarken vefat eder.³⁴⁹ Mevlana'nın ölüm gecesine ayrılık gecesi denilmez; dostuna kavuştuğunu ve ebedi vuslata erdiğini belirtmek için düğün gecesi anlamında "şeb-i arus" denilir.³⁵⁰

³⁴⁵ M. Fuad Köprülü, *age*, ss.215–217; Emine Yeniterzi, *age*, ss.7–9.

³⁴⁶ M. Fuad Köprülü, *age*, s.218; Emine Yeniterzi, *age*, s.9.

³⁴⁷ M. Fuad Köprülü, *age*, s.219; Emine Yeniterzi, *age*, s.10.

³⁴⁸ M. Fuad Köprülü, *age*, s.220; Emine Yeniterzi, *age*, ss.11–12.

³⁴⁹ M. Fuad Köprülü, *age*, ss.222–223; Emine Yeniterzi, *age*, ss.12–13.

³⁵⁰ Emine Yeniterzi, *age*, s.13.

Mevlana'nın ikisi manzum, üçü mensur toplam beş eseri vardır:

Mesnevi³⁵¹

Divan-ı Kebir

Fihi Mafih

Mecalis- i Seb'a

Mektubat

Mevlana'nın hayatı ve eserleri ile ilgili kapsamlı bilgi³⁵² veren Schimmel'in, Mevlana hakkında söylemiş olduğu şu sözler, büyük mutasaavıfa olan hayranlığının ve minnettarlığının bir göstergesidir: “İnsan hayatında unutulmaz bütün hayatını değiştiren anlar vardır. O anlarda insan ulûhiyetin yakınlığını duyar, semavi bir vecd içinde titreyerek gark olur. Böyle bir anı ben, Almanya'da çok genç bir talebe iken, profesörümün ağzından ilk defa Mesnevi'nin ilk satırlarını dinlediğim zaman yaşamıştım. Bu andan itibaren çoktan takdir ettiğim Mevlana'nın eserinden hiç ayrılmadım; harbin en feci yangın ve ateş fırtınalarında şiirleri bana ilahi aşkın alevlerinden bahsettiler; harpten sonra çektiğimiz tahammülfersa ıstıraplarda yine Mevlana'nın sözleri, insanın yalnız ıstırap vasıtasıyla olgunlaşacağını, cevherin yalnız elim bir tıraştan sonra parlayacağını öğrettiler.”³⁵³

Schimmel'e göre, Batı'da Mevlana kadar tanınan başka bir mutasavvıf yoktur.³⁵⁴ Batı'da Mevlana ilgili yapılan çalışmalar hakkında ayrıntılı bilgi³⁵⁵ veren Schimmel, Mevlana'nın Batı'da tesirinin günden güne artmasının sebebini sorgulamaktadır. Ona göre mistikliğin birbirinden farklı olan cereyan ve tasavvurları, şarkın ve garbın mistiklerinde eski ve yeni zamanlarda peyda olan semboller, bütün bu dini dünya, Mevlana'nın eserinde, ilahi aşkın ateşi ile eritilip birleştirilmiştir. Bunun için her millet, her insan Mevlana'nın eserlerinde kendi vaziyetine göre, kendi dini ve kültürel seviyesine göre kalbine dokunan sözleri bulacaktır. Herkes çektiği hasret ve keder, muhabbet ve vuslat, edeceği dualarını, sükûtunu da bulabilir.³⁵⁶

³⁵¹ Mesnevi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. İsa Çelik, “Klasiklerimiz-XIII, Mesnevi-i Manevi”, *Tasavvuf Dergisi*, sa.14, Ocak-Haziran 2005, ss.670-691.

³⁵² Schimmel, *İslam*, ss.303-320, *Ben Rüzgârım Sen Ateş*, ss.7-46.

³⁵³ Schimmel, “Garbın Mevlana görüşü”, *Aşk, Mevlana ve Mistisizm*, s.27.

³⁵⁴ Schimmel, *İslam*, s.303.

³⁵⁵ Schimmel, *İslam*, ss.303-304, “Garbın Mevlana Görüşü”, *Aşk, Mevlana ve Mistisizm*, ss.27-34, “Mevlana ve Garp Âlemi”, *Aşk, Mevlana ve Mistisizm*, ss.35-39.

³⁵⁶ Schimmel, “Garbın Mevlana Görüşü”, *Aşk, Mevlana ve Mistisizm*, ss.32-33.

Schimmel'e göre, müslümanlar arasında ilhama dayanan bir yazar varsa o da kesinlikle Celaleddin Rumî'dir.³⁵⁷ Rumî'nin hem gazellerindeki hem de Mesnevi'deki imgeleri, çağının bütün geleneklerini yansıtır. Maharetle kullanmadığı tek bir şiirsel veya retorik kalıp yoktur.³⁵⁸

Schimmel'e göre, Rumî'nin gücü aşkıdan, insani koşullarda yaşanan, ancak tümüyle Allah'a dayandırılmış bir aşktan gelmektedir. Tasavvufi duanın en derin sınırlarını kimse Onun kadar açığa vurmuş değildir.³⁵⁹ Onun da belirttiği gibi, Mevlana'nın eserleri ilahi aşkın tecrübesiyle bambaşka bir boyut kazanan sarsılmaz bir iman belgesidir.³⁶⁰

Schimmel'e göre, Farsça yazan sufi şairler arasında Rumî, dile en iyi hâkim olan ve adeta onu oynarcasına kullanan bir şairdir. Üslubu tasavvuf şiirini şekillendiren iki büyük selevinin, Senai ve Attar'ın etkisi altındadır. Eserlerinin teşekkülünde en derin ilham kesinlikle Kur'an'dan gelir. Bu itibarla Cami, Mesnevi'yi "Fars dilindeki Kur'an" olarak nitelendirmekle tamamen haklıdır. Mevlana Kur'an'a derinlemesinin vukufunun yanı sıra, ortaçağ ilahiyatçıları için gayet tabii olan kadıs ilmi geleneğini de çok iyi bilmektedir. Çoğu zaman hiç beklenmedik bir şekilde yorumlanan bu hadisler, Mevlana'nın eserlerinde bol miktarda yer almaktadır.³⁶¹

Şems'le buluşmasının Mevlana'yı tamamıyla değiştirdiğini³⁶² söyleyen Schimmel, Şems'in ortadan kaybolmasından sonra onun hasretiyle söylediği şiirlerinde, Rumî'nin sırrının saklı olduğunu belirtmektedir.³⁶³ Ona göre Fars şiirinin hiçbir yerinde Rumî'nin mısralarında olduğu kadar soyutun somutlaştığına rastlanmaz.³⁶⁴ Rumî'nin sembolleri, hayatın her safhasından alınmıştır; deveden sineğe, filden solucana kadar tüm hayvanlar, Ona beşeri davranış örnekleri sunar. 13.yy'da Konya'daki günlük hayat onun mısralarında olduğu gibi yaşanabilir.³⁶⁵

Schimmel, Mesnevi'nin birçok yerinde "vahdet-i vücud" felsefesine pek yakın gibi görünen tabirlerin bulunup bulunmadığı tartışmalarına değinmektedir. Ona göre, İbnü'l Arabî'nin düşünceleri üvey oğlu Sadreddin Konevî aracılığıyla Mevlana'nın

³⁵⁷ Schimmel, *İslam*, s.309.

³⁵⁸ Schimmel, *İslam*, s.311.

³⁵⁹ Schimmel, *İslam*, s.316.

³⁶⁰ Schimmel, *Ben Rüzgârım Sen Ateş*, s.98.

³⁶¹ Schimmel, *Ben Rüzgârım Sen Ateş*, ss.47-48.

³⁶² Schimmel, *Ben Rüzgârım Sen Ateş*, s.50.

³⁶³ Schimmel, *Ben Rüzgârım Sen Ateş*, s.53.

³⁶⁴ Schimmel, *Ben Rüzgârım Sen Ateş*, s.61.

³⁶⁵ Schimmel, *Ben Rüzgârım Sen Ateş*, ss.62-63.

eserlerine sirayet etmiş olabilir; ancak Mevlana'nın eserleri binbir renk ihtiva eden bir haliye benzer. 13.asrın ortasına kadar İslam tasavvufunda ne gibi cereyanlar zuhur etmişse, onların aksi Mesnevi'de görülebilir.³⁶⁶ O yüzden Mesnevi dersleri bir tek zümreye, bir tek tarikate mahsus kalmadı. Vahdet-i vücudun en canlı mümessillerinden tutunuz en ortodoks âlimlere kadar, Mevlana'nın aşkı hepsini birleştiren bir rabıttır. Onun âlemşumul kuvveti, insanı ruhanî miraca getiren dinamik aşkı, mükemmel bir şekilde Muhammed İkbal'in eserlerinde bulunur.³⁶⁷

Schimmel, Rumî'nin vecde getirici şiirine yeni bakış açılarıyla bakmanın hâlâ pek çok olanağının bulunduğunu görmenin ve onun bitmez tükenmez şiir hazinesi konusundaki incelemelerin devam etmesinin çok hoş bir durum olduğunu belirtmektedir.³⁶⁸

---

³⁶⁶ Schimmel , “ Mevlana Hindistan'da”, *Aşk, Mevlana ve mistisizm*, ss.48–49.

³⁶⁷ Schimmel, *İslam*, s.320, “ Mevlana Hindistan'da”, *Aşk, Mevlana ve Mistisizm*, s.56, ayrıntılı bilgi için bkz. Gabriel's Wing: *A Study into the Religious Ideas of Sir Muhammed Iqbal* (Leiden, 1963), s.353 vd.

³⁶⁸ Schimmel, *İslam*, s.320.

SONUÇ

1922 yılında Almanya'nın Erfurt kentinde dünyaya gelen Annemarie Schimmel, İslam kültürü ve tasavvufu alanında önemli çalışmaları bulunan bir bilimadamıdır. Küçük yaşlarda iken okuduğu bir şark masalı ile başlayan Doğu macerası ömrünün sonuna kadar devam etmiştir.

Çok genç yaşta akademik hayata atılan Schimmel, çalışma alanı olarak İslam Tasavvufu, yaşayan İslam Kültürü ve Günümüz Müslüman Halklarını seçmiştir. Onun bu konulara bakışı oryantalist olarak adlandırılan diğer Batılı araştırmacılardan çok farklıdır. Oryantalistlerin çoğu önyargılarıyla hareket edip tasavvufun İslam'dan ayrı bir ilim olduğunu iddia etmekte, tasavvufun kaynağı olarak da yabancı din ve felsefeleri görmektedirler. Fakat onlardan daha ılımlı ve insafı bir tutum içerisinde olan Schimmel'in tasavvufa yaklaşımı önyargılardan uzak, tecrübeye ve içsel yaşayışa dayalıdır. O, bir mutasavvıf edasıyla tasavvufa yaklaşır, sufiler nasıl tanımlıyorsa tasavvufu o şekilde tanımlamaktadır. Tasavvuf ve sufi kelimelerinin ilk Müslüman zahitlerin giydiği yün elbiseye işaret eden suftan türediğini kabul eden Schimmel, bu sözcüğün Yunanca 'bilge' anlamına gelen sophos sözcüğünden türemiş olmasının ise, filolojik açıdan olanaksız olduğunu belirtmektedir.

Tasavvufun başlangıcının Hz. Peygamber'e kadar uzandığını, ilhamını ise Kur'an'dan aldığını ve tüm tasavvufi öğretilerin Kur'an'da geçtiğini belirten Schimmel, birçok oryantalistten farklı olarak tasavvufun kaynağının Kur'an ve hadis olduğunu kabul etmektedir.

Bir araştırmacı olarak Schimmel'in en önemli özelliği, incelediği konuyu bizzat kendi yerinde ve dilinde araştırmasıdır. Bu amaçla birçok seyahat gerçekleştiren Schimmel, gittiği yerlerde hem akademik çevreyle hem de sıradan halkla ilişkiler kurmuş, o kültürü kendi içinden keşfetmiştir.

Ömrünün baharında ikinci dünya savaşını bütün dehşetiyle yaşayan Schimmel, teselliyi, Mevlana'da ve onun şiirlerinde bulmuş, hayatını büyük mutasavvıfı anlamaya ve anlatmaya adanmıştır. Schimmel'in düşünce yapısının temelini Mevlana oluşturur. Eserlerinin çoğunda Mevlana'nın etkilerini görmek mümkündür.

Onun alışmaları sayesinde insanlar, İslam'ın 'sevgiye dönük yüzünü' tanıma fırsatı bulmuş, kültürlerin bir arada hoşgörü içerisinde hareket edebileceğini görmüşlerdir. 26 Ocak 2003 tarihinde vefat eden Schimmel, eserleri ile dünya kültürüne ışık tutmaya devam edecektir.

KAYNAKLAR

a) Kitaplar

- Afifi, Ebul A'la, *Tasavvuf; İslam'da Manevi Hayat*, çev. Ekrem Dumanlı, Abdullah Kartal, İz yay. İstanbul 1996.
- Akil, Muhammed, *Felsefi Tasavvuf*, çev. Mustafa Kılıçlı, birey yay, İstanbul 1998
- Altıntaş, Hayrani, *Tasavvuf Tarihi*, AÜBE, Ankara 1986.
- Andrae, Tor, *Der Ursprung des Islams und das Christentum*, (Uppsala, 1926).
- Anawati, G.-C. ve Louis Gadret, *Mystique musulmane*, (Paris, 1961).
- Arbery, *An introduction to the History of Susism (Londra, 1942).*
— *Sufism An Account of the Mystics of İslam*; Londra, 1950.
- Ateş, Süleyman, *İslam Tasavvufu*, Elif mat, Ankara 1972.
- Ayni, Mehmet Ali, *Tasavvuf Tarihi*, Kitabevi, sad. H.Rahmi Yananlı, İstanbul 2000.
- Bardakçı, Mehmet Necmettin, *Sosyo Kültürel Hayatta Tasavvuf*, FKE yay. Isparta 2000.
- Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Rehber yay. Ankara 1997.
- Gazzali, *İhya-i ulûmid-din*, c.II, ter. Ali Arslan, Merve yay.
- Güngör, Erol, *İslam Tasavvufunun Meseleleri*, ötüken yay. İstanbul 1987.
- Hallac'ı Mansur, Tavasın*, çev. Yaşar Günenç, Yaba yay, 2001.
- Hucviri, *Keşfü'l Mahcub* Hakikat Bilgisi, haz. Süleyman Uludağ, İstanbul 1982.
- İbn Haldun, *Tasavvufun Mahiyeti, Şifau's Sail*, dergâh yay. İstanbul 1998.
- İz, Mahir, *Tasavvuf*, , neşr. Haz. M.Ertuğrul Düzdağ, Kitabevi yay, İstanbul 1995.
- Kam, Ömer Ferit, *Vahdet-i Vücut*, sad. Ethem Cebecioğlu, Dib yay, Ankara 2003.
- Kuşeyri, Abdülkerim, *Kuşeyri Risalesi*, haz. Süleyman Uludağ, İstanbul 1991.
- Köprülü, M. Fuad, *Türk Edebiyatında ilk Mutasavvıflar*, Akçağ yay, Ankara 2003.
- Massignon, Louis, *La passion d'Al-Hosayn ibn Mansour Al-Hallaj, Martyr mystique de l'Islam exécuté á Bagdad le 25 Mars 922*, 2 cilt (Paris, 1922).
- Nicholson, Reynold A. *The Mystic Of İslam* (1914: yeni edisyon 1962).
- Öztürk, Yaşar Nuri Öztürk, *Aşk ve Hak Şehid'i Hallac'ı Mansur ve Eseri*, Yeni Boyut yay. İstanbul, 1996.
- Sahmerani, Es'ad, *Tasavvuf Menşei ve Istılahları*, çev. Muharrem Tan, iz yay, İstanbul

2000.

Serrac, *el- Luma İslam Tasavvufu*, çev. Hasan Kamil Yılmaz, Altınoluk yay, İstanbul 1996.

Schimmel, Annemarie, *Die Bildersprache Dschelaladdin Rumis*, Walldorf-Hessen (Verlag für Orientkunde) 1949.

—, *Studien zum Begriff der mystischen Liebe in der frühislamischen Mystik*, (Marburg Üniversitesiinde Yaptığı Doktora Tezi), Heidelberg 1954.

—, *Gabriel's Wing. A Study into the Religious Ideas of Sir Muhammad Iqbal*, Leiden (Leiden) 1963.

—, *Al-Halladsch: Märtyrer der Gottesliebe. Leben und Legende. Übersetzungen aus dem Arabischen, Persischen, Türkischen, Sindhi, Siraiki, und Urdu*, Köln (Hegner) 1968.

—, *İslamın mistik boyutları*, çev. Ergun Kocabıyık, İstanbul (Kabalıcı Yayınlan) 2001.

—, *From Sanai to Maulana and Iqbal*, Kabul 1977.

—, *Ben Rüzgârım Sen Ateş Mevlâna Celâleddîn Rumî'nin Hayatı ve Eserleri*,

—, *Triumphal Sun. A Study of the Works of Jalaloddin Rumî*, London 1978.

—, *And Muhammad is His Messenger. The Veneration of the Prophet in Islamic Piety*, Chapel Hill / London (The University of North Carolina Press) 1985.

—, *Aspects of Mevlâna*, Ankara 1981.

—, *Türkische Gedichte vom 13. Jahrhundert bis in unsere Zeit*. (Übersetzt von Annemarie Schimmel), Ankara 1981.

—, *Sayıların Gizemi*, çev. Mustafa Küpüşoğlu, İstanbul (Kabalıcı Yayınevi) 1998; 2000

—, *Aus dem Diwan*. Unesco-Sammlung Repräsentativer Werke Asiatische Reihe / Maulana Dschelaladdin Rumi. (Aus dem Persischen übertragen und eingeleitet von Annemarie Schimmel), Stuttgart (Philipp Reclam) 1986

—, *Maulana Dschelaladdin Rumi. Von Allem und von Einem / fihi mafih'in Almanca çevirisi*. (Aus dem persischen und arabischen von Annemarie Schimmel) München 1988.

—, *İslamic names*, Edinburgh 1989.

—, *Yunus Emre ile Yollarda*, çev. Senail Özkan, İstanbul (Ötüken Yayınları) 1999.

—, *Mein Bruder ismail. Erinnerungen an die Türkei*, Köln (Önel) 1990.

—, *Die Rose*, Bad Neuheim-Steinfurth, (Rosenmuseum Steinfurth) 1991.

—, *Look! This Is Love: Poems of Rumi*, Boston (Shambala) 1991.

- , *İslam: An Introduction*, New York 1992.
- , *Rumi's World: The life and Work of the Great Sufi Poet*, Boston (Shambhala) 1992
1993
- , *A Life of Learning*, Washington DC (American Council of Learned Societies) 1993
- , *Deciphering the Signs of God. A Phenomenological Approach to islam*, Edinburgh (Edinburgh University Press) 1994.
- , *Das Mathnavi: ausgewählte Geschichten von Dschelaluddin Rumi*. (Aus dem, Persischen von Annemarie Schimmel), Basel 1994. *Das Thema des Weges und der Reise im islam*, Opladen 1994.
- , *Ruhum Bir Kadındır*, çev. Ömer Enis Akbulut, İstanbul (İz Yayıncılık) 2001.
- , *Çağın Mevlanası Muhammed İkbal*, çev. Senail Özkan, İstanbul (Kırkambar Yayınları) 2000.
- , *Sufismus. Eine Einführung in die islamische Mystik*, München 2000.
- , *İslam und Europa: kulturelle Brücken*, Reihe: Schriften des Collegium Europaeum Jenense 26, Jena und Erlangen 2002.
- , *Spiegelungen des islam*, (Edition Q) 2002
- , *Auf den Spuren der Muslime. Mein Leben zwischen den Kulturen*, Freiburg (Herder) 2002.
- , *Morgenland und Abendland Mein West-östliches Leben*, München (C.H.Beck) 2002.
- Smith, Margert, *Studies in Early Mysticism in the Near and Middle East*, (Oxford, 1996
- Emine Yeniterzi, *Mevlana Celaleddin Rumi*, TDV yay, Ankara 2004.
- Tholuck, Friedrich August Deofidus, *Ssusismus, sive theosophia Persarum pantehistica* (Berlin 1821).
- Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, marifet yay, İstanbul 1991.
- Yılmaz, Hasan Kamil, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf*, Ensar neşr. İstanbul 2000.
- , *Tasavvuf Meseleleri*, Erkam yay, İstanbul 1997.
- Yüce, Abdülhakim, *Tasavvuf ve Bid'at*, Nil yay. İstanbul 2000.

b) Makaleler

- Akın, Nimetullah, “Annemarie Schimmel”, *İslamiyat*, c.7, sa.1, Ocak –Mart 2004.
- Arar, Nezihe “*Muradına Eren Dilber*”, *Resimli Hayat Mecmuası*, 1955.
- Bilman, Şule, “Ukbaya Kayan Yıldız: Annemarie Schimmel”, *Tasavvuf Dergisi*, sa.11; Temmuz –Aralık 2003.
- Cilacı, Osman, “Dua”, *DİA*, c.IX.
- Çağrıçı, Mustafa, “Gazzali”, *DİA*, c.XIII.
- Çakmaklıoğlu, M.Mustafa “Klasiklerimiz/X, Fütühatü’l Mekkiyye”, *Tasavvuf Dergisi*, sa.11, Temmuz-Aralık 2003.
- Çelik, İsa, “Klasiklerimiz-XIII, Mesnevi-i Manevi”, *Tasavvuf Dergisi*, sa.14, Ocak-Haziran 2005.
- Derin, Süleyman, “Müsteşriklerin Tasavvufa Bakış Açısı ve Bu Sahada Yaptıkları Araştırmalar”, *Oryantalizmi Yeniden okumak: Batıda İslam Araştırmaları Sempozyumu*, Dib yay. Ankara 2003.
- Güler, Dilaver, “Klasiklerimiz/XII Füsüsül Hikem”, *Tasavvuf Dergisi*, sa.13, Temmuz-Aralık 2004.
- Kara, Mustafa, “fena”; *DİA*, c.XII,
—, “Havf”, *DİA*, c.XVI.
—, “Doğudan Batıya, Batıdan Doğuya Bakan Bir Âlim Prof.Dr. Annemarie Schimmel”, *Tasavvuf Dergisi*, sa.11; Temmuz –Aralık 2003.
- Karlığa, H. Bekir, “Gazzali”, *DİA*, c.XIII.
- Kılıç, Mahmut Erol, “Annemarie Schimmel Vefat Etti” *Toplumsal Tarih*, Nisan- 2003.
—, “İbnü’l Arabî, Muhyiddin”, *DİA*, c.XX.
- Konur, Himmet, “Mesnevi’de Mürid-Mürşid ilişkisi”, *Tasavvuf Dergisi*, sa.14, Ocak-Haziran 2005.
- Massignon, Louis, “Tasavvuf”, *İA*, c.XIII/I, (MEB yay.), İstanbul 1979.
- Özkan, Senail, “Vefeyat”, *İslami Araştırmalar Dergisi*, sa.9, 2003.
—, “Suyu Arayan Sufi: Annemarie Schimmel”, *Tasavvuf Dergisi*, sa.11, Temmuz-Aralık 2003.
- Sezer, Engin “İslam Araştırmaları Bilgini Annemarie Schimmel’in Ardından”, *Kanat Bilkent Üniversitesi Türk Edebiyat Merkezi Haber Bülteni*, sa.12, Bahar 2003.

Schimmel, Annemarie, "Zur Geschichte der mystischen Liebe im islam", *Die Welt des Orients* (Stuttgart), 1947.

—, "XIII: Asırda İslam Dini ile Hıristiyanlık Arasındaki Münasebetler", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (Ankara), II/IV (1953).

—, "Müslümanlıkta Mutasavvıfâne Dua ve Niyazın Bazı Safhaları", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (Ankara), II/II-III (1953).

—, "Raymundus Lullus und seine Auseinandersetzung mit dem islam", *Eine heilige Kirche* (München), 4 (1953/54).

1954

—, "Din'de Sembol'ün Fonksiyonu Nedir?", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (Ankara), III/III-IV (1954).

—, "Garbın Mevlâna Görüşü", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (Ankara), III/III-IV, (1954).

—, "Numen' International Review for the History of Religions", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (Ankara), III/III-IV (1954).

—, Sema-i Semavî", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (Ankara), III/III-IV (1954).

—, *Mevlana Celalettin Rumi'nin Şark ve Garpta Tesirleri*, Ankara (Gutenberg Matbaası) 1963.

—, Die islamische Kultur", *Die Kulturen der asiatischen GroBreiche und RuBlands*, Stuttgart 1963.

—, A Spring Day in Konya. According to Jalâl al-Dîn Rûmî", *The Scholar and the Saint* (New York), 1975.

—, Women in Mystical islam", *Women Studies International Forum* (Oxford), 5/2, (1982).

1983

—, Der islam. 1. Muhammed und die Botschaft Allah's", *Indo-Asia* (Tübingen), 25/1 (1983).

—, *Unendliche Suche. Geschichten des Schah Abdul Latif von Sind*, München (New-Age-Ver-lag) 1983.

1984

—, *Al-Halladsch - Oh Leute, rettet mich vor Gott. Übersetzung aus dem Arabischen, Persischen, Türkischen, Urdu und Sindhi*, Freiburg (Herder) 1985.

Freiburg (Herder) 1995.

—, "Das Hallaj-Motiv in der modernen islamischen Literatur", *der Islam im Spiegel zeitgenössischer Literatur der islamischen Welt*, Hrsg. Von J. C. Bürgel, Leiden 1985.

—, "Sufismus", *Grundriss der arabischen Philologie 2*, Helmut Gätje (Hrsg), Wiesbaden 1987.

—, "Mystical poetry in Islam the case of Rumi, Maulana jalaladin", *Religion and Literature*

(univ. Notre Dame), 20/1 (1988).

—, "Man of Light or Superman. A problem of Islamic Mystical Anthropology", *Diagonos* (Providence), 146 (1989).

—, "Sun at Midnight, Despair and Trust in the Islamic Mystical Tradition", *Diagonos* (Providence), 165 (1994).

Shafii, Muhammed, "Varoluşsal Vuslat, Benlikten Kurtuluş", *Sufi Psikolojisi*, yay. Haz. Kemal Sayar, insan yay. İstanbul 2000.

Sürmeli, Mehmet, "Kur'an-ı Kerim'de Velayet Kavramı", *Tasavvuf Dergisi*, sa. 9, Temmuz-Aralık 2002.

Uludağ, Süleyman, "Dua", *DİA*, c.IX.

—, "Fakr", *DİA*, c.XII.

—, "Hallac-ı Mansur", *DİA*, c.XV.

—, "Makam", *DİA*, c.XXVII.

—, "Muhabbet", *DİA*, c.XXX.

ÖZET

Çok genç yaşlarda İslam kültürü ve sanatına ilgi duyan ve bu alanda önemli çalışmaları bulunan ünlü oryantalist Annemarie Schimmel, son yüzyılın üretken bilim adamlarındandır. Onun diğer oryantalistlerden farkı, İslam kültürünü kendi içinden ve önyargılardan uzak bir şekilde tanınması ve Batı'ya olduğu gibi aktarmasıdır. O yüzden Schimmel'i sadece oryantalist olarak nitelemek haksızlık olur. O, yalnızca zengin Doğu kültürünü incelememiş, bu kültürle ilgili Batı'da oluşan önyargıları düzeltmek için hayatının sonuna kadar çalışmıştır.

Schimmel'in verdiği bilgiler, kuru bilgiden uzak, içselleştirilmiş bir yaşantıyla ortaya çıkan ilmi hakikatlerdir. Tasavvufa dıştan değil içten bakabilen Schimmel, tüm hayatını ilme, irfana, sanata, dinlerin metafizik hakikatlerine ve tasavvufa adanmış, bu uğurda hiç bıkmadan usanmadan çalışmıştır.

Anahtar kelimeler: İslam Tasavvufu, İslam, Mevlana, sufi, hal, makam, Hallac, İbnü'l Arabî, Gazzali, Schimmel.

ABSTRACT

The well-known orientalist, who had been interested in Islamic Arts and culture since her early age and compiled several works on these subjects, Annemarie Schimmel was one of the most prolific writers on the 20th century. She differs from other orientalisists lies in her objective analyses of Islamic culture as one can expect from an insider. She tried to represent Islam in Western circles as it is. Therefore, it is difficult to describe her as orientalist. She not only analyzed the rich Eastern Culture but also, through her life, tried to correct the prejudices against this culture.

Her knowledge about eastern culture is not a theoretical one; but rather it based on her experience of this culture. In that sense, she was an insider. She devoted her life to knowledge, wisdom, and the metaphysical truth in religions and sufism. She tirelessly studied on these issues.

KEY WORDS: Islamic Mysticism, Islam, Maulana, Sufi, hal, makam, Hallaj, Ibn al-Arabî, Ghazzali, Schimmel